

Р.В. Плохих, Е.Д. Исаков, А.С. Актымбаева

ТУРИЗМОЛОГИЯ НЕГІЗДЕРІ

АЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

**Р. В. Плохих,
Е. Д. Исаков,
А. С. Актымбаева**

ТУРИЗМОЛОГИЯ НЕГІЗДЕРІ:

Оқу құралы

Алматы, 2021

УДК
ББК
Е

*География және табиғатты пайдалануды басқару факультетінің Ғылыми кеңесі мен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің РБК жариялауға ұсынылды
(20.12.2020 ж. №2 хаттама)*

Рецензенттер:

Надыров Ш.М. – география ғылымдарының докторы, профессор, Әль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қаласы, Қазақстан).

Сапаров К.Т. – география ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Алматы қаласы, Қазақстан).

Кенебаева А.С. – «6D090200 – Туризм» мамандығының PhD докторы, доцент, Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті (Алматы қаласы, Қазақстан).

Плохих Р.В.

Туризмология негіздері: Оқу құралы / Р.В. Плохих, Е.Д. Исаков, А.С. Ақтымбаева. – Алматы: Қазақ Университеті, 2021. – 112 бет.

ISBN

Оқу құралы «Туризм» бакалавриат мамандығының оқу бағдарламасының міндетті компоненті табылатын «Туризмология негіздері» базалық пәнінің қолданбалы аспектілерін оқып үйренуге, сондай-ақ арнайы білім мен дағдыларды нығайтуға арналған. Оқу құралының мазмұны туризмнің теориялық, әдістемелік және қолданбалы мәселелерін дәйекті түрде көрсетеді. Оқу құралының әр бөлімшесінде әртүрлі күрделі мәселелердің тәжірибелік тапсырмалары бар: қарапайым (оқу мәліметтерін оқу пәні туралы жалпы идеялар негізінде көбейту); қалыпты күрделі (когеренталды оқу мәліметтерін жасау және қолдану, модель бойынша шешімдерді табу, графикалық және кестелік нысандардағы кемшіліктерді толтыру); кешенді (жеке ұстанымды көрсететін білімді терең, саналы, аргументалды және креативті қолдану). Оқу құралы «Туризм» бакалавриат мамандығы бойынша студенттердің оқу жетістіктерін бағалауға қолданылуы мүмкін және сонымен қатар, туризмге байланысты пәндерді зертте-уде қосымша әдебит көздері ретінде ұсынылады.

© Р.В. Плохих, 2021

© ҚазҰУ, 2021.

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫ СӨЗ.....

1. ТУРИЗМ ГЕОГРАФИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....

- 1.1. Қоғамдық географияның (әлеуметтік-экономикалық) салалық пәндері – рекреациялық география және туризм географиясы
- 1.2. Туризм географиясының терминологиясы мен ұғымдары.....
- 1.3. Туризм географиясы ғылым ретінде. Туризм географиясының зерттеу объектісі, пәні, әдістері
- 1.4. ЮНВТО қабылданған саяхатшы тұлғалардың схемасы.....
- 1.5. Қазіргі заман туризмінің жіктелуі.....

2. ТУРИСТІК ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ТУРИСТІК-РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ АУМАҚТЫ АУДАНДАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ.....

- 2.1. Туризмді дамытудың алғышарттары, туристік-рекреациялық ресурстар және әлеует.....
- 2.2. Аумақты туристік-рекреациялық пайдалану және бағалау
- 2.3. Туризм және табиғатты қорғау, туристік-рекреациялық сыйымдылықты зерттеу мәселелері.....
- 2.4. Табиғат үшін туризмнің оң және теріс мәні, қоғам және экономика.....
- 2.5. Рекреациялық және туристік аумақтық білім беру, аудандастыру.....

3. ТУРИЗМ НЕГІЗДЕРІ ЭКОНОМИКА САЛАСЫ РЕТİNДЕ.....

- 3.1. Туризм қоғамдық-шаруашылық жүйе ретінде. Туризм индустриясы және туристік саланың ерекшеліктері
- 3.2. Туристік нарық және шаруашылық.....
- 3.3. Туризм маркетингі және туристік қызмет көрсету сапасы.....
- 3.4. Туризм менеджменті және туристік қызмет көрсету нарығын дамытуды мемлекеттік реттеу.....
- 3.5. Халықаралық туризм және оның дамуының қазіргі тенденциялары

НЕГІЗГІ ТЕРМИНДЕР ГЛОССАРИЙ.....

«Конспект» жадынамасы.....

«Жоспар-конспект» жадынамасы.....

«Тезистік жоспар» жадынамасы.....

ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР

АЛҒЫ СӨЗ

«Туризмология негіздері» пәні «Туризм» бакалавриат мамандығының оқу бағдарламасының міндетті компонентіне жатады. Пәнді әдебиет көзімен қамтамасыз етуде туындаған мәселелерге байланысты бірінші орында туризмологияны зерттеуге арналған бірнеше оқу құралы шығарылды. Атап айтқанда, бірнеше рет қайта басып шығарылған география ғылымдарының профессоры С.С. Ердаuletовтың «Туризм географиясы» мен 2016 жылы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінен А.М. Баяндинова мен О.В. Подсухина «Туризмология негіздері» атты оқу құралы және 2014 жылы С.М. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінен Г.К. Касенова мен М.Т. Досова «Туризмология негіздері» бойынша тәжірибелік жұмыстарға арналған әдістемелік нұсқаулық жарық көрді. Сонымен қатар, пәнді оқу үшін ТМД елдерінде шығарылған оқулықтар мен әдебиеттерді пайдалануға болады. Екіншіден, барлық қол жетімді оқу әдебиеттері елеулі кемшілікке ие болып – негізінен теориялық материалды қамтиды, ал білім мен дағдыларды алуға арналған блок тексеру сұрақтары арқылы ұсынылады. Сол уақытта пән бойынша білімді бекіту талап етіледі, өйткені олардың негізінде «Туризм» мамандығының келесі курстарына оқу жоспары құрылады, ал қалған білімнің көздері төртінші курста студенттердің оқу жетістіктерін бағалау тестілеу түрінде тексеріледі.

«Туризмология негіздері» пәнін оқып үйренуге бөлінген үш кредит уақыттың шектеулілігін ескере отырып, бірінші курс студенттеріне үлкен көлемдегі мамандандырылған теориялық және тәжірибелік білімді түсіну өте қиын. Сондықтан біз оқу құралын тәжірибелік тапсырмаларды тәжірибелік тапсырмалардың көмегімен белгілі бір блоктарда қарастырдық және кәсіби пәндерді одан әрі дамыту үшін маңызды болып табылатын күшті құрылымды қалыптастыруға бағыттадық. Оқу құралы, ең алдымен, бірінші курс студенттеріне арналған, сондықтан ол «кешегі оқушыларға» бейімделеді, қатаң логика мен ұсыныстың дәйектілігі, тапсырмалардың ерекшелігі, қысқалығы, тұжырымдардың анық стилі және кейбір жағдайларда жоғары курс студенттері оқитын бірқатар маңызды пәндерге кіріспе болып табылады.

Оқу құралы негізгі үш бөлімге бөлінеді: туризм географиясының теориялық негіздері; туристік пайдалану және туристік аумақты рекреациялық аудандастыру негіздері; туризм экономика саласының негізі ретінде. Оқытушылар мен студенттерге ыңғайлы болу үшін әрбір бөлім бес бөлімшеге бөлініп оқу аптасының санына сәйкес етіп (15-бөлімше) жасақталды.

Бірінші бөлім, туризм географиясының теориялық негіздерін бекітуге бағытталған тақырыптарды қамтиды. Оның ішінде: 1) қоғамдық географияның (әлеуметтік-экономикалық) салалық пәндері – рекреациялық география және туризм географиясы; 2) туризм географиясының терминологиясы мен ұғымдары; 3) туризм географиясы ғылым ретінде. Туризм географиясының зерттеу объектісі, пәні, әдістері; 4) ЮНВТО қабылданған саяхатшы тұлғалардың схемасы; 5) қазіргі заман туризмінің жіктелуі.

Екінші бөлім, туристік пайдалану және туристік аумақты рекреациялық аудандастыру негіздеріне арналған. Ол мынадай маңызды мәселелерді қамтиды: 1) туризмді дамытудың алғышарттары, туристік-рекреациялық ресустар және әлеует; 2) аумақты туристік-рекреациялық пайдалану және бағалау; 3) туризм және табиғатты қорғау, туристік-рекреациялық сыйымдылықты зерттеу мәселелері; 4) табиғат үшін туризмнің оң және теріс мәні, қоғам және экономика; 5) рекреациялық және туристік аумақтық білім беру, аудандастыру.

Үшінші бөлімі, туризм негіздерін экономика саласы ретінде қарастырады. Оқу материалы мынадай тақырыптарға бөлінеді: 1) туризм қоғамдық-шаруашылық жүйе ретінде. Туризм индустриясы және туристік саланың ерекшеліктері; 2) туристік нарық және шаруашылық; 3) туризм маркетингі және туристік қызмет көрсету сапасы; 4) туризм менеджменті және туристік қызмет көрсету нарығын дамытуды мемлекеттік реттеу; 5) халықаралық туризм және оның дамуының қазіргі тенденциялары.

Оқу құралындағы тәжірибелік жаттығулардың құрылымы бірдей және келесі негізгі элементтерді қамтиды: мақсат; қысқаша түсініктеме; негізгі міндеттер; нұсқаулар; әдебиеттер тізімі. «?» белгісі графикалық және кестелік нысандарда нақты жауапты енгізу керек дегенді білдіреді. Тәжірибелік сабаққа қойылған сілтемелер әдебиет көздерінің библиографиялық сипаттамалары болып табылады және көбінесе тік жақшалармен аяқталады – [...]. Олар тапсырманы дұрыс орындау үшін студенттің оқуы керек нақты беттерін көрсетеді.

Оқу құралы А.С. Кусков, В.Л. Голубаева және Т.Н. Одинцованың авторлық толықтырулары бар негізгі термин глоссарийлерімен, сондай-ақ студенттерге арналған жоспар және диссертациялық жоспар, тезистік-жоспар дайындау бойынша нұсқаулықтармен аяқталады.

Оқу құралы Қазақстан Республикасының білім стандарттарына сәйкес дайындалды және «Туризм» бакалавриат мамандығының студенттеріне арналған. «Туризм» мамандығы бойынша дайындалу үшін қолдануға, туризмге байланысы бар пәндерді зерттеуге, студенттерге қосымша мағлұмат және әдебиет көзі ретінде қолдануға ұсынылады. Оқу құралының материалдарын университеттер мен колледждердің оқытушылары, сондай-ақ қонақжайлылық пен туризм мамандарын дайындайтын ұйымдар мен мекемелердің оқу үрдісінде пайдаланылады. Сонымен қатар, оқу құралын туризм негіздерін меңгергісі келетін кез-келген жеке тұлға, қонақжайлылық пен туризм саласында жұмыс істейтін менеджерлер және туристік мәселелерді шешуге қызығушылық танытатын қызметкерлер пайдалануы мүмкін.

1. ТУРИЗМ ГЕОГРАФИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1. Қоғамдық географияның (әлеуметтік-экономикалық) салалық пәндері – рекреациялық география және туризм географиясы

Сабақтың мақсаты: туризм географиясы мен рекреациялық географияның қоғамдық (әлеуметтік-экономикалық) географиямен пән аралық өзара байланысын және айырмашылықтарын анықтау. Туыстық пәндер ретінде бекіту.

Қысқаша түсінік. Тәжірибелік сабақ зерттеу объектісі мен зерттеу пәні ретінде рекреациялық география мен туризм географиясының қарым-қатынасының жан-жақты көрінісін қалыптастыруға, олардың әлеуметтік-салалық ғылымдарға қосылуына және басқа ғылымдармен байланысын анықтауға бағытталған.

Негізгі тапсырмалар:

1) туризм географиясы мен рекреациялық географиясының ортақ ұқсастықтарын және айырмашылықтарын анықтау;

2) туризмологияның негізгі ұғымдарының мәнін ашу және ара-қатынасын анықтау – «бос уақыт», «демалыс», «рекреация», «туризм», «экскурсия»;

3) рекреациялық география мен туризм географиясының зерттеу нысандары ретінде рекреациялық (туристік) кеңістіктерді зерттеуге бағытталған ғылымның өзара әрекеттесуінің негізін құру.

Әдістемелік ұсыныстар:

1. »Рекреациялық география және туризм географиясының ұқсастықтары мен айырмашылықтары» тақырыбына үш парақ көлемінде қысқаша мазмұн (конспект) жасаңыз. Мазмұн құрастыру үшін № 1 және 2 әдебиет көздерін пайдаланыңыз.

2. Өз бетіңізше дербес ақпарат іздеуді жүргізіңіз және «бос уақыт» (оқудан тыс уақытта), «демалыс», «рекреация», «туризм», «экскурсия» ұғымдарына түсініктеме беріңіз. Түсініктеме беру үшін № 1–4 әдебиет көздерді пайдаланыңыз.

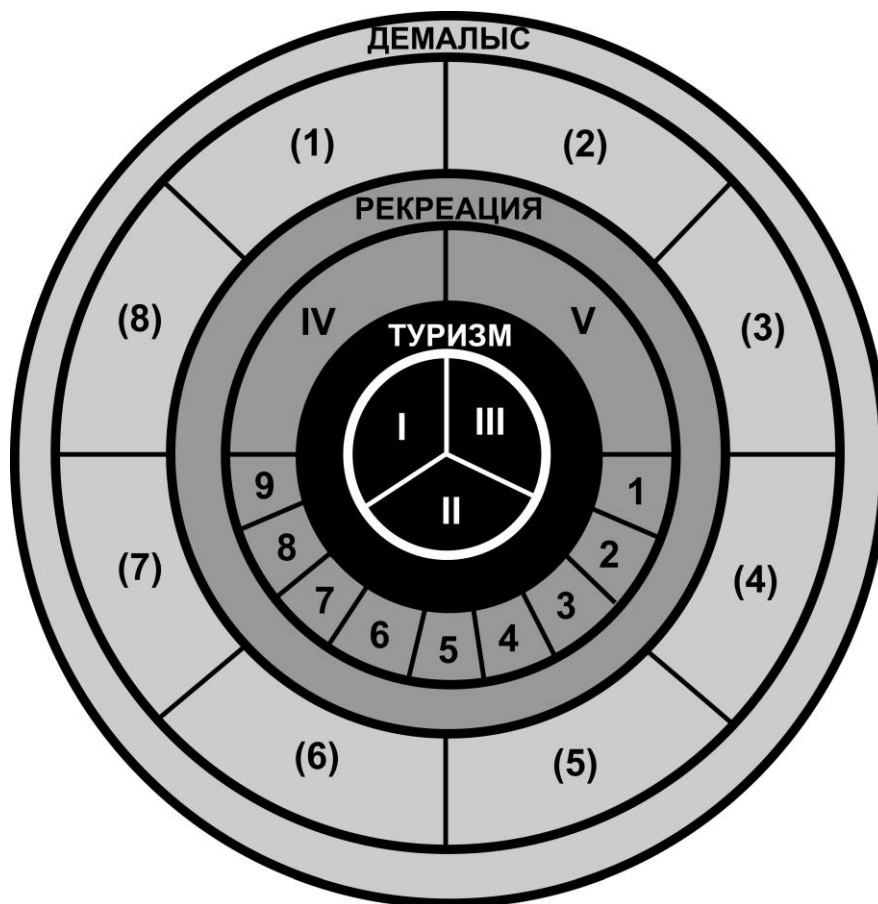
3. «Рекреациялық қызмет», «рекреациялық кеңістік», «рекреациялық уақыт» ұғымдарына қысқаша түсініктеме беріңіз және бұл ұғымдардың туризмология теориясы мен тәжірибесі үшін өте маңызды екенін дәлелдейтін мысалдар келтіріңіз. «Рекреациялық кеңістік» және «туристік кеңістік» ұғымдарында айырмашылық бар ма?

4. «С.Р. Ердаuletовке сәйкес туризмнің негізгі ұғымдарының қатынасы» сызбасын қолмен сызыңыз (1 сурет). Сызбаны пайдалана отырып, ұғымдардың ерекшеліктерін, олардың айрықша белгілерін анықтап, қорытынды жасаңыз.

5. И.И. Пирожник толықтыруларына сәйкес туристік-рекреациялық кеңістіктерді зерттеу кезіндегі ғылымдардың өзара іс-қимыл сызбасын қолмен сызыңыз (2 сурет). Сызбаны пайдаланып, негізгі ғылымдар мен олардың өзара әрекеттесу бағыттарын анықтап, негізгі ғылымдардың рөлі мен маңыздылығы туралы қорытынды жасаңыз.

Тәжірибелік сабаққа арналған әдебиеттер:

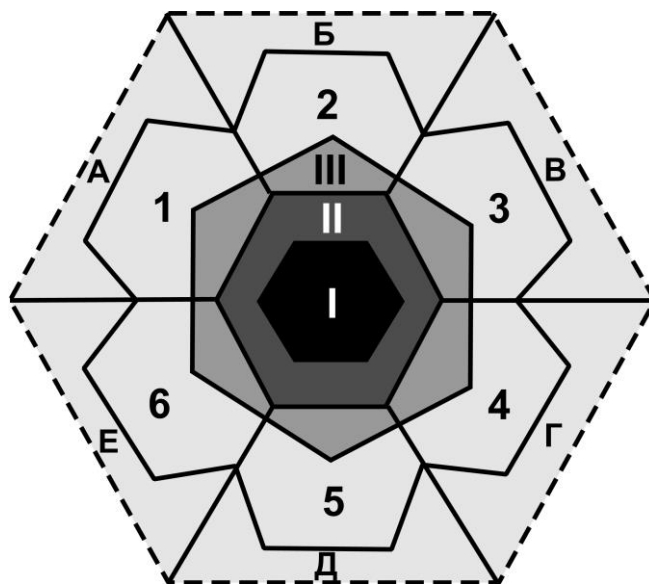
1. Ердаuletов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарына арналған оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [67-72]
2. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. Туризм географиясы: оқулық. – М.: Туризм федералдық агенттігі, 2014. – 336 б. [20-24]
3. Алаев Э.Б. Экономикалық-географиялық терминология. – М.: Мысль, 1977. – 199 б. [156-166]
4. Сервис және туризм: сөздік-анықтама / Ю.П. Свириденко, О.Я. Гойхман өңделген. – М.: Альфа-М, 2008. – 432 б. [92, 257, 319-320, 360]

Белгілер: I – емдік; II – танымдық; III – сауықтыру-спорттық; IV – санаторийлік-курорттық емдеу; V – туристік-экскурсиялық қызмет көрсету; 1 – физикалық белсенділікке байланысты қызмет; 2 – әуесқойлық сабақтар (аң аулау, балық аулау, саңырауқұлақтар мен жидектерді жинау, коллекциялау және басқалар); 3 – әдемі әлемге саяхат (театрларға, концерттерге, көркем галереяларға, мұражайларға бару), өнер саласындағы шығармашылық (көркем өнерпаздық, нақыштаумен, кескіндемемен айналысу және басқа); 4 – зияткерлік қызмет (өз бетінше білім алу, кітаптар, газеттер, журналдар оқу, телебағдарламаларды қарау және басқалар); 5 – қызығушылық пен еркін таңдау бойынша қарым-қатынас; 6 – белсенді (ойындар, билер және басқалар) және пассивті (көріністерге, мерекелерге және басқаларға бару) сипаттағы ойын-

сауық; 7 – ләззат алуға бағытталған демалыс; 8 – басқа да қызмет түрлері; (1) – дене шынықтыру; (2) – сауықтыру демалысы; (3) – танымдық демалыс; (4) – көркем өнерпаздық; (5) – техникалық шығармашылық; (6) – әуесқой сабақтар; (7) – экскурсиялар; (8) – танымдық демалыс; (9) – т.б. қызмет түрі.

1-сурет – С.Р. Ердаuletовке сәйкес туризмологияның негізгі ұғымдарының арақатынасы (2000)

Белгілер: I – жалпы рекреациялық география және туризм географиясы (туризмологияның теориясын, әдіснамасы мен әдістерін қалыптастыру саласы); II – аймақтық рекреациялық география және туризм географиясы (аумақтық ерекшеліктерді зерттеу саласы); III – туристік-рекреациялық кеңістіктерді зерттеуде салалық географиялық ғылымның өзара іс-қимыл саласы: 1 – физикалық география; 2 – экономикалық және әлеуметтік география; 3 – саяси география; 4 – инженерлік география; 5 – медициналық география; 6 – басқару географиясы және аумақтық АБЖ (автоматтандырылған басқару жүйесі); А – жаратылыстану ғылымдары; Б – әлеуметтік ғылымдар; в – қоғамдық ғылымдар; Г – инженерлік-техникалық ғылымдар; Д – медициналық ғылымдар; Е – басқару және реттеу туралы ғылымдар (менеджмент, маркетинг, геоинформатика, жаһандық брондау және резервтеу жүйелері (GDS) және т.б.).

2-сурет – И.И. Пирожник толықтыруларына (1985) сәйкес туристік-рекреациялық кеңістіктерді зерттеу кезіндегі ғылымдардың өзара іс-қимыл сызбасы

1.2. Туризм географиясының терминологиясы мен ұғымдары

Сабақтың мақсаты: туризмологияның негізгі ұғымдарын сауатты түсіндіру және қолдану түсінігін қалыптастыру.

Қысқаша түсініктеме. Тәжірибелік сабақ туризм географиясы және

рекреациялық география салаларындағы негізгі терминдер мен ұғымдардың арасындағы өзара байланысты және туризм мен қонақжайлылықтағы кәсіби тәжірибе үшін маңызды болып табылатын туризм логикасының ғылыми және қолданбалы мәселелерін шешу үшін қажетті өзара қарым-қатынасты анықтауға бағытталған.

Негізгі тапсырмалар:

1) туризм географиясы және рекреациялық географияның негізгі ұғымдары мен терминдерін ашу;

2) «туризм» және «турист» терминдері анықтамаларының алуан түрлілігін анықтау және ашу; «туризм» және «турист» терминдерін әр түрлі әдебиет көздерінде келтірілген анықтамаларды ескере отырып сипаттау;

3) туризм ұғымдары мен терминдері арасындағы өзара әрекеттестік пен байланысты бейнелейтін графикалық логикалық схеманы құру;

4) туризмнің жүйелік моделін зерттеу;

5) В.А. Квартальновке сәйкес туризмнің саяхаттан негізгі бес айырмашылығын меңгеру;

6) туризмнің негізгі қызметтері туралы түсінік қалыптастыру және бекіту.

Әдістемелік ұсыныстар

1. Кесте жасаңыз. Оны құрастыру үшін оқу құралының негізгі терминдерінің глоссарийін, сондай-ақ № 1–3 әдебиет көздерін пайдаланыңыз.

1-кесте – Туризмологияның негізгі ұғымдары мен терминдері

Ұғымдар мен терминдер	Анықтама	Ескертулер
Туризм	?	Егер қажет болса
Ішкі туризм	?	Егер қажет болса
Кіру туризм	?	Егер қажет болса
Шығу туризм	?	Егер қажет болса
Әуесқой туризм	?	Егер қажет болса
Қоғамдық туризм	?	Егер қажет болса
Турист	?	Егер қажет болса
Экскурсант	?	Егер қажет болса
Туристтік қызмет	?	Егер қажет болса
Туроператорлық қызмет	?	Егер қажет болса
Турагенттік қызмет	?	Егер қажет болса
Туристтік өнім	?	Егер қажет болса
Туристтік тауарлар мен қызметтер	?	Егер қажет болса
Туристтік жолдама	?	Егер қажет болса
Туристтік ваучер	?	Егер қажет болса
Тур	?	Егер қажет болса
Туристтік сааяхат бағдарламасы	?	Егер қажет болса
Туристтік маршрут	?	Егер қажет болса
Рекреациялық әлеует	?	Егер қажет болса
Туристтік-рекреациялық ресурстар	?	Егер қажет болса

Ұғымдар мен терминдер	Анықтама	Ескертулер
Аумақтың туристік мүмкіншілігі (алғышарттар)	?	Егер қажет болса
Туристік аймақтың немесе туристік объектінің тартымдылығы	?	Егер қажет болса
Аумақтың немесе объектінің туристік сыйымдылығы	?	Егер қажет болса
Туристік аймақ	?	Егер қажет болса
Туристік орталық (туризм орталығы)	?	Егер қажет болса
Туристік бағыт	?	Егер қажет болса
Туристік аудан	?	Егер қажет болса
Туристік индустрия	?	Егер қажет болса
Рекреацияның шаруашылық әлеуеті немесе демалыс пен туризмнің материалдық-техникалық базасы (туристік инфрақұрылым)	?	Егер қажет болса
Түнеу орны	?	Егер қажет болса
Тамақтану орны	?	Егер қажет болса
Байланыс базасы (көлік және байланыс)	?	Егер қажет болса
Серік болу базасы	?	Егер қажет болса
Туристік білім беру	?	Егер қажет болса
Нұсқаушы	?	Егер қажет болса
Гид-аудармашы	?	Егер қажет болса
Туристік өнімдерді жылжыту	?	Егер қажет болса

2. Әр түрлі әдебиет көздерінде келтірілген анықтамаларды ескере отырып, «туризм» ұғымының негізгі мәнін ашыңыз. № 1–4 әдебиет көздерін пайдаланыңыз.

3. Миға шабуыл әдісін пайдалана отырып, туризмология терминдері мен ұғымдарының арасындағы өзара қарым-қатынасты бейнелейтін графикалық логикалық сызбаны жасаңыз. Миға шабуыл әдісін пайдалану шығармашылықты көтереді және көптеген пайдалы идеяларды келтіреді. Ол нақты мәселені шешу үшін немесе сұраққа жауап іздеу үшін пайдаланылуы мүмкін. Әдетте миға шабуыл әдісі келесі рәсімге негізделеді:

1) ауызша және жазбаша түрде сұрақтар жүйесін қалыптастырыңыз;

2) қатысушыларға жеке сөздер немесе қысқа фразалар түрінде көбірек идеялар немесе ұсыныстар айтуды ұсыныңыз;

3) барлығын қатысуға шақырыңыз, бірақ жеке қатысушының пікірін бөліп көрсетпеңіз;

4) миға шабуыл әдісін аяқтағанға дейін ешкім жауапты қайталамауларын немесе түсініктеме бере алмайтынын түсіндіріңіз;

5) әрбір жауапты қағазға жазыңыз (шығармашылық пен әдеттен тыс сөйлемдерді және пайдалы әрі қызықты ойларды);

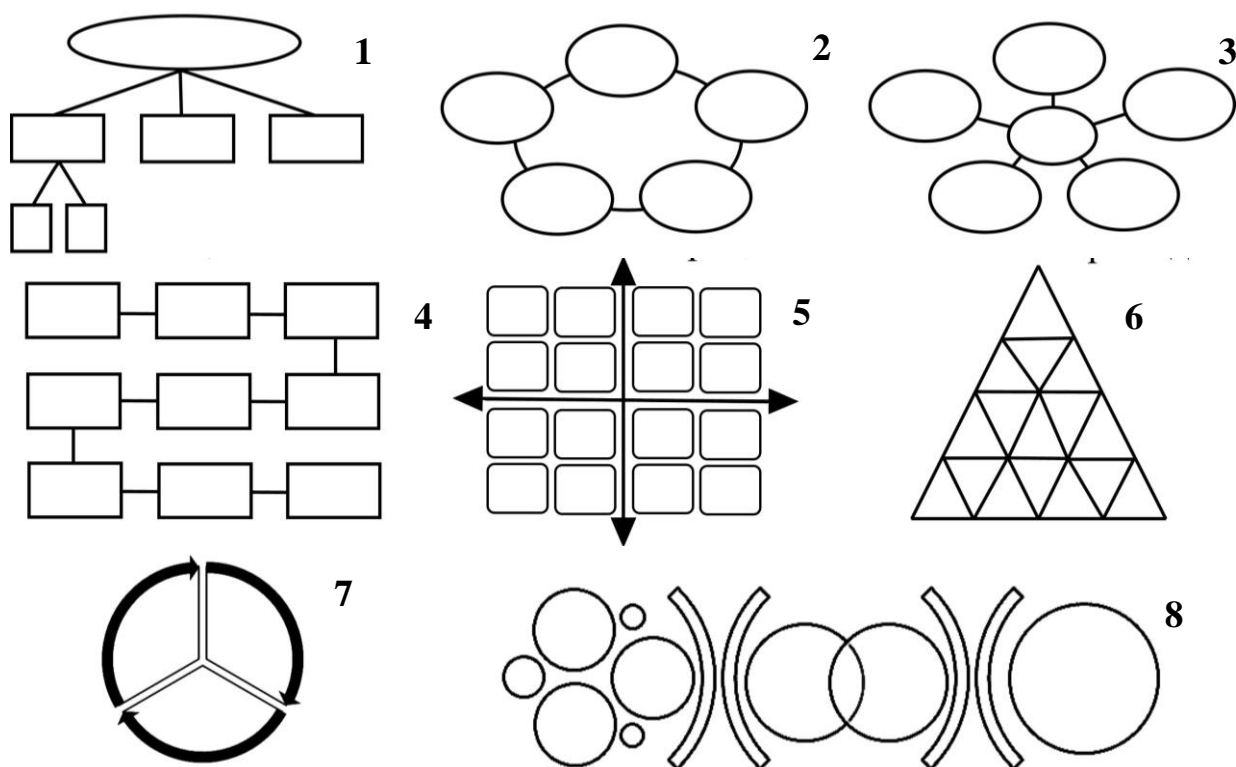
6) басымдықты анықтау, жауаптарды талдау немесе мәселені шешу үшін

тізімді пайдаланыңыз.

3–4 адамдарды құрайтын кіші топтарға бөлініп, туризмнің негізгі терминдері мен тұжырымдамалары арасындағы байланыстарды бейнелейтін графикалық логикалық сызба жасаңыз. Сызбалардың ықтимал құрылымының модельдері 3-суретте келтірілген. Келесі терминдер мен ұғымдар пайдаланыңыз:

1. Туристік тартымдылық (тартымдылық)
2. Байланыс базасы (көлік және байланыс)
3. Түнеу орны
4. Тамақтану орны
5. Туристік ваучер
6. Аумақтың немесе объектінің сыйымдылығы (туристік және рекреациялық)
7. Нұсқаушы
8. Гид-аудармашы
9. Туристік бағыт
10. Аумақтың туристік мүмкіншілігі (алғышарттар)
11. Аймақтың немесе объектінің сыйымдылығы (туристік және рекреациялық)
12. Туристік индустрия
13. Аймақты пайдалану (туристік және рекреациялық)
14. Маркетинг (туристік)
15. Туристік маршрут
16. Менеджмент (туристік)
17. Туристік аймақ
18. Аумақты дамыту (туристік және рекреациялық)
19. Уақытша келуші
20. Туристік және рекреациялық әлеует
21. Туристік саяхат бағдарламасы (келу)
22. Туристік өнімдерді жылжыту
23. Туристік жолдама
24. Туристік аудан
25. Туристік ресурстар
26. Туристік және рекреациялық ресурстар
27. Ассоциацияланған база
28. Туристік тауарлар
29. Тур
30. Турагенттік қызмет
31. Туризм
32. Ішкі туризм
33. Келу туризмі
34. Шығу туризмі
35. Коммерциялық туризм
36. Халықаралық туризм
37. Ұлттық туризм

38. Әуесқой туризм
39. Әлеуметтік туризм
40. Туристік инфрақұрылым
41. Турист
42. Туристік қызмет
43. Туристік өнім
44. Туристік шаруашылық
45. Туроператорлық қызмет
46. Туристік қызметтер
47. Рекреациялық әлеует немесе демалыс пен туризмнің материалдық-техникалық базасы (туристік инфрақұрылым)
48. Туристік орталық (туризм орталығы)
49. Экскурсант
50. Экскурсовод

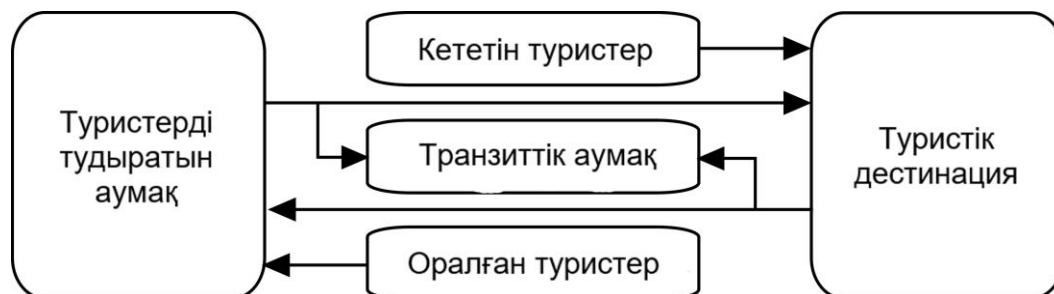

Белгілер: 1 – иерархиялық сызба; 2 – циклдік сызба; 3 – радиалды сызба; 4 – «тізбек» сызбасы; 5 – «матрица» сызбасы; 6 – «пирамида» сызбасы; 7 – сегменттелген сызба; 8 – «кезең-кезеңмен процесс» сызбасы.

3-сурет – Графикалық логикалық схеманың ықтимал құрылым модельдері

Сызбада кемінде 10 термин мен ұғымдар пайдаланылуы керек. Қажет болса, сіз қосымша терминдер мен түсініктерді, сондай-ақ графикалық логикалық тізбектің құрылымының басқа үлгілерін пайдалана аласыз. Сызбаны ұқыпты сызыңыз. Өзіңіз жасаған графикалық сызбаны түсіндіретін 5–7 минуттық ауызша мағлұмат дайындаңыз.

4. К. Каспарға сәйкес жеңілдетілген туризм жүйесі моделінің негізгі компоненттерін түсіндіріп, сипаттаңыз (4-сурет). Автор осы модельде турист туристік қызметтерді тұтынушы болып табылатындығын және туристік объект немесе туристік бағыт болып туристік аймақты, кәсіпорындар мен ұйымдарды қамтиды деп атап өтті.

4-сурет – К. Каспар жүйесі бойынша туризмнің оңайлатылған моделі

5. В.А. Квартальновтың трактатыне сәйкес туризм мен саяхат арасындағы бес негізгі айырмашылықты түсіндіріңіз. (4 әдебиет көзін қараңыз).

6.2 – кестедегі «?» таңбасының орнына дұрыс жауаптарды жазыңыз. Тапсырманы орындау үшін 4-ші әдебиет көзін пайдаланыңыз.

2-кесте – Туризмнің негізгі функциялары

Туризм функциясы	Функция сипаттамасы
Интеграциялық	?
Қалпына келтіру	?
Емдік-сауықтыру	?
Танымдық	?
Көңіл көтеру	?
Экономикалық	?
Әлеуметтік	?
Дәрежелік	?

Тәжірибелік сабақ әдебиеттері

1. Қызмет және туризм: сөздік анықтама / Ю.П. Свириденко, О.Я. Гойхман өңделген. – М.: Альфа – М, 2008. – 432 б.

2. Ердаuletov С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарын зерттеу үшін. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 бет. [84-97]

3. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигнер-Корн Н.В., Шабалина Н.В. Туризм географиясы: Оқулық. – М.: Туризм бойынша федералдық агенттік, 2014. – 336 б. [6-7]

4. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [6-18]

1.3. Туризм географиясы ғылым ретінде. Объект, пән, туризм географиясын зерттеу әдістері

Сабақтың мақсаты: туризм географиясын ерекше ғылыми бағыт ретінде бекіту және дамыту, сондай-ақ оның объектісін, пәні мен негізгі зерттеу әдістерін түсіну.

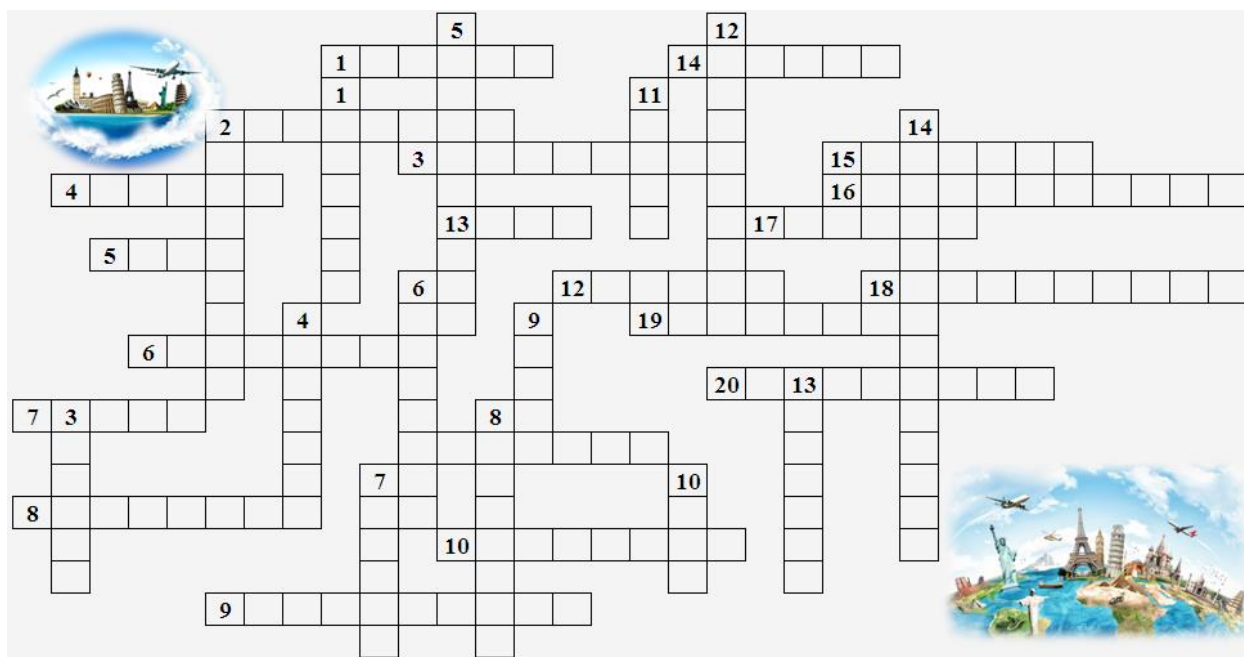
Қысқаша түсініктеме. Тәжірибелік сабақ туризм географиясын жүйелі түрде түсінуге, белгілі бір объект, пән және зерттеу әдістерімен сипатталатын арнайы ғылыми бағыт ретінде топтастыруға бағытталған.

Негізгі міндеттер

- 1) туризм географиясын ғылым ретінде дамытудағы әлемдік және отандық тәжірибені қарастыру;
- 2) географиялық және басқа ғылымдар жүйесіндегі туризм географиясын анықтау;
- 3) рекреациялық географиямен салыстырғанда туризм географиясының пәні, объектісі, мақсаттары мен міндеттерін анықтау;
- 4) туризм географиясын зерттеу әдістерін меңгеру;
- 5) рекреациялық география мен туризм географиясын зерттеудің негізгі әдістерінің арасындағы ұқсастықтарды, айырмашылықтарды және өзара байланыстарды анықтау және талдау.

Әдістемелік ұсыныстар

1. Туризмнің географиясын ғылым ретінде дамытудың дүниежүзілік және ұлттық тәжірибесі» тақырыбындағы үш беттік жоспар жасаңыз. Оны құрастыру үшін №1 әдеби көзді қолданыңыз
2. Кроссворды шешіңіз (5-сурет).

5-сурет – Кроссворд

Көлденең: 1) 2009 жылы АҚШ-та жарияланған «Туризм: принциптері,

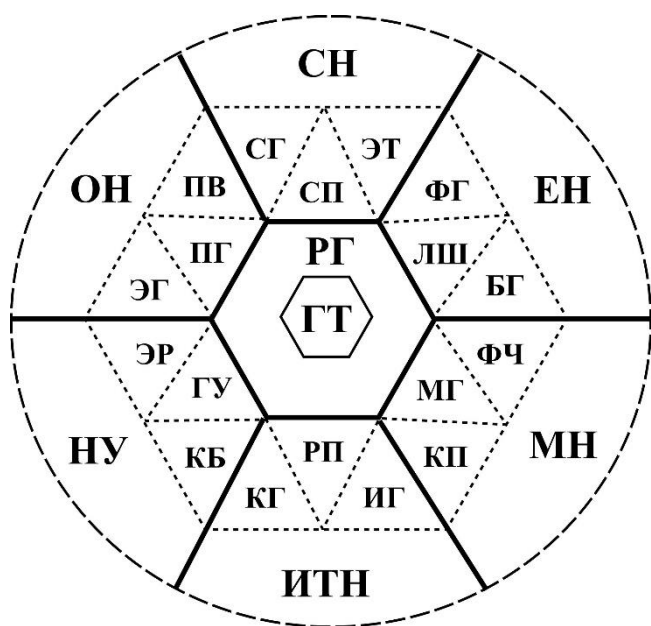
тәжірибесі, философиясы» атты негізгі оқулық авторларының бірі; 2) «Туризм» (1905) бірінші қатаң ғылыми басылымының авторы; 3) 1929 жылы құрылған Берлиндегі Жоғары сауда мектебіндегі Туризм ғылыми-зерттеу институтының бірінші директоры; 4) туризм географиясына жатқызуға болатын ғылыми зерттеулердің үш компонентті жіктемесін құрған белгілі американдық географ; 5) Йозеф Стрэмнер туризм (1905) атты алғашқы қатаң ғылыми басылымын жариялаған қала; 6) неміс ғалымы И.Г. Коль (1841) туризмге арналған ...; 7) «Туризм қызмет ретінде» оқулықтарының авторларының бірі (2005) орыс ғалымы; 8) Туризмнің теориялық мәселелерін зерттейтін Санкт-Галлендегі Туризм және көлік экономикасы институтының көшбасшыларының бірі; 9) 1947 жылы Туризмнің Халықаралық Туризм Академиясы құрылған құмар ойындары туризм орталықтарының бірі; 10) туристік аумақтарды кешенді жоспарлау проблемаларын зерттеп, Янгон университетінің туризм лабораториясының алты томы шығарылған Янкелон (Краков) университетінің туристік зертханасының меңгерушісі; 11) «Туризм индустриясы» терминін алғаш енгізген және негіздеген ғалым, Алп, Фландрии, Канада, Батыс Азия, Коресикадағы туризм географиясы бойынша бірқатар тамаша жұмыстар жазған; 12) американдық ғалым, туризмнің социологиясы мен географиясы бойынша қорыту жұмыстарының авторы; 13) географ, «Туризмнің аумақтық құрылымы» ұғымын алғаш рет ұсынған «Савойядағы туризм» жұмысының авторы және әсіресе туристік ағындардың жоғары деңгейлі аудандары үшін туристік бағыттарды бағалаудың нүктелік-сызықтық әдісінің дұрыс еместігіне назар аударды; 14) «Саяхат географиясы» (1995) оқулығының авторы, үш бөлімнен тұратын: тұжырымдардың теориялық тәсілдері мен анықтамалары; рекреациялық ресурстарды бағалау; туристік география; 15) Пермь облысындағы кеңестік және ресейлік географ, туризм бөлімінің негізін қалаушы және жетекшісі, Пермь университетінің география факультетінің деканы, Пермь өлкесі туризмін зерттеуші және танымал, «Туризм географиясының теориялық аспектілері» оқулығының авторы (2013); 16) авторлар командасы жүргізген «Туризм географиясы» (2013) географиялық және географиялық емес идеяларының маңызды теориялық қорытқан ресейлік ғалым, бас редактор; 17) XX ғасырдың 70-жылдарындағы туризм географиясының теориялық мәселелерін белсенді зерттеген Чехословакияның ғалымы; 18) әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да көп жылдар бойы «Туризм географиясы» (2000 және 2010) оқулықтарының авторы болып жұмыс істеген туризм географиясы саласындағы танымал қазақстандық ғалым; 19) Францияның астанасының Лат. Токсанында орналасқан Еуропадағы және әлемдегі ең көне университеттердің бірі, Жерорта теңізі мен Қара теңіз жағалауларының жағалау аймақтарын дамытудың проблемалары мен нысандарын зерттеуде 1970-шы жылдармен айналысқан; 20) француз әлеуметтанушысы, «Бос уақыттың эмпирикалық социологиясы» (1974) және «Демалыс өркениеті» (1962) географиясына жақын жұмыстардың авторы.

Тігінен: 1) неміс географы, «Қалалардың географиясы» (1907) авторы; 2) туризмді ғылыми бағыт ретінде зерттеу басталған екі елдің бірі; 3) Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін көп елдер көптеген жылдар енгізді ...; 4) Туризмнің дамуын және аумақтың табиғи және мәдени әлеуетін өзара байла-

ныстыруға ерекше көңіл бөлінетін»Туризмді география тұрғысынан зерттеу» жұмысының авторы; 5)К.Стлудтін жұмысының бұрышы туристік қызметтің ауқымы туралы ақпарат көзі ретінде географиялық талдаудағы географиялық статистиканы қолданған австриялық ғалым, географ; 6) Алптың География институты соғыс аралық кезеңде жұмыс істейтін, Савой Альпс туризмінің дамуын зерттейтін Франциядағы қоныс; 7) туристік орынның дамуы үшін үлгі жасаған канадалық географтардың бірі; 8) 1930 жылы жерді рекультивациялау үшін жерді зерттеген американдық ғалым және «рекреациялық география» терминін бірінші рет қолданған; 9) 20-ғасырдың ортасынан бастап АҚШ пен Канадада жақсы жаңарған және дамыған туризм географиясына экономикалық және қолданбалы компоненттерді қосқан географтардың бірі; 10) Британдық ғалым, «Британиядағы бос уақыт пен қоғам» (1973) жұмысының авторы; 11) Туризмді жан-жақты зерттеуге бағытталған түрлі салалардағы мамандарды біріктірген БернніңТуризм ғылыми-зерттеу институтының көшбасшыларының бірі; 12) «Шекаралар мен туризм: іргелі қатынастар» және Монреальдағы Дүниежүзілік географиялық конгресте 1972 жылы құрылған Туризм географиясының жұмыс тобының төрағасы; 13) туристік-географиялық зерттеулер саласында, әсіресе туристік аймақтың проблемасы бойынша жұмыс істеген поляк ғалымы; 14) танымал кеңестік географ, аумақтық рекреациялық жүйенің моделінің авторы.

Жауап нұсқалары: Александрова; Бартон; Батлер; Бланшар; Браун; Вегенер; Глюксманн; Грац; Гренобль; Движение; Дюмазедье; Ердавлетов; Зорин; Зырянов; Колнер; Крапф; Лешицкий; Макмерри; Мариот; Матцнеттер; Милеска; Монте-Карло; Мъеж; Отпуск; Паркер; Преображенский; Смит; Сорбонна; Хаггет; Хассерт; Хунцикер; Швейцария; Штраднер; Энгельманн.

3. С.Р.Ердавлетовке сәйкес «Географиялық және басқа ғылымдар жүйесінде туризм географиясы» схемасын қолмен қайта жасаңыз (6-сурет).

Мағынасы: ГТ – туризм географиясы; РГ – рекреациялық география; ОН – әлеуметтік ғылымдар: ЭГ – экономикалық география; ПГ – саяси география; ПВ – юриспруденция; СН – әлеуметтік ғылымдар: СГ – әлеуметтік география; СП – әлеуметтік психология; ЭТ – этнография; ЕН – жаратылыстану ғылымдары: ФГ – физикалық география; ЛШ – ландшафтық ғылым; БГ – биогеография; МН – медицина ғылымдары: ФЧ – адам физиологиясы; МГ – медициналық география; КП – аймақтық патология; ИТН –

инженерлік ғылымдар: ИГ – инженерлік география; РП – аудандық жоспарлау; КГ – картография; НУ – басқару ғылымдары: КБ – кибернетика; ЭР – эргономика; ММ – басқару географиясы және аумақтық автоматтандырылған басқару жүйелері (АБЖ).

6-сурет – С.Р. Ердаuletовке сәйкес географиялық жүйедегі туризм географиясы және басқа ғылымдар

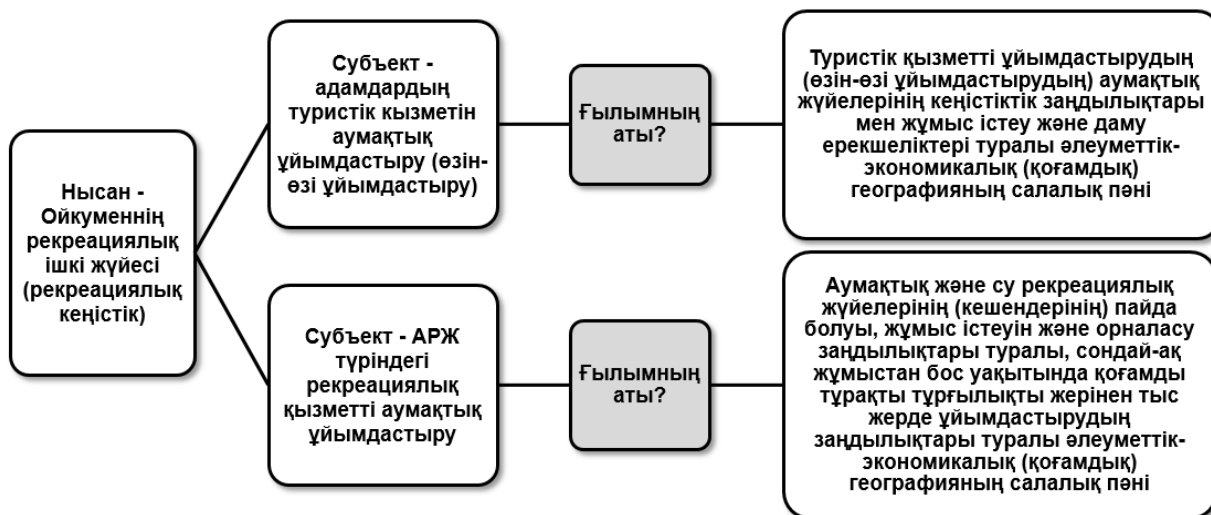
Схеманы пайдалана отырып, туризм географиясымен тығыз байланысты географиялық және басқа ғылымдарды анықтаңыз. Тапсырманы орындау үшін № 2 және № 3 әдебиет көздерін қолданыңыз.

4. 3-кестені толтырып, ұяшықтарға «?» дегеннің орнына дұрыс жауаптарды енгізіңіз. Тапсырманы орындау үшін № 1, 2 әдебиет көздерін пайдаланыңыз.

3-кесте – Туризмнің географиясы және рекреациялық география пәні, объектісі, мақсаттары мен міндеттері

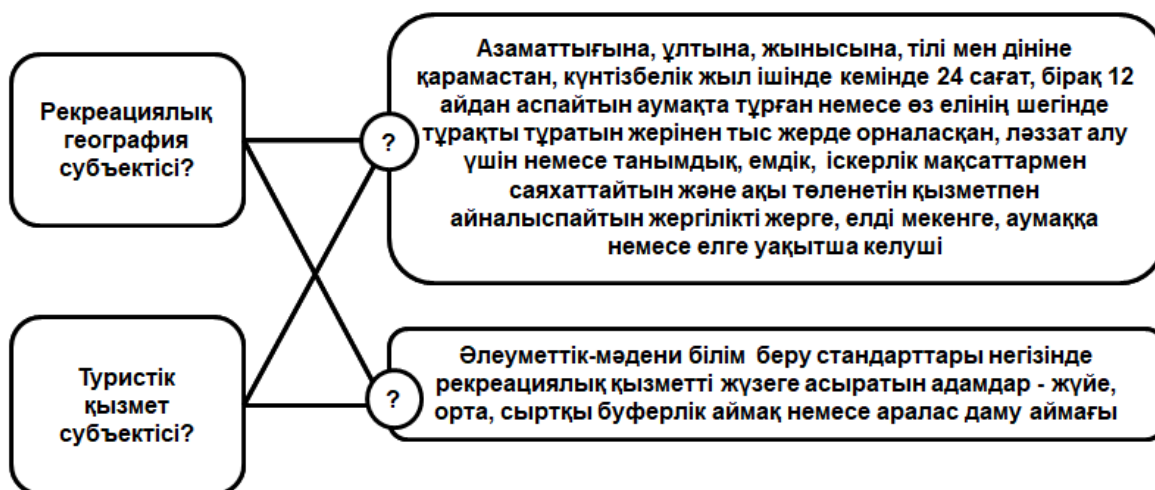
Негізгі ерекшеліктері	Туризм географиясы	Рекреациялық география
Нысан	?	?
Объект	?	?
Мақсат	?	?
Міндет	?	?

5. 7-суретті қараңыз және «?» белгісімен белгіленген жәшіктерге дұрыс жауапты енгізіңіз.

7-сурет – Рекреациялық география және туризм географиясы

6. Сауықтыру географиясының субъектісі кім екендігін және туристік қызметтің субъектісі кім екенін дұрыс анықтаңыз (8-сурет).

8-сурет – Рекреациялық географияның және туристік қызметтің субъектісі

7. Төмендегі сұрақтарға жазбаша жауаптар дайындаңыз. Тапсырманы орындау үшін 1, 2 және 4-ші әдеби көздерді пайдаланыңыз.

Қазіргі заманғы туризм ғылымының әдістемелік ерекшеліктері – дифференциация, интеграция, жүйелік тәсіл, синергетикалық парадигма және эволюция?

Туризмді ғылыми зерттеу әдіснамасы дегеніміз не?

Туризмді ғылыми зерттеу әдісі дегеніміз не?

Ғылыми зерттеулердің сапалық және сандық әдістерінің арасындағы айырмашылық қандай?

Жалпы ғылыми (жалпы логикалық) зерттеу әдістері қандай?

Теориялық және эмпирикалық зерттеулердің әдістері қандай?

Арнайы және ерекше жеке зерттеу әдістері қандай?

Туризм және қонақжайлылықта қандай арнайы және жеке зерттеу әдістері пайдаланылады?

Туризмді ғылыми зерттеудің 3–5 әдісін қолдану мысалдарын келтіріңіз.

8. 4-кестені толтырыңыз. Тапсырманы орындау үшін № 1–2, 4 әдебиет көздерін пайдаланыңыз.

4-кесте – Туризм географиясы және
рекреациялық географиясын зерттеу әдістері

Әдістер	Туризм географиясы	Рекреациялық география	Әдістерге қысқаша сипаттама
1.	Мүмкін болса – «+», егер жоқ болса – «-»	мүмкін болса – «+», егер жоқ болса – «-»	?
2.	мүмкін болса – «+», егер жоқ болса – «-»	мүмкін болса – «+», егер жоқ болса – «-»	?
Т.б.	мүмкін болса – «+», егер жоқ болса – «-»	мүмкін болса – «+», егер жоқ болса – «-»	?

9. Туризм географиясы мен рекреациялық географияны, сондай-ақ олардың арасындағы қарым-қатынастарды зерттеу әдістерінің алуан түрлілігін бейнелейтін графикалық логикалық диаграмманы жасаңыз (1–2, 4-әдебиет көздерді қараңыз). Диаграмманы ұқыпты үлгі түрінде сызыңыз. Сіз жасаған схеманың жазбаша түсіндірмесін дайындаңыз.

Практикалық сабаққа әдебиет

1. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигнер-Корн Н.В., Шабалина Н.В. Туризм географиясы: оқулық. – М.: Туризм бойынша федералдық агенттік, 2014. – 336 б. [8-19, 24-32, 93-117]

2. Ердаuletов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарына арналған оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [98-108]

3. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризмнің негіздері: оқулық. – М.: Knorus, 2013. – 394 б. [53-64]

4. Балюк Н.А. Қызмет көрсету және туризмдегі ғылыми зерттеулер әдістері: оқу құралы. – Тюмень: Тюмень мемлекеттік университетінің баспасы, 2012. – 102 бет. [10-14]

1.4. ЮНВТО қабылданған саяхатшы тұлғалардың схемасы

Сабақтың мақсаты: саяхатшылардың Біріккен Ұлттар Ұйымының Бүкіләлемдік туристік ұйымы (ЮНВТО) қабылдаған схемасына ерекше назар аудару идеясын қалыптастыру, сондай-ақ қонақжайлылық пен туризм үшін маңыздылығы мен практикалық маңыздылығын терең түсіну.

Қысқаша түсініктеме. Практикалық сабақ қонақжайлылық пен туризм

саласында теориялар мен практиканың маңызды компоненті ретінде саяхатшылардың жіктелуін жүйелі түрде түсінуге бағытталған.

Негізгі міндеттер

- 1) «турист» ұғымын меңгеру;
- 2) «турист» және «экскурсант» ұғымдарының ерекшеліктерін анықтау;
- 3) ЮНВТО қабылдаған саяхатшылардың жіктелуін зерттеу;
- 4) саяхаттайтын адамдардың мотивациясын ашу;
- 5) ЮНВТО-ның туристік хартиясын және Туристік кодексті меңгеру.

Әдістемелік ұсыныстар

1. Әр түрлі көздерден алынған анықтамаларды ескере отырып, «турист» түсінігін қамтитын негізгі мазмұнды ашыңыз. «Турист» ұғымының негізгі сипаттамаларының тізбегін құрыңыз.

«Турист деген кім?» деген сұрақтың жауабын іздеу кезінде мамандардың тап болған қиындықтарын түсіндіріңіз.

Қол жетімді көптеген анықтамалардың себептерін анықтаңыз. Себептерді жазбаша түрде жазыңыз.

Тапсырманы орындау үшін № 1–4 әдеби көздерді пайдаланыңыз.

2. 5-кестені толықтырыңыз. Тапсырманы орындау үшін № 1–4 әдеби көздерді пайдаланыңыз.

5-кесте – Турист және экскурсант сипаттамасы

Келуші немесе визитер		Сипаттамалары
Уақытша келушілер	Турист	1. 2. т.б.
	Экскурсант	1. 2. т.б.

Туристтердің экскурсанттардан айырмашылығы бар жазбаша түсініктеме беріңіз. Онда анықталған барлық сипаттамаларды пайдаланыңыз.

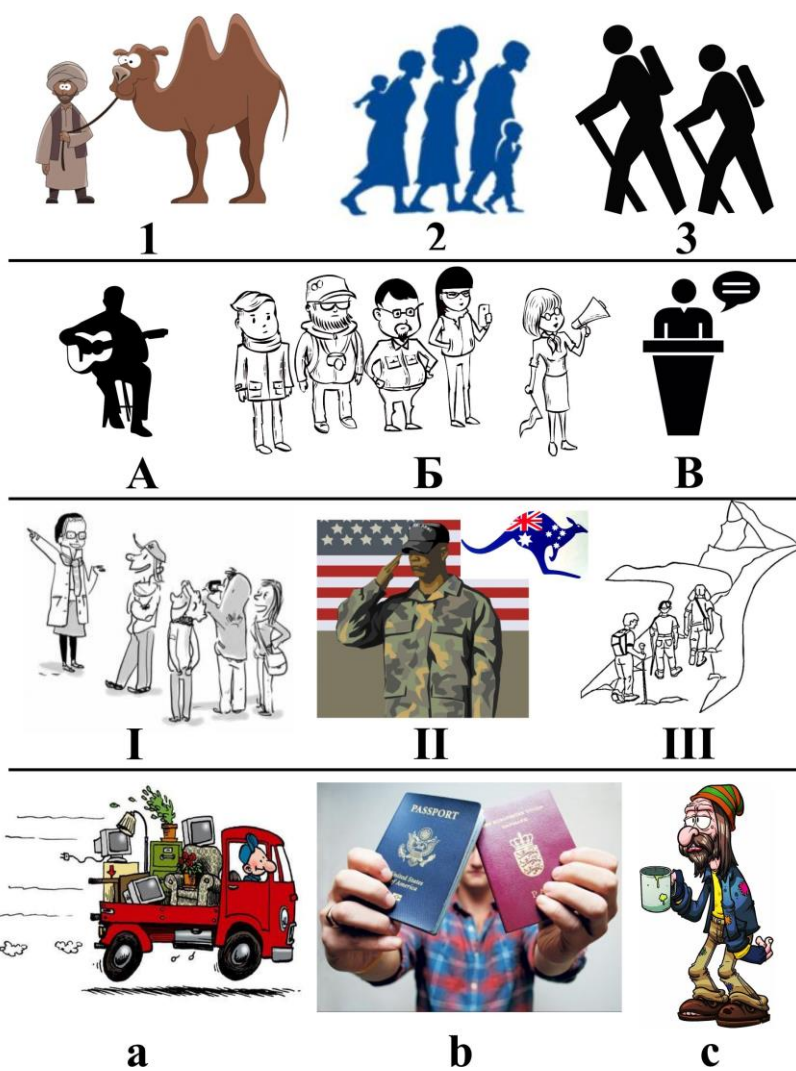
3. «ЮНВТО қабылдаған саяхатшылардың жіктелуі» схемасын мұқият зерттеңіз (9-сурет). Схеманы оқып болғаннан кейін оны қолмен жұмыс дәптеріңізге қайта енгізіңіз. Схемада келтірілген кілт сөздерді пайдалана отырып, 8 немесе одан көп сөзден тұратын кроссворд жасаңыз. № 1–4 әдебиет көздерін пайдалана отырып, кроссвордқа сұрақтар қойыңыз.

Шартты мағыналары: 1 – жергілікті тұрғын үйде бір немесе бірнеше рет түнейтін елге уақытша келушілер; 2 – түнді өткізбейтін елге уақытша келген қонақтар (елде бір күннен астам уақыт жұмсай алады, бірақ круиздік кемеге немесе туристік поездға үнемі оралады); 3 – кем дегенде бір түнді өткізу немесе экипажды ауыстыру кезінде жергілікті тұру орындарында іске асыру; 4 – круиздік кемелерге келіп, бортқа түнді өткізу (кейбір елдерде круиздік жолаушылардың арнайы статистикасы сақталады); 5 – бір күн бойы уақытша болу елінде жүрген шетелдіктер, оның ішінде транзит келушілері; 6 – күндізгі уақытта қабылдаушы елдің азаматы болып табылмайды; 7 – шекара маңындағы аудандардың тұрғындары көрші елде жұмыс істейді және күн сайын шекараны кесіп өтеді; 8 – тоқтату кезінде әуежайлардың және порттардың транзиттік аймағын тастамайтын адамдар (транзитпен тоқтату 1 күннен артық болса, бұл адамдар туристік статистикаға тіркелуі тиіс); 9 – тұрғылықты жері шегінен тыс жерге жұмыс орнын ауыстырған кезде, сондай-ақ әскери іс-қимылдарда, оның ішінде жүретін адамдарда; 10 – серік болып жүретін адамдар.

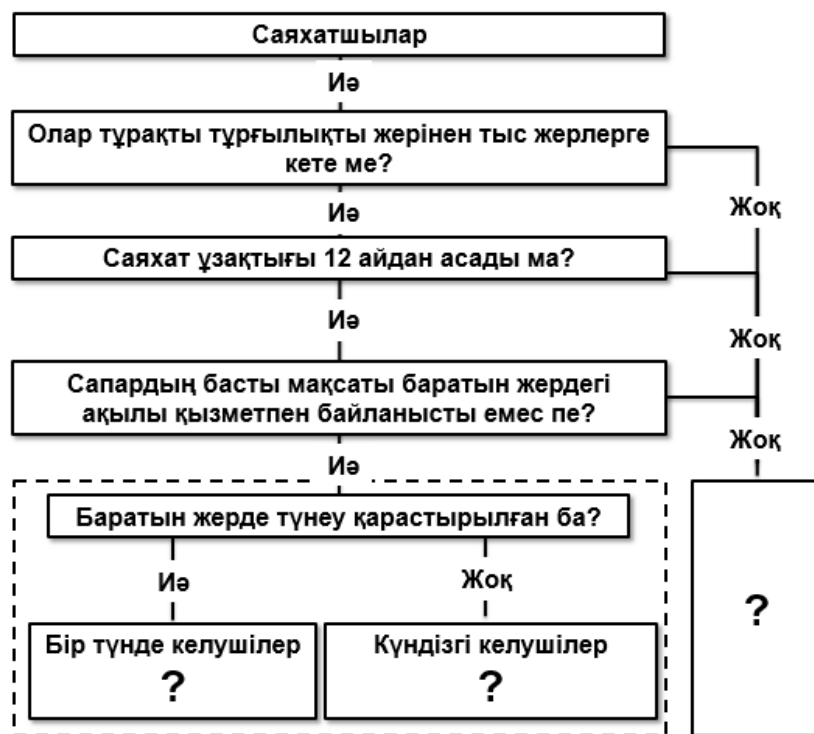
9-сурет – ЮНВТО қабылдаған саяхатшылардың жіктелуі

4. 10-суретті зерттей отырып, әр жолдағы үш таңбаның қайсысы артық болып табылатындығын анықтаңыз, яғни бұл саяхаттанушының түріне қатысты болмайды. Өз таңдауыңызды әр жағдайда бір сөйлеммен түсіндіріңіз.

10-сурет – Қайсысы артық?

5. 11-суретті қараңыз және «?» белгісімен белгіленген ұяшықтарға дұрыс жауаптарды енгізіңіз.

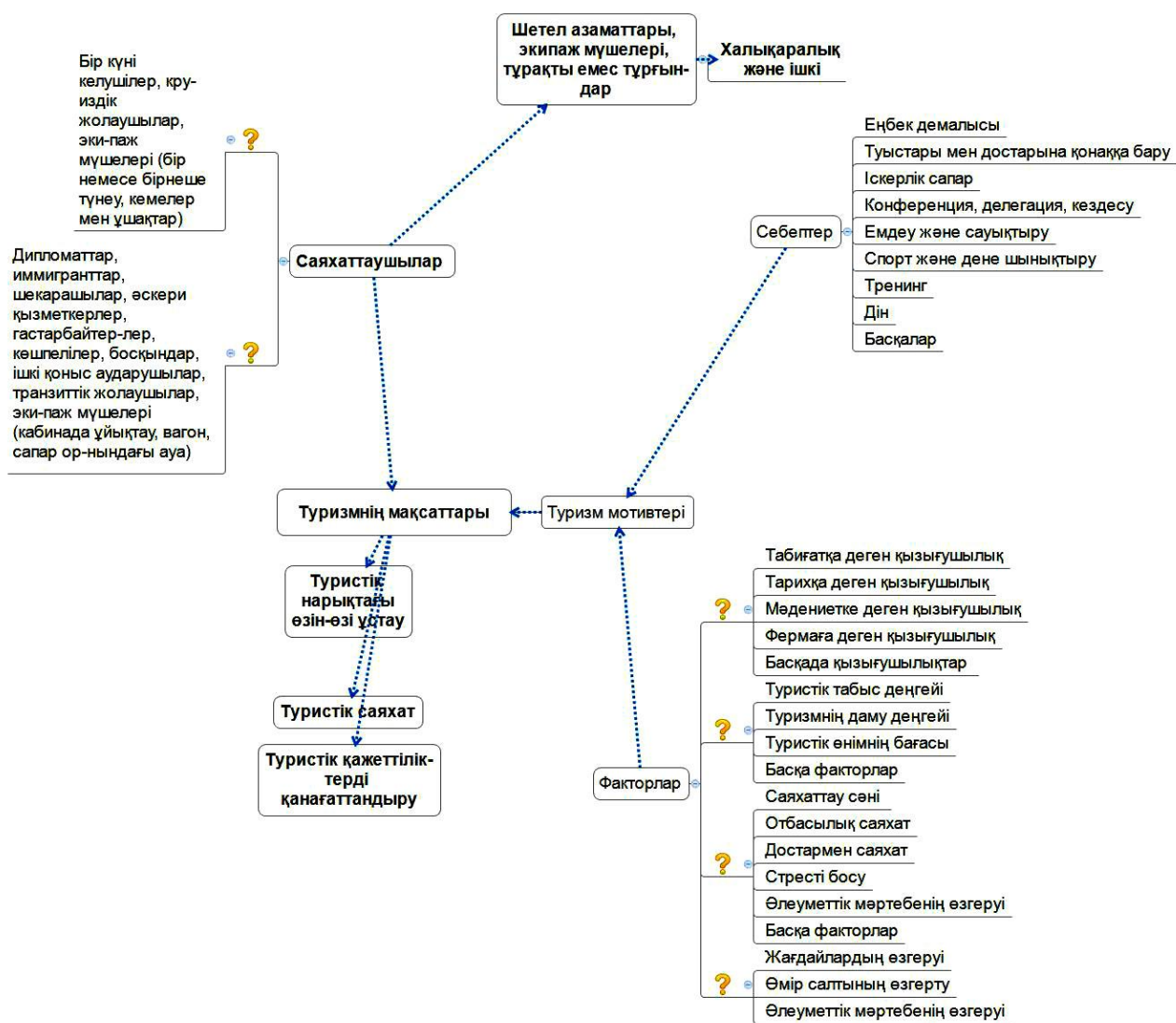
11-сурет – Саяхат статистикасына кіретін және кірмейтін саяхаттанушылар алгоритмі

6. Басқа елге тауарларын сату үшін тұрақты тұратын елден шыққан адам турист емес екенін дәлелдеңіз. «Турист» терминінің анықтамасын пайдалану арқылы дәлелдеңіз.

7. Круиз кемесіндегі порт қаласына келген және онда бірнеше күн қатарынан қалған туристтердің неге экурсант аталатынын түсіндіріңіз.

8. «Саяхатшылар мен олардың қозғаушы күштері» схемасын қолмен қойыңыз (12-сурет). «?» таңбасының орнына ұяшықтарға қажетті түсіндірмелерді енгізіңіз. Схеманың қысқаша жазбаша сипаттамасын дайындаңыз. Онда келесі ұғымдарға түсінік беріңіз: мақсат, мотив, себеп, фактор. «Туристік нарықтағы мінез-құлық», «туристік сапар» және «туристік қажеттіліктерді қанағаттандыру» тұжырымдамасын кеңейтіңіз.

9. «Туристік хартия мен туристік кодекс» құжатын мұқият қарастырыңыз (5 әдебиет көзін қараңыз). Туристердің құқықтары мен міндеттеріне, сондай-ақ бұзушылықтар мен заң сақтамаудың ең жиі кездесетін жағдайларына ерекше назар аудара отырып, ЮНВТО құжатының маңызды аспектілерінің қысқаша мазмұнын дайындаңыз.

12 сурет – Саяхатшылар мен олардың қозғаушы күштері

Практикалық сабаққа әдебиет

1. Александров А.Ю. Халықаралық туризм. – М.: КНОРУС, 2010. – 464 б. [5-8]
2. Ердаuletov C.P. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарына арналған оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [86-91]
3. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризмнің негіздері: оқулық. – М.: Knorus, 2013. – 394 б. [42-53]
4. Қызмет және туризм: сөздік анықтамасы / Ю.П. Свириденко, О.Я. Goihman. – М.: Альфа-М, 2008. – 432 б.
5. Туризм хартиясы және туристік кодекс. – София: ЮНВТО Бас Ассамблеясы, 1985. – 7 б.

1.5. Қазіргі туризмнің жіктелуі

Сабақтың мақсаты: заманауи туризм идеясын көп қырлы, көп өлшемді және өте күрделі құбылыс ретінде қалыптастыру және нығайту.

Қысқаша түсініктеме. Тәжірибелік сабақ туризмнің динамикалық сипатын қалыптастыру мен бекітуге бағытталған, ол әр түрлі және тұрақты түрде интеграциялану процестері пайда болған және оның жіктеу негізін қалыптастырумен сипатталады.

Негізгі сұрақтар:

- 1) қазіргі заманғы туризмді жіктеудің ғылыми негіздерін зерделеу;
- 2) заманауи туризмнің жіктеу схемасын талдау;
- 3) қазіргі заманғы туризмді жіктеудің анықсыздығын дәлелдеу;
- 4) Қазақстандағы туризмнің әртүрлі түрлерінің кеңістіктік таралуын зерттеу.

Әдістемелік ұсыныстар

1. Туризмнің географиясының терминологиясын, объектілерін, пәндерін және әдістерін сипаттайтын айырмашылықтардан маңызды практикалық нәтиже: барлық бақылаулар мен қорытындылар субъективті және дәл емес, сондықтан мәселені шешудің ең логикалық жолы – жіктеу немесе белгілі бір жүйеге келтіру. «Қазіргі заманғы туризмнің классификациясы» тақырыбына қысқаша қорытынды жасаңыз. Қазіргі туризмнің негізгі түрлерінің қысқаша жазбаша сипаттамасын дайындаңыз (1–5 сілтемелерді қараңыз).

2. С.Р. Ердаuletовке сәйкес қазіргі туризмнің жіктелу схемасын мұқият қараңыз (4 әдеби сөздік, 116 бет). Төменде келтірілген сұрақтарға қысқаша жауап дайындаңыз:

- Қазіргі заманғы туризмнің жіктелуінің мәні мен маңызы қандай?
- Қазіргі заманғы туризмді жіктеудің негізгі қағидаларын көрсетіңіз?
- Туризм нысандары мен класстарының айырмашылығын түсіндіріңіз?
- Туризм ұйымның табиғаты бойынша қалай бөлінеді?
- Саяхат тәртібіне сәйкес туризм қалай жіктеледі?

Туризм туристік қозғалыстың ұзақтығылығы және қарқындылығы (ырғағы) бойынша қалай бөлінеді?

- Туризмнің негізгі түрлер сапар мақсаты бойынша қалай бөлінеді?
- Туризмнің ерекше түрлері қандай?
- Сіз білетін халықаралық туризмнің негізгі түрлері қандай?
- Сіз білетін туризмнің ең таралған түрлері қандай?
- Транзиттік туризм дегеніміз не? Мысалдар келтіріңіз.

3. 6-кестені толтырыңыз. Тапсырманы орындау үшін 2 және 4 әдебиет көздерін пайдаланыңыз.

6-кесте – Туризм жіктелуінің негіздері

Критерийлер / жіктелу	Туризм түрлері
Қаржыландыру көзі	?
Сапар ұзақтығы	?
Туристерді орналастыру жолдары	?
Бөлім сипаттамасы	?

Саяхат мерзімі	?
Туристік ағымдардың ритмі	?
Қатысушылар жасы	?
Әлеуметтік топ	?
Қозғалу жолдары	?
Туристік саяхат мақсаты	?

4. 7-кестені толтырыңыз. Тапсырманы орындау үшін 1–6 әдеби көздерді пайдаланыңыз.

7-кесте – Қазіргі туризм мінездемесі

Туризм түрлері	Қысқаша сипаттама
Индивидуалды туризм	?
Топтық туризм	?
Активті туризм	?
Пассивті туризм	?
Стационарлы туризм	?
Кочевой туризм	?
Маршруттық туризм	?
Транспорттық туризм	?
Су туризм	?
Спорттық туризм	?
Аңшылық туризм	?
Тау туризм	?
Рекреациялық туризм	?
Экскурсиялық туризм	?
Агротуризм	?
Бейс-джампинг	?
Вейкбординг	?
Виндсерфинг	?
Гастрономический туризм	?
Дайвинг	?
Іскерлік туризм	?
Индустриалды туризм	?
Инсентивті-турлар	?
Кайонинг	?
Каякинг	?
Маунтинбайкинг	?
Рафтинг	?
Діни туризм	?
Сафари	?
Скайсерфинг	?
Ски-пасс	?

Туризм түрлері	Қысқаша сипаттама
Сноркелинг	?
Сноуборд	?
Таймшер	?
Танатотуризм	?
Треккинг	?
Фотосафари	?
Фристайл	?
Хобби-туризм	?
Шоп-тур	?
Экотуризм	?
Экстремалды туризм	?
Этникалық туризм	?

5. Сол бір туристік сапар, жіктеу белгілерінің негізінде, туризмнің түрлі формалары, түрлеріне жатқызылуы мүмкін. Туризмнің қай нысандарына, класстарына, түрлеріне және формаларына келесі сапарлар кіреді, ал олардың қайсысы туризмге қатысы жоқ:

- 1) бұрынғы азамат басқа мемлекеттен тұрақты тұруға қоныс аударса;
- 2) Алматы қаласының тұрғыны Мәскеуде және Санкт-Петербургте достарына барады;
- 3) Алматы қаласының тұрғыны бір апта бойы қала сыртындағы үйде өткізді;
- 4) Алматы қаласының тұрғыны, жасыл базарда сауда жасайтын, М.Горький атындағы Орталық мәдениет және демалыс саябағына барды;
- 5) Қазақстандық компания жыл бойы жоғары өнімді жұмыс үшін марапат ретінде бірнеше қызметкерлеріне ел бойынша экскурсия ұйымдастырды;
- 6) Дүниежүзілік олимпиадаға қатысу үшін шет елге келген қазақстандық спортшылардың тобы;
- 7) Қазақстандық егде жастағы жұптар Болгарияда жазда медициналық мақсаттармен екі апта өткізді;
- 8) отбасы Алматы қаласынан 270 км қашықтықта орналасқан Талдықорған қаласында тұрады; отбасы басшысы апта сайын Алматыға барып, онда аптасына үш күн жұмыс істейді және жалдамалы пәтерде тұрады;
- 9) Алматыдан келген отбасы шетелдердегі Олимпиада ойындарына барады;
- 10) Өскемен қаласының екі баласы бар отбасы Түркияға екі апталық демалысқа шықты;
- 11) Қазақстанның мамандары іскерлік келіссөздер жүргізу үшін үш күн бойы Берлинге ұшып кетті;
- 12) Алматының студенті бір семестрде университеттер арасындағы академиялық ұтқырлық шеңберінде Мәскеуге барады.
- 13) Алматы қаласының студенті Ново-Сібірдегі ғылыми конференцияға барады;

14) Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің студенттері демалысқа шығып, Батыс Қытайға сапар шекті;

15) Астананың туыстары Ақтаудан ерлі-зайыптыларға баруды ұсынды.

6. № 5 тапсырмаға ұқсас туризмнің әртүрлі типтеріне, түрлеріне және нысандарына жатқызуға болатын 6–8 жол жүру үлгісін жасаңыз.

7. Қазақстанның құрылымдық картасына шартты символдармен туризмнің келесі түрлерін қолданыңыз: су; гастрономиялық; тау шаңғысы; бизнес; өнеркәсіптік; діни, сауда туризмі; экотуризм; экскурсия. Символдар туризмнің осы түрлерінің ең көп таралуы аумақтарымен сәйкес келеді.

8-кесте – Картаға арналған шартты белгілер

Туризм түрлері	Шартты белгілер
Су	●
Гастрономиялық	○
Тау шаңғысы	■
Іскерлік	□
Өнеркәсіптік	▲
Діни	△
Сауда-туризм	+
Экотуризм	⊠
Экскурсия	◇

Практикалық сабаққа әдебиет

1. Александров А.Ю. Халықаралық туризм. – М.: КНОРУС, 2010. – 464 б. [10-22]

2. Бабкин А.В. Туризмнің ерекше түрлері: оқулық. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 б. [6-11]

3. Глушко А.Н., Сазыкин А.М. Туризм географиясы: оқу-әдістемелік нұсқаулық. – Владивосток: FIDU TIDOT, 2002. – 265 б. [36-38]

4. Ердаuletов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарына арналған оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [114-135]

5. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризмнің негіздері: оқулық. – М.: Knorus, 2013. – 394 б. [29-41]

6. Қызмет және туризм: сөздік анықтамасы / Ю.П. Свириденко, О.Я. Гойхман өңделген. – М.: Альфа-М, 2008. – 432 б.

2. ТУРИСТІК ҚОЛДАНУ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ТУРИСТІК-РЕКРЕЦИЯЛЫҚ АУДАН

2.1. Туризмді дамытудың алғышарттары, туристік және рекреациялық ресурстар мен әлеует

Жұмыстың мақсаты: тұрғындардың сауықтыру қажеттіліктерін қанағаттандыру және туризмді дамыту үшін қажетті жағдайлар ретінде аумақтың туристік және рекреациялық ресурстары мен әлеуетін түсіну және дамыту.

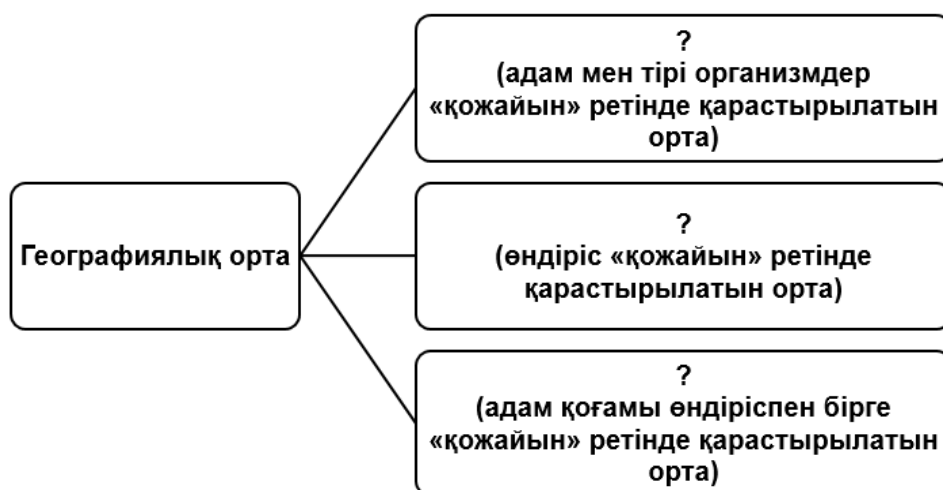
Қысқаша түсініктеме. Практикалық сабақ студенттердің «туристік және рекреациялық ресурстардың» кешенді және кең көлемді тұжырымдамасын түсінуін дамытуға, табиғи (табиғи) пейзаждар мен олардың компоненттерін, сондай-ақ модификацияланған (табиғи-антропогендік) пейзаждарды және тұрғындарға туристік және рекреациялық қызметтер саласында толық жасанды (техногенді) объектілер мен олардың компоненттері.

Негізгі сұрақтар:

- 1) «туристік және рекреациялық ресурстар» тұжырымдамасының ғылыми негіздерін қарастыру;
- 2) туристік және рекреациялық ресурстардың жіктелуін зерделе
- 3) туристік және рекреациялық ресурстардың және әлеуеттің маңызды қасиеттерін талдау.

Әдістемелік ұсыныстар

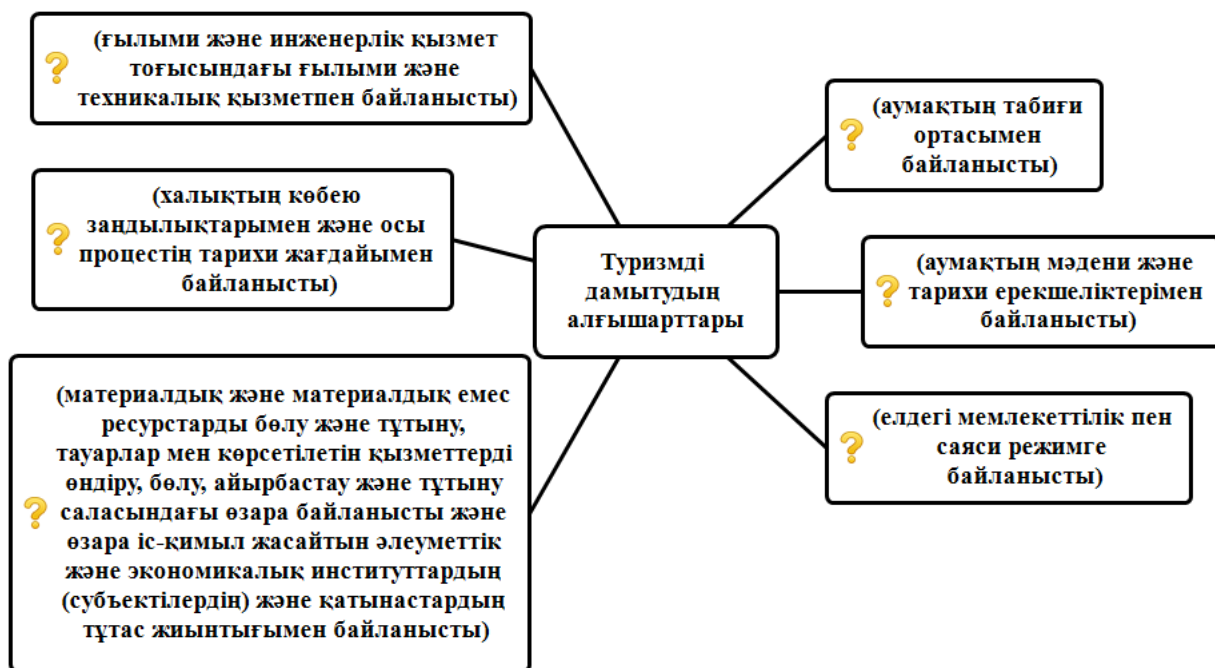
1. 13 суретін тексеріп, «?» таңбасы бар ұяшықтарға дұрыс жауаптарды енгізіңіз.

Жауап нұсқалары: өмір сүру ортасы; ресурстық орта; қоршаған орта.

13-сурет – «Географиялық орта» ұғымын құраушы

2. 14-суретті оқып, дұрыс жауаптарды таңбамен жазылған ұяшықтарға жазыңыз «?».

14-сурет – Туризмді дамытудың алғышарттары

3. Төменде берілген сұрақтарға жазбаша жауаптар дайындаңыз. Тапсырманы орындау үшін 1 және 3 әдебиеттерді пайдаланыңыз.

«Өмір сүру ортасы», «ресурстық орта», «қоршаған орта» ұғымдарының айырмашылығын түсіндіріңіз? «Туристік-рекреациялық ресурстар» ұғымы нені білдіреді?

«Туристік-рекреациялық саяхаттар» терминінің қандай авторлық анықтамалары сізге белгілі?

Л.А. Багрова, Н.В. Багров және В.С. Преображенский бойынша «табиғи туристік және рекреациялық ресурстар» ұғымы нені білдіреді?

«Туристік-рекреациялық ресурстар» ұғымы «туризмді дамытудың алғышарттары» түсінігінен немен ерекшеленеді? Соңғылардың «туристік-рекреациялық ресурстар» санатына көшу қалай жүргізіледі?

Тікелей және жанама туристік-рекреациялық ресурстар дегеніміз не?

Материалдық және материалдық емес сипаттағы туристік-рекреациялық ресурстар дегеніміз не? Сарқылатын және сарқылмайтын сипаттағы туристік-рекреациялық ресурстар дегеніміз не?

Жаһандық, өңірлік, ұлттық, аудандық және жергілікті маңызы бар не? Дүниежүзілік мұра орталығының ресми сайтына сәйкес ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мұра объектілерінің тізіміне енгізілген туристік-рекреациялық ресурстар қандай үш топқа бөлінеді?

4. 9 кестені толтыруды аяқтаңыз. Тапсырманы орындау үшін 1 әдеби көзін пайдаланыңыз.

Туристік-рекреациялық ресурстар	Ресурстарды бөлу өлшемдері	Ресурстар бөлімшесі
Демалыс, емдеу үшін физиология және сауықтыру	Сауықтыру көрсеткіштері	?
Танымдық	Танымдық генетикалық байланыс табиғи ортамен	?
	Өмірмен, жұмыспен байланыс қызметпен және адам	?
Арнайы	Арнайы құралдар үшін арнайы туризм түрлері	?

5. Сызбаны сызып, ұшықтарды толтырыңыз (15-сурет).

15-сурет – Туристік-рекреациялық ресурстардың жіктелуі

6. 10-кестені толтырыңыз, ұшықтарға таңбаның орнына дұрыс жауаптар енгізіп «?».

10-кесте – Табиғи туристік-рекреациялық ресурстар

Табиғи туристік-рекреациялық ресурстар	Сипаттамасы	Ескерту
Физикалық	?	Егер қажет болса
Биологиялық	?	Егер қажет болса
Кешенді	?	Егер қажет болса

7. 11-кестені толтырыңыз, ұшықтарға таңбаның орнына дұрыс жауаптар енгізіп «?».

11-кесте – Мәдени-тарихи туристік-рекреациялық ресурстар

Ресурстар	Сипаттамасы	Ескерту
-----------	-------------	---------

Материалдық	?	Егер қажет болса
Рухани	?	Егер қажет болса
Жылжымайтын топ	?	Егер қажет болса
Жылжымалы топ	?	Егер қажет болса
Тарих және дәстүрлі өмір салты мен шаруашылық жүргізу	?	Егер қажет болса
Археология	?	Егер қажет болса
Сәулет және қала құрылысы	?	Егер қажет болса
Өнер	?	Егер қажет болса
Құжаттық ескерткіштер	?	Егер қажет болса

8. 12-кестені толтырыңыз, ұяшықтарға таңбаның орнына дұрыс жауаптар енгізіп «?».

12-кесте – Әлеуметтік-экономикалық туристік-рекреациялық ресурстар

Ресурстар	Сипаттамасы	Ескерту
Еңбек	?	Егер қажет болса
Инфрақұрылымдық	?	Егер қажет болса
Қаржы-инвестициялық	?	Егер қажет болса

9. 13-кестені толтырыңыз, ұяшықтарға таңбаның орнына дұрыс жауаптар енгізіп «?».

13-кесте – Ақпараттық туристік-рекреациялық ресурстар болса

Ресурстар	Сипаттамасы	Ескерту
Бұқаралық ақпарат құралдары	?	Егер қажет болса
Электронды кітапханалар	?	Егер қажет болса
Электрондық деректер базасы	?	Егер қажет болса
Сайттар мен сервистер	?	Егер қажет болса
Ақпараттық және геоақпараттық порталдар	?	Егер қажет болса

10. Туристік-рекреациялық ресурстардың маңызды қасиеттерін атаңыз және сипаттаңыз (әдеби дереккөзді қараңыз 3, 79-80 бет).

11. «Аумақтың туристік-рекреациялық әлеуеті туралы түсінік» тақырыбына бес бет көлемінде жоспар-конспект құрастырыңыз (әдеби дереккөзді қараңыз 2, 67–74 бет).

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердаuletов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарға рaналған. – Алматы: Бaспa «BOOK PLUS», 2012. – 300 б. [142-148]

2. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина

Н.В. Туризм географиясы: оқулық. – М.: Туризм бойынша федералды агентствосы, 2014. – 336 б. [55-67]

3. Кесектерін А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 с. [74-91]

2.2. Аумақты туристік-рекреациялық пайдалану және бағалау

Сабақтың мақсаты: аумақты туристік-рекреациялық пайдалану және бағалау туралы ұғымды дамыту және бекіту.

Қысқаша түсініктеме. Практикалық сабақ рекреация мен туризмді дамыту үшін аумақтың жарамдылығын анықтау тәсілдері мен әдістері туралы түсініктерді бекітуге және дамытуға бағытталған. Бұл саяжай – Туризмдегі ең маңыздысы. Аумақтың жарамдылығын, игерілуін және пайдаланылуын бағалау объект (ресурстар) мен субъект (тұтынушы) арасындағы қатынастарды көрсетеді және әртүрлі тәсілдер негізінде жүзеге асырылуы мүмкін. Бағалау шкаласы-субъект және аумақты бағалау объектісі арасындағы байланыс дәрежесін анықтаудың кең тараған және ақпараттық тәсілі.

Негізгі сұрақтар:

1) рекреация мен туризм аумағын пайдалану мен бағалаудың ғылыми негіздерін қарау;

2) туристік-рекреациялық ресурстарды бағалаудың жекелеген түрлерін зерделеу;

3) аумақты туристік-рекреациялық бағалаудың бағалау шкалаларын, процедуралары мен әдістерін талқылау.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Турист-СҚО-рекреациялық аумақты пайдалану және бағалау» тақырыбына үш бет көлемінде жоспар-конспект құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

2. «Аумақтың туристік-рекреациялық әлеуетін бағалаудың процедурасы мен әдістері» тақырыбына бес бет көлемінде тезис жоспарын құрастырыңыз (әдеби дереккөзді қараңыз 2).

3. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз. Тапсырманы орындау үшін 1–3 әдебиеттерді пайдаланыңыз.

Аумақтың туристік-рекреациялық жарамдылығы, игерілуі және пайдаланылуы деген не?

Неге аумақты туристік-рекреациялық бағалау-туризм географиясының басты міндеттерінің бірі?

Табиғи туристік-рекреациялық ресурстарды бағалау туралы айтып беріңізші. Неге оларды әлеуметтік-экономикалық және мәдени-тарихи деректерден бұрын бағалай бастады?

Табиғи туристік-рекреациялық ресурстарды бағалаудың медициналық-биологиялық, психологиялық-эстетикалық және технологиялық үлгілерінің мәні неде?

Әлеуметтік-экономикалық туристік-рекреациялық ресурстарды

бағалаудың мәні неде?

Көрсетілген туристік-рекреациялық бағалау түрлерінің қайсысы күрделі-су объектілері немесе ландшафттардың аттрактивтілігі және неге?

Аумақты туристік бағалау дегеніміз не?

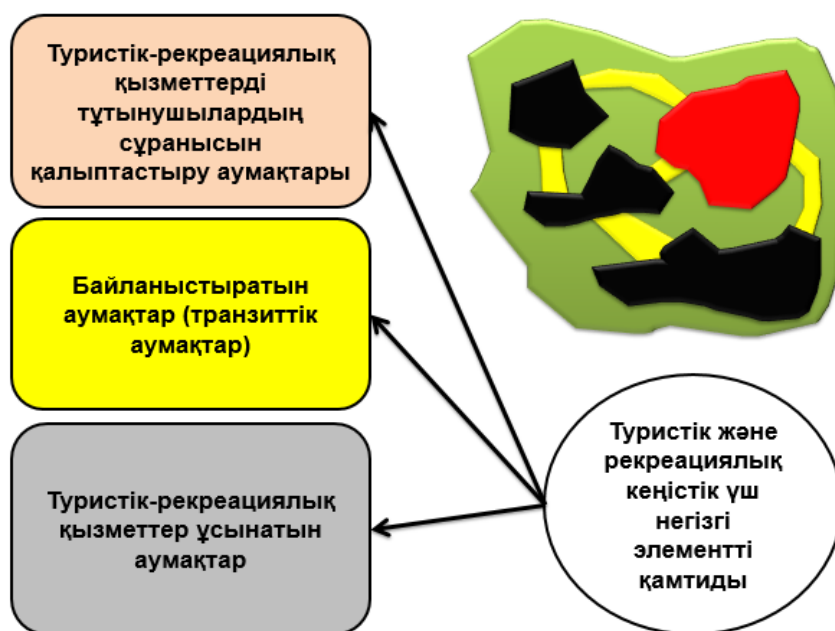
Жарамдылық коэффициенті туралы айтып беріңізші және ол қалай анықталуы мүмкін?

Бағалау шкаласы дегеніміз не?

Факторлық талдау әдістерімен кешенді туристік-рекреациялық бағалау жүргізуді қандай алты рәсім (кезең) қамтиды?

Туристік объектілер мен кешендер дегеніміз не және аумақты туристік-рекреациялық бағалау мақсаттары үшін оларды қалай жіктеуге болады?

4. «Территория» және «объект» терминдерін қамтитын жалпы түсінік – бұл «туристік-рекреациялық кеңістік» ұғымы. 16 суретті оқып, туристік-рекреациялық кеңістіктің үш негізгі элементін қысқаша сипаттаңыз.

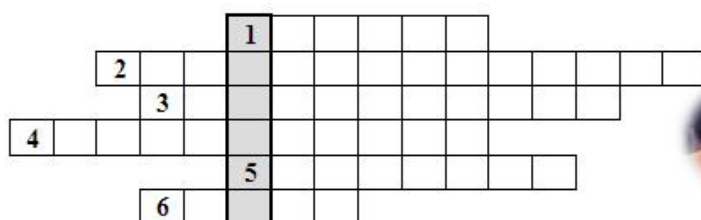
16-сурет – Туристік-рекреациялық кеңістік элементтері

5. 17-суретте сол-ристорско-рекреациялық аумақтарды ұйымдастыру сипаттамасы көрсетілген. Олардың әрқайсысына қысқаша сипаттама дайындаңыз.

17-сурет – Ұйымның сипаттамасы туристік-рекреациялық аумақтар

6. Басқатырғышты анықтаңыз (18 сурет). Әрбір сөздің алты әріптерінен қажетті ин-формац алу әдісін білдіретін термин тігінен болатындай етіп, басқатырғыштар жасушаларына сөздерді жазыңыз.

Сұрақтар:

1) туристерге Берілген қызмет көлемін ұсынуға және мамандандырылған туристік бағдарламаларды іске асыруға бағытталған ерекше қала құрылысы білімі;

2) демалыс объектілерінің орны ауыстырылатын және орны ауыстырылатын ретінде сипатталатын айырым белгілерінің бірі;

3) туристік қызметтерді (жұмыстарды) тұтыну, туристік тауарларды сатып алу, туристік өнімді тұтыну нәтижесінде туындаған немесе қол жеткізген туристің әдетте оң, жан-жақты және физикалық жай-күйі эмоциялар кешені;

4) аумақтың туристік-рекреациялық әлеуетін пайдалану және оны туристік қызмет процесінде қайта құру деңгейі;

5) бірыңғай сәулет-жоспарлау шешімімен, жалпы кеңістіктік композициямен және қызмет көрсетуді ұйымдастырумен біріктірілген туристік мекемелерден тұратын әртүрлі функционалдық бейіндегі қала құрылысы білімі;

6) арасындағы қатынастар нақты объектілер немесе құбылыстар

арасындағы қатынастарды көрсететін көптеген белгілер берілген таңбалық жүйе. Жауап нұсқалары: әсер; кешен; объект; игеру; бағалау; стационарлылық; шкала.

7. Қарқаралы МҰТП-МҚК (ақпарат көзі – Ресми сайт «<http://karkaralinskpark.kz>») аумағын туристік – рекреациялық пайдалануды сипаттайтын мәтінді мұқият оқып шығыңыз. Мәтінді оқығаннан кейін сұрақтарға жазбаша жауап дайындаңыз.

АУМАҚТЫ ПАЙДАЛАНУ ТУРИСТІК ЖӘНЕ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ МАҚСАТТАРДА

Туристік маршруттардың, соқпақтардың, қарау алаңдарының сипаттамасы (түрлері, саны). Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Орман және аңшылық шаруашылығы комитетінің 2001 жылғы 25 қаңтардағы № 23 бұйрығымен жалпы ұзындығы 300 км болатын алты туристік бағыт бекітілді.

Туристік маршруттар мен соқпақтардың ақпараттық көрсеткіштермен жабдықталу дәрежесі. Туристік-рекреациялық мақсаттағы аумақта 18 ақпараттық табло мен көрсеткіштер орнатылды.

Келушілер саны. Келушілердің ағынын бақылау үшін үш бақылау-өткізу бекеті жұмыс істейді. МҚКК мемлекеттік инспекторлары жеке тұлғалардың мемлекеттік орман қоры аумағында болу тәртібін бақылайды. Келушілердің орташа жылдық ағыны шамамен 6 000 адамды құрайды. Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақты туристік және рекреациялық мақсаттарда пайдаланғаны үшін Қазақстан Республикасының бюджетіне 1357,8 мың теңге.

Экскурсиялар саны. ҚМПП келушілері үшін табиғат мұражайына 300 экскурсия өткізілді. Музейге келушілердің жалпы саны 1 500 адамды құрады. КГНПП мамандары зоологиялық вольер аумағын абаттандыру бойынша жұмыс жүргізді, вольерде ұсталатын жануарларға экскурсия және бақылау жүргізу үшін қарау алаңы жабдықталған.

Бивуачтық алаңдары, туристік үйлер, кемпингтер және т.б. КФПП аумағындағы бивуачные алаңдарының саны төрт адамды құрайды. Барлық алаңдар шатырлар орнатуға арналған орындармен, дәретханалармен, от жағуға арналған орындармен, қоқыс жинайтын контейнерлермен, күркелермен, орындықтармен, ақпараттық қалқандармен, орманға радиалды шығулармен жабдықталған

Стационарлық демалыс үйлері және лагерьлер. МҚК аумағында 18 демалыс үйі және балалар лагері орналасқан (14-кесте).

14-кесте – Стационарлық орналастыру орындары

<i>Кәсіпорындарытауы</i>	<i>Мақсаты</i>	<i>Ауданы, га</i>	<i>Сыйымдылығы, адам / 1 күн</i>
<i>«Барс»</i>	<i>туристік-спорттық</i>	<i>7,95</i>	<i>Жаздық мерзімде</i>

<i>Кәсіпорындарытауы</i>	<i>Мақсаты</i>	<i>Ауданы, га</i>	<i>Сыйымдылығы, адам / 1 күн</i>
	<i>сауықтыру кешені</i>		<i>80</i>
<i>«Каскад»</i>	<i>шипажайы</i>	<i>2,84</i>	<i>Жыл сайын 70</i>
<i>КарГУ им. Е.А. Букетова</i>	<i>оқу-сауықтыру лагері</i>	<i>9,00</i>	<i>Жаздық мерзімде 100</i>
<i>«Жемчужина»</i>	<i>демалыс үйі</i>	<i>0,38</i>	<i>Жыл сайын 70</i>
<i>«Карагандинский пол- литехнический кол- ледж»</i>	<i>спорттық-сауықтыру лагері</i>	<i>2,00</i>	<i>Жаздық мерзімде 50</i>
<i>«Дзержинец»</i>	<i>сауықтыру лагері</i>	<i>0,62</i>	<i>Жаздық мерзімде 10</i>
<i>Карагандинский эконо- мический универ- ситет Казпотреб- союз</i>	<i>спорттық-сауықтыру лагері</i>	<i>3,17</i>	<i>Жаздық мерзімде 100</i>
<i>Карагандинский тех- нический универси- тет</i>	<i>спорттық-сауықтыру лагері</i>	<i>6,00</i>	<i>Жаздық мерзімде 200</i>
<i>«Шапағат»</i>	<i>сауықтыру лагері</i>	<i>7,00</i>	<i>Жаздық мерзімде 200</i>
<i>«Тас-Булак»</i>	<i>шипажайы</i>	<i>9,10</i>	<i>Жыл сайын 200</i>
<i>Карагандинская ме- дицинская академия</i>	<i>сауықтыру лагері</i>	<i>3,00</i>	<i>Жаздық мерзімде 120</i>
<i>«Геолог»</i>	<i>сауықтыру лагері</i>	<i>1,50</i>	<i>Жұмыс істемейді</i>
<i>«Карқаралинская»</i>	<i>шипажайы</i>	<i>5,00</i>	<i>Жұмыс істемейді</i>
<i>«Шахтер»</i>	<i>демалыс үйі</i>	<i>57,08</i>	<i>Жыл сайын 204</i>
<i>«Романтик»</i>	<i>сауықтыру лагері</i>	<i>8,00</i>	<i>Жаздық мерзімде 250</i>
<i>«Сосновый бор»</i>	<i>шипажайы</i>	<i>18,26</i>	<i>Жыл сайын 200</i>
<i>«Жас-Даурен»</i>	<i>сауықтыру лагері</i>	<i>10,10</i>	<i>Жыл сайын 250</i>

Ережеге (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 05.07.2012 жылғы № 910 қаулысы) және реттелетін туризм мен рекреация үшін инфрақұрылымды дамытудың Бас жоспарына сәйкес жалпы ауданы 87,41 га болатын 19 жер учаскесін қысқа мерзімді пайдалануға және жалпы ауданы 55,44 га болатын 11 жер учаскесін ұзақ мерзімді пайдалануға бөлінген.

Осыған орай, төменде келтірілген.

1) Қарқаралы МҰТП аумағын туристік-рекреациялық пайдалану жүйесі дегеніміз не?

2) Қарқаралы МҰТП аумағын туристік-рекреациялық пайдаланудың қандай түрлері туралы білдіңіз?

3) тұрақты демалыс үйлері мен лагерлердің, сондай-ақ реттелетін туризм мен рекреация саласында қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді пайдалану

үшін 30 учаскелердің жалпы ауданын есептеңіз. Қарқаралы МҰТІІ жалпы ауданынан (112 120 гектар) және орманмен жабылған аумақ ауданынан (45 599 гектар) осы учаскелердің үлес салмағын анықтаңыз.

4) Қарқаралы МҰТІІ аумағын туристік-рекреациялық пайдалану қарқындылығы туралы қорытынды жасаңыз.

8. 15-кестені толтырып, символды ұяшыққа дұрыс жауаптарды жазып қойыңыз «?». Тапсырманы орындау үшін әдеби көзді пайдаланыңыз

15-кесте – Табиғи ресурстарды бағалаудың негізгі түрлері туристік-рекреациялық ресурстар

Негізгі түрлері ресурстарды бағалау	Сипаттамасы және көрсеткіштер
Медициналық-биологиялық	?
Психологиялық-эстетикалық	?
Технологиялық	?

9. Туристік-рекреациялық бағалаудың келесі шкалаларын құрыңыз:

1) шомылуға арналған су айдыны (бес балдық);

2) адам үшін қолайлы температура мен ауаның салыстырмалы ылғалдылығының үйлесімі (төрт баллдық);

3) табиғи кешендердің негізгі жұптарының контрастылық дәрежесін шартты бағалау (алты баллдық);

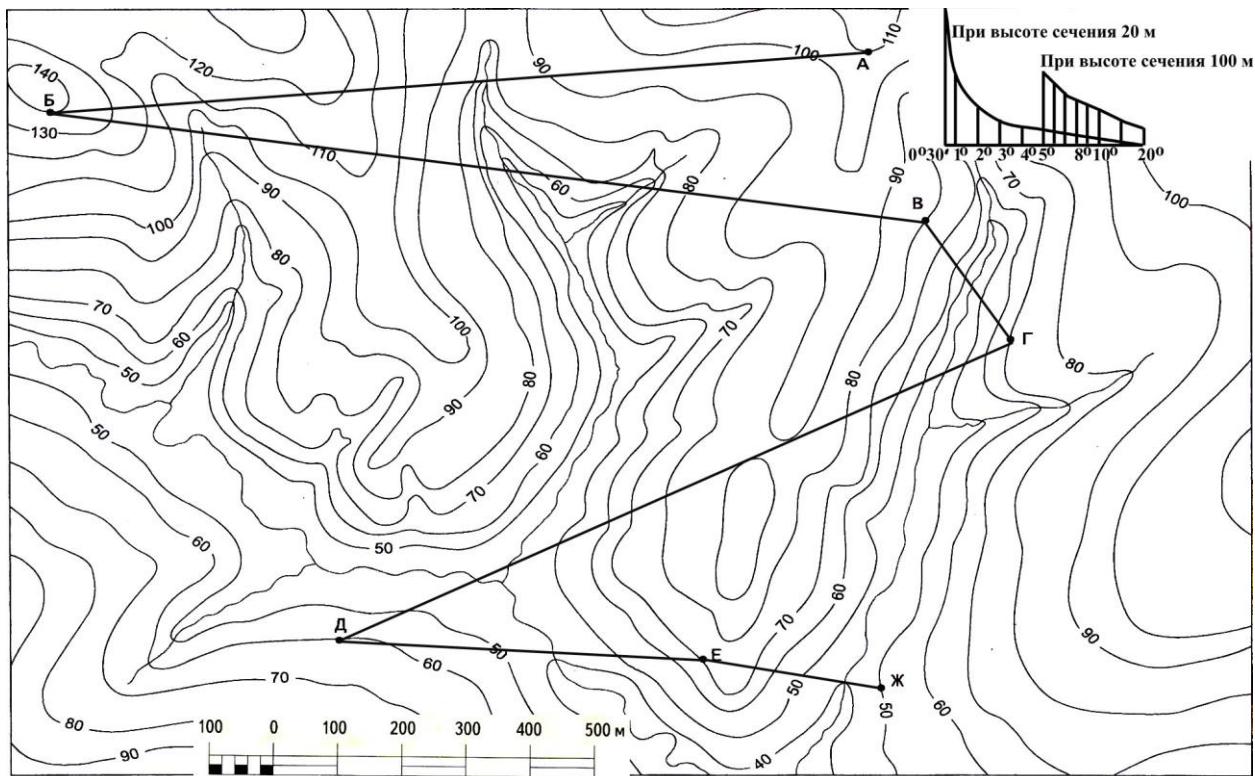
4) рұқсат етілген рекреациялық жүктеме нормалары (бес балдық).

Тапсырманы орындаар алдында әдеби дереккөзді оқып шығыңыз.

10. Бағалау кестесін (16 – кесте) және сызықтық масштабты және салу шкаласы бар жердің топографиялық картасының фрагментін (19 – сурет) пайдалана отырып, А – Б; Б – В – Г; Г – Д – Е – Ж маршруттары бойынша жаяу жүргіншілер туризмі үшін рельефті бағалауды орындаңыз.

16-кесте – Бағалау кестесі

Адам ағзасына энергетикалық жүктеме бойынша маржа санат лауазымдар	Күндер сапқа тұру	Маршруттың ұзындығы, км	Горизонталды учаскенің ұзындығы, %	Беткейлік көлбеу бұрышы градуспен		Маршрут басынан көтерілу биіктігі, м
				ең жоғары	орта	
I	1	≤ 15	≥ 80	≤ 3	1-2	≤ 50
II	2	15-25	61-80	3-7	2-3	50-70
III	3	26-36	39-60	8-12	3-4	71-91
IV	4-6	≥ 36	≤ 39	≥ 12	5-6	≥ 91

19-сурет – Жердің топографиялық картасының фрагменті

11. Қазақстанның географиялық атласын және 17 бағалау кестесін пайдалана отырып, Қазақстанның мынадай су объектілерінің туристік-рекреациялық қасиеттерінің класын анықтаңыз: Каспий теңізі; Балқаш көлі, Алакөл көлі; Жайсан көлі; Көлсай көлі; Бұқтырма бөген; Қапшағай бөген; Сырдария өзені; Іле өзені; Ертіс өзені; Есіл өзені; Жайық өзені.

17-кесте – Туристік-рекреациялық қасиеттер сыныптары су объектілерінің жекелеген көрсеткіштері бойынша

Көрсеткіш	Су объектісі қасиеттерінің кластары			
	I	II	III	IV
Биіктік орналасуы	жазық	тау бөктеріндегі	таулы	биік таулы
Конфигурация	кез келген	кез келген	долинное	долинное
Өлшемдер	ірі, орташа, шағын	өте ірі өте шағын	өте ірі	өте шағын
Тереңдігі	терең емес, таяз	өте терең	өте терең	тереңдіктің тереңдігі
Жылдамдығы су алмасу	өте үлкен	орташа шағы	үлкен маңызды	орташа шағы

12. 18 бағалау кестесін және картосхема фрагментін пайдалана отырып, Алматы қаласының 1– кварталдарының аумағын қонақ үйлермен қамтамасыз

етілуін бағалауды орындаңыз (20-сурет).

18-кесте – Қамтамасыз етудің бағалау шкаласы қонақ үйлердің аумақтары

Қауіпсіздік деңгейі	Қонақ үй саны
Өте жоғары (5 балл)	8-ден астам нысан
Жоғары (4 балл)	7–8 нысан
Орташа (3 балл)	5–6 нысан
Төмен (2 балл)	3–4 нысан
Өте төмен (1 балл)	3 нысаннан аз

Шартты белгілер: – жеке қонақ үйлер; 1–6 – мейманханалармен қамтамасыз етілуін бағалауды орындау қажет қала кварталдары.

20-сурет – Алматы қаласы картосхемасының фрагменті

13. 19-кестені пайдалана отырып, Қазақстанның келесі қалаларының туристік-рекреациялық мәдени-тарихи әлеуетін бағалаңыз: Астана, Алматы, Ақтау; Ақтөбе; Атырау; Қарағанды; Көкшетау; Қостанай; Қызылорда; Павлодар; Петропавл; Семей; Талдықорған; Тараз; Түркістан; Орал; Өскемен; Шымкент.

19-кесте – Туристік-рекреациялық қызметті бағалау кестесі мәдени-тарихи әлеует

Мәдени-тарихи объектілердің саны	Деңгейі әлеуетті
50-ден астам	Өте жоғары
17-22	Жоғары
11-16	Орташа
6-10	Төмен

Мәдени-тарихи объектілердің саны	Деңгейі әлеуетті
Өте төмен	Өте төмен

14. 20-кестені пайдалана отырып, Алматы қаласының туристік-рекреациялық әлеуетін бағалаңыз. Бір, екі, үш, төрт және бес баллды бағалау көрсеткіштерін анықтау үшін Астана қаласын қоспағанда, Қазақстанның басқа қалаларымен салыстыруды пайдаланыңыз.

20-кесте – Факторлардың бағалау кестесі қаланың туристік-рекреациялық

Фактордың атауы	Диапазоны балльных бағалау
1. Қаланы турға қосу жиілігі	1 – 5
2. Қалаға келушілердің болашағы	1 – 5
3. Бес жылдық уақыт кезеңіндегі туристер саны	1 – 5
4. Бір жылдағы туристер саны	1 – 5
5. Ұлттық бұқаралық ақпарат құралдарының қалаға назары	1 – 5
6. Шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарының қалаға назары	1 – 5
7. Туристердің қалаға қатынасы	1 – 5
8. Қаланың әр түрлі тақырыптағы экскурсиялар тұрғысынан қажеттілігі: бейнелеу өнері, сәулет, археология, тарих және т. б.	1 – 5
9. Іс-шаралар туризмі (түрлі концерттер, фестивальдар, спорттық жарыстар және т. б.) аясында қаланың қажеттілігі.)	1 – 5
10. Іскерлік турдың құрамында қаланың қажеттілігі	1 – 5
11. Көркемдік Жарияланымдар, презентациялар және т. б. түрінде қоғамның қалаға назары.	1 – 5
12. Туристік көрмені (жәрмеңкені) өткізу қорытындылары бойынша қалаға немесе одан тыс жерлерге қатынасы	1 – 5
13. Қалалық туристік ресурстарды дамытуға, қалпына келтіруге және сақтауға әкімшіліктің қызметіне жәрдемдесу деңгейі	1 – 5
14. Туризмде қала инфрақұрылымын пайдалануға, қалпына келтіруге және дамытуға қызығушылық танытатын әлеуетті инвесторлардың қатынасы	1 – 5
15. Діни қайраткерлердің қалада діни жораларды өткізу мүмкіндігіне қатынасы	1 – 5
16. Қалаға келу, кіру және келу қолайлылығы	1 – 5
17. Тұтынушылардың қалаға баруды және қонақ үйлерге орналастыруды қамтитын танымдық және рекреациялық турларға қызығушылығы	1 – 5
18. Қала тұрғындары мен қонақтары үшін экологияның қолайлылығы	1 – 5

Алматы қаласының (ТРПг) туристік-рекреациялық әлеуетінің қорытынды бағасын формула (2):

$$ТРПг = \frac{\Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 \dots + \Phi_{18}}{18}, \quad (2)$$

мұнда $\Phi_1 \dots \Phi_{18}$ – кестеге сәйкес факторлардың баллдық бағалары; 18 – факторлардың жалпы саны.

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердаuletов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарға арналған. – Алматы: Баспа «BOOK PLUS», 2012. – 300 б. [142-148]

2. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. Туризм географиясы: оқулық. – М.: Туризм бойынша федералды агентствосы, 2014. – 336 б. [55-67]

3. Кесектерін А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 с. [74-91]

2.3. Туризм және табиғатты қорғау, проблемалар туристік-рекреациялық сыйымдылықты зерттеу

Сабақтың мақсаты: туризм және табиғатты қорғау өзара байланысы, сондай-ақ туристік-рекреациялық сыйымдылықты зерттеу мәселесі туралы түсініктерді дамыту және бекіту.

Қысқаша түсініктеме. Практикалық сабақ студенттердің табиғи және қоршаған ортамен туризмнің күрделі өзара әрекеттесуі туралы түсінігін бекітуге және дамытуға бағытталған.

Негізгі сұрақтар:

1) туризм және табиғатты қорғау өзара байланысын зерттеудің ғылыми негіздерін талдау;

2) Алматы облысының туристік-рекреациялық кешендері (ТРК) үшін ұсынымдық-табиғатты қорғау іс-шараларының (КРПМ) кешенін зерделеу;

3) аумақтың туристік-рекреациялық сыйымдылығын бағалау әдістемесін қарастыру.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Туризмді дамыту және табиғатты қорғау» тақырыбына үш-бес бет көлемінде тезис жоспарын құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

2. «Аумақтың туристік-рекреациялық сыйымдылығын анықтау» тақырыбына үш бет көлемінде жоспар-конспект құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

3. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз.

Туризмнің табиғи ортаға теріс экологиялық әсерін атаңыз және сипаттаңыз.

Қоршаған ортаға туризмді қандай жағымды экологиялық әсер етуі мүмкін

және көрсетуі тиіс?

Рекреация мен туризм аумақтарының тозуының басты себептерін ашыңыз ба?

Рекреация мен туризм аумақтарының тозуы мәселесі қалай шешіледі?

«Рекреациялық табиғат пайдалану» технологиясы мен механизмдері туралы айтып берсеңіз.

Д.Л. Арманд шаралар тізімін сипаттаңыз және оның пайдасын көрсетіңіз?

«Туристтік-рекреациялық сыйымдылық» ұғымын ашыңыз.

Табиғи кешендерге рекреациялық жүктемелерді оңтайландыру және поляк және кеңес географтарының жұмысын шешумен байланысты проблеманы сипаттаңыз?

Табиғи кешен мен оның элементтері үшін «тұрақтылық» термині нені білдіреді?

«Тұрақтылық» термині табиғи кешен және оның элементтері үшін нені білдіреді?

Н.С. Казанская еңбектерінің «рекреациялық дигрессия» кезеңдерін анықтау үшін маңызды практикалық маңызы неде?

Неге аумақты функционалдық аймақтандыру принципі рекреациялық жүктемені басқаруда бірінші дәрежелі рөл атқарады?

Б.Б. Родоманның рекреация үшін пайдалану дәрежесі бойынша аумақты функционалдық аймақтандыру саласындағы жұмысы туралы айтып беріңізші.

4. Туристтік-рекреациялық кешендер (ТРК) үшін ұсынымдық-табиғат қорғау іс – шаралар кешені (ТРК)-қоршаған орта мен сарқылатын табиғи ресурстардың сапасын сақтау және қалпына келтіру үшін шаруашылық қызметтің әртүрлі түрлерінің қоршаған ортаға әсерін және оның теріс салдарын азайту үшін ұйымдастырушылық, технологиялық және техникалық, әлеуметтік-экономикалық, білім беру-тәрбие іс-шараларының жүйесі. 21-суретте Алматы облысы ТРК үшін ұсынылатын іс-шаралардың санаттары көрсетілген. Ұсынылатын іс-шаралар жүйесі мынадай ірі блоктарды қамтиды: 1) бірінші кезекте іске асырылуы тиіс негізгі; 2) қажеттілігі қоршаған орта құбылыстары мен процестерінің ерекшелігіне байланысты туындайтын өтемдік; 3) форсайт, профилактикалық, проактивті сипаттағы көрегендік.

21-сурет – Ұсынылатын іс-шаралардың бес санаты

Алматы облысының ТРК үшін

Алматы облысының ТРК-да табиғатты қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету бойынша ұсынылған 18 топтан тұратын іс-шаралар кешені 21-кестеде келтірілген.

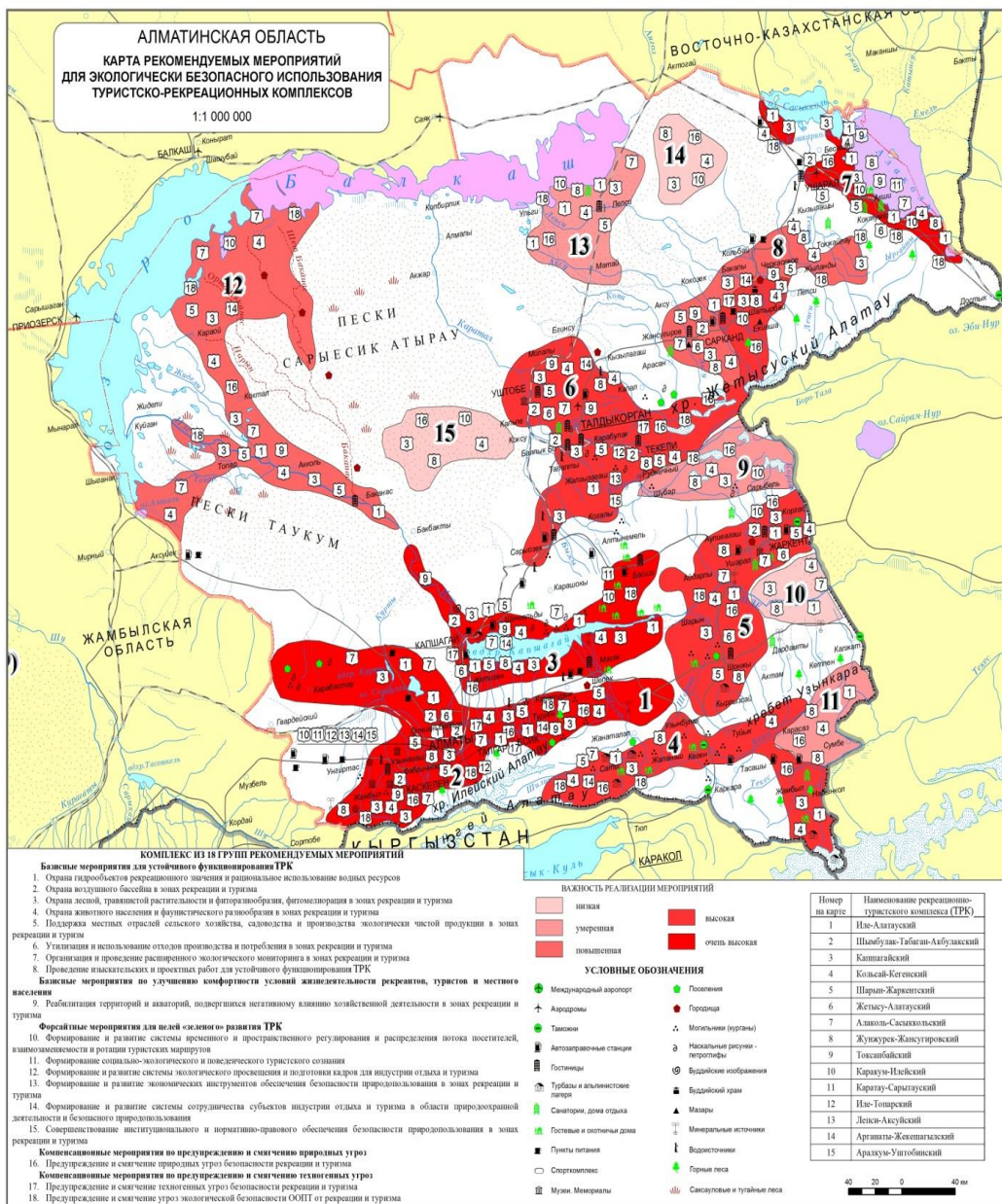
21-кесте – Санаттар және ұсынылатын іс-шаралар топтары

Санаты	Топтар
ТРК тұрақты жұмыс істеуіне арналған базистік іс-шаралар	1) рекреациялық маңызы бар су объектілерін қорғау және су ресурстарын ұтымды пайдалану; 2) рекреация және туризм аймақтарында әуе бассейнін қорғау; 3) орман, шөп өсімдіктерін және фитомелиорацияны қорғау, рекреация және туризм аймақтарындағы фитомелиорация; 4) рекреация және туризм аймақтарында жануарлар мен фауналық әртүрлілікті қорғау; 5) рекреация және туризм аймақтарында ауыл шаруашылығының, бағбандықтың жергілікті салаларын және экологиялық таза өнім өндіруді қолдау; 6) рекреация және туризм аймақтарында өндіріс пен тұтыну қалдықтарын кәдеге жарату және пайдалану; 7) рекреация және туризм аймақтарында кеңейтілген экологиялық мониторингті ұйымдастыру және жүргізу; 8) ТРК тұрақты жұмыс істеуі үшін іздестіру және жобалау жұмыстарын жүргізу;
ТРК-ны «жасыл» дамыту мақсаттары үшін форсайттық іс-шаралар	10) келушілердің ағынын уақытша және кеңістіктік реттеу және бөлу, туристік маршруттарды өзара алмастыру және ротациялау жүйесін қалыптастыру және дамыту; 11) әлеуметтік-экологиялық және мінез-құлық туристік санын қалыптастыру; 12) демалыс және туризм индустриясы үшін экологиялық ағарту және кадрлар даярлау жүйесін қалыптастыру және дамыту; 13) рекреация және туризм аймақтарында табиғат пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз етудің экономикалық құралдарын қалыптастыру және дамыту; 14) табиғат қорғау қызметі және табиғатты қауіпсіз пайдалану саласындағы демалыс және туризм индустриясы субъектілерінің ынтымақтастық жүйесін қалыптастыру және дамыту; 15) рекреация және туризм аймақтарында табиғат пайдалану қауіпсіздігін институционалдық және нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру;
Табиғи қатер-	16) рекреация мен туризм қауіпсіздігіне табиғи қатерлердің

Санаты	Топтар
лердің алдын алу және жұмсарту жөніндегі өтемақы іс-шаралары	алдын алу және жұмсарту
Техногендік қатерлердің алдын алу және жұмсарту жөніндегі өтемақы іс-шаралары	17) рекреация мен туризм қауіпсіздігіне техногендік қатерлердің алдын алу және жұмсарту; 18) ЕҚТА-ның экологиялық қауіпсіздігіне төнетін қауіп-қатердің алдын алу және жеңілдету.

18 топтың әрқайсысы үшін екі нақты ұсынылған іс-шараларды тұжырымдаңыз.

3. Картографиялық модельде Алматы облысының ТРК үшін ұсынылатын іс-шаралардың 18 тобынан тұратын кешен ұсынылған (22-сурет).

22-сурет – Алматы облысының туристік-рекреациялық кешендері үшін ұсынылатын іс-шаралар картасы

КАРТА АҢЫЗЫНЫҢ ҚАЗАҚША ТІЛІНДЕ СИПАТТАМАСЫ

Ұсынылатын іс-шаралардың 18 тобынан тұратын жиынтық.

ТРК тұрақты жұмыс істеуі үшін базистік іс-шаралар

1. Рекреациялық маңызы бар су объектілерін қорғау және су ресурстарын ұтымды пайдалану.
2. Рекреация және туризм аймақтарындағы әуе бассейнін қорғау.
3. Рекреациялық және туризм аймақтарындағы орман, шөпті өсімдіктер мен фитоэртүрлілік, фитомелиорация.
4. Рекреациялық және туризм аймақтарындағы жануарлар мен фауналық эртүрлілікті қорғау.
5. Рекреация және туризм аймақтарында ауыл шаруашылығының, бау-бақшаның жергілікті салаларын және экологиялық таза өнім өндірісін қолдау.

6. Рекреация және туризм аймақтарында өндіріс және тұтыну қалдықтарын кәдеге жарату және пайдалану.

7. Рекреация және туризм аймақтарында экологиялық мониторингті ұйымдастыру және жүргізу

8. ТРК-ның тұрақты жұмыс істеуі үшін іздестіру және жобалау жұмыстарын жүргізу

Рекреанттардың, туристердің және жергілікті халықтың тіршілік әрекеті жағдайларының жайлылығын жақсарту жөніндегі базистік іс-шаралар

9. Рекреация және туризм аймақтарындағы шаруашылық қызметтің теріс әсеріне ұшыраған аумақтар мен акваторияларды оңалту

ТРК "жасылдандыру" даму мақсаттарына арналған форсайттық іс-шаралар

10. Келушілер ағынын уақытша және кеңістіктік реттеу және бөлу, туристік маршруттарды өзара алмастыру және ротациялау жүйесін қалыптастыру және дамыту.

11. Әлеуметтік-экологиялық және мінез-құлық туристік санасын қалыптастыру.

12. Демалыс және туризм индустриясы үшін экологиялық ағарту және кадрлар даярлау жүйесін қалыптастыру және дамыту.

13. Рекреация және туризм аймақтарында табиғат пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз етудің экономикалық құралдарын қалыптастыру және дамыту.

14. Демалыс және туризм индустриясы субъектілерінің табиғат қорғау қызметі және қауіпсіз табиғат пайдалану саласындағы ынтымақтастық жүйесін қалыптастыру және дамыту.

15. Рекреация және туризм аймақтарында табиғат пайдалану қауіпсіздігін институционалдық және нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді жетілдіру.

Табиғи қауіптердің алдын алу және жеңілдету жөніндегі өтемақы іс-шаралары

16. Рекреация мен туризм қауіпсіздігінің табиғи қатерлерінің алдын алу және жеңілдету.

Техногендік қауіптердің алдын алу және оларды жеңілдету жөніндегі өтемақы іс-шаралары

17. Рекреация мен туризм қауіпсіздігіне техногендік қауіп-қатерлердің алдын алу және оларды жеңілдету

18. Рекреация мен туризмнен ЕҚТА экологиялық қауіпсіздігіне төнетін қатерлердің алдын алу және оларды жеңілдету

Іс-шараларды іске асырудың маңыздылығы:

төмен;

орташа;

жоғарлаған;

жоғары;

өте жоғары.

Шартты белгілер:

халықаралық әуежай;

аэродромдар;

кеден;

жанармай құю станциялары;

қонақ үйлер;

лагерьлер мен альпинистік лагерьлер;

санаторийлер, демалыс үйлері;

қонақ және аңшылық үйлері;

тамақтану орындары;

спорт кешені;

мұражайлар, мемориалдар;

елді мекен;

қалашықтар;
 қорымдар (қорғандар);
 жартасқа салынған суреттер
 петроглифтер;
 будда бейнелері;
 будда ғибадатханасы;
 мазарлар;
 минералды бұлақтар;
 су көздері;
 тау ормандары;
 сексеуіл және тоғай ормандары.

Картадағы нөмір	Рекреациялық-туристік кешеннің (ТРК) атауы
1	Іле Алатауы
2	Шымбұлақ-Табаған-Ақбұлақ
3	Қапшағай
4	Көлсай-Кеген
5	Шарын-Жаркент
6	Жетісу-Алатау
7	Алакөл-Сасықкөл
8	Жүнжүрек-Жансүгіров
9	Тоқсанбай
10	Қарақұм-Іле
11	Қаратау-Сарытау
12	Іле-Топар
13	Лепсі-Ақсу
14	Арғанат-Жекешағыл
15	Аралқұм-Үштөбе

Картаны талдап, Алматы облысының ТРК-да қандай табиғат қорғау мәселелері бар деген қорытынды жасаңыз.

4. Л.А. Дюкова мен М.Т. Сериковтың мақаласының фрагментін зерттеңіз. Мақала мәтінінен кейін берілген сұрақтарға жауап беріңіз.

Дюкова Л.А.¹, Сериков М.Т.¹

¹ Воронеж мемлекеттік орман техникалық академиясы

*«Форосский» санаторийлік-курорттық кешенінің рекреациялық сыйымдылығын және парк аумақтарын нақты пайдалануды анықтау»
(Украина)*

Санаторийлік-курорттық мекемелер сияқты рекреациялық жүйелердің ұзақ мерзімділігі мен жұмыс істеу сенімділігінің маңызды факторларының бірі табиғи аумақтық кешендердің (КБП) тұрақтылығының антропогендік жүктемелерге сәйкестігі болып саналады, бұл ретте олардың жаңартылатын ресурстарды қалпына келтіру қабілеті сақталады. Сондықтан курорттық аумақтарды көгалдандыру және абаттандыру мәселелерін шешуде олардың экологиялық рекреациялық сыйымдылығын анықтау үлкен маңызға ие, ол

табиғи кешенге жол берілетін рекреациялық жүктемелерде көрсетілуі мүмкін.

Зерттеу объектісі Қырымның оңтүстік жағалауының батыс бөлігінде орналасқан «Форосский» шипажай-курорттық кешені шегіндегі саябақ аймағы болды. Жұмыс міндетіне саябақтың осы аумағын рекреациялық пайдалануды бағалау және рекреациялық жүктемелерді реттеу бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу кірді.

Саябақ аумақтарын рекреациялық пайдалануды сандық бағалау және көрсеткіштерді салыстырмалы талдау М.Т. Серіков әзірлеген алгоритм бойынша жүргізілді. Экологиялық рекреациялық сыйымдылық және нақты рекреациялық жүктемелер көрсеткіштерін есептеу КБП-ның рекреациялық жүктемелерге орнықтылық сыныптарына және функционалдық аймақтар шегінде ортаның рекреациялық дигрессиясы сатыларына және оларда рекреацияның жолсыз нысаны болған кезде кіші зонаға сәйкес жүзеге асырылды.

Табиғи кешендердің рекреациялық жүктемелерге тұрақтылық кластары баурайлардың тіктілігін (градуста), өсу жағдайларының ылғалдылығын, эрозиялық процестердің болуын, алқаағаштардың санитарлық жағдайын ескере отырып, басым тұқымдыларға арналған Бес кластан тұратын шкала түрінде жасалған тау жағдайлары үшін әзірленген нормативтер бойынша анықталды. Бірінші сыныпқа рекреациялық әсерге неғұрлым төзімді табиғи кешендер сәйкес келеді. Учаскелердің рекреациялық дигрессия сатылары орман ортасының компоненттерінің жай-күйі бойынша бағаланды.

Функционалдық аймақтар бойынша учаскелердің жүктемелері мен экологиялық рекреациялық сыйымдылығын анықтау үшін негіз ретінде таулы жағдайларда орман рекреациясының жолсыз нысаны үшін әзірленген нормативтер пайдаланылды. Саябақ аумақтарына қатысты осы нормативтерді қолданыстағы түрде қолдану рекреацияның жол нысанының басым болуына байланысты мүлдем орынды емес. Осының салдарынан нормативтер түзету коэффициентін пайдалана отырып түзетуге ұшырады. Коэффициент Украинаның табиғи ландшафтарын аймақтық-Аймақтық бөлудің оңтүстік жағалаудағы округіндегі табиғи-қорық қорының табиғи кешендері ландшафттарының парктік және орман типтері үшін қабылданған рекреациялық жүктемелердің нормативтік көрсеткіштерінің орташаланған шамаларының арақатынасы бойынша анықталды. Коэффициентті пайдаланудың заңдылығы нормативтік көрсеткіштерге негізделеді саябақтық ландшафтар үшін рекреациялық жүктемелер Қырымның оңтүстік жағалауындағы саябақтарда қалыптасқан орташа, рекреация нысандарының ара қатынасын, келушілердің еркін және маршруттық қозғалысын қоса алғанда ескереді. Түзету коэффициентінің орташа мәні 3,25 болды.

Парк учаскелерінің экологиялық рекреациялық сыйымдылығы рекреациялық дигрессияның үшінші сатысы үшін жүктеменің ең жоғары шамасы бойынша түзетілген нормативтерге сәйкес орнатылды (22-кесте). Сондай-ақ, М.Т. Серіков әдістемесі бойынша осы нормативтер негізінде нақты рекреациялық жүктеме үлгіледі, ол дигрессияның белгілі бір сатысына нақты учаскені әкелді.

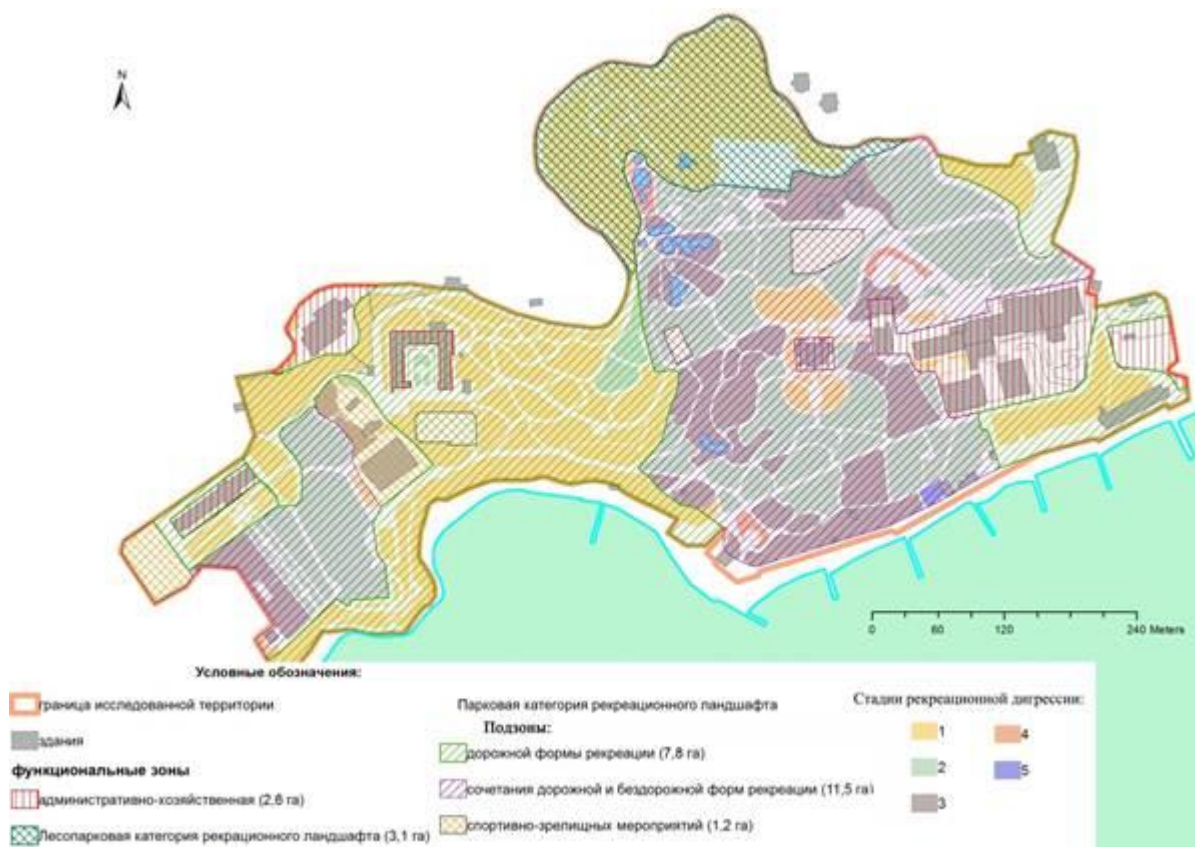
*22-кесте – Саябақ ландшафттарына арналған рекреациялық жүктемелер
Қырымның оңтүстік жағасындағы таулы жағдайларда*

<i>Сахналық рекреациялық дигрессия</i>	<i>Кедергі жүктеме классы</i>				
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>1</i>	<i>2,0</i>	<i>1,65</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>	<i>0,7</i>
	<i>0-4,34</i>	<i>0-3,3</i>	<i>0-0,8</i>	<i>0-0,6</i>	<i>0-1,3</i>
<i>2</i>	<i>1,9</i>	<i>5,0</i>	<i>3,96</i>	<i>2,96</i>	<i>1,96</i>
	<i>1,3-2,5</i>	<i>3,36-6,7</i>	<i>2,64-5,3</i>	<i>0,-3,95</i>	<i>1,3-2,94</i>
<i>3</i>	<i>18,87</i>	<i>13,65</i>	<i>10,2</i>	<i>8,2</i>	<i>5,95</i>
	<i>8,4-31,0</i>	<i>6,7-22,3</i>	<i>5,1-16,0</i>	<i>4,1-13,0</i>	<i>3,2-9,1</i>
<i>4</i>	<i>15,3</i>	<i>10,7</i>	<i>8,1</i>	<i>21,35</i>	<i>12,3</i>
	<i>9,2-21,5</i>	<i>6,7-14,8</i>	<i>5,0-11,2</i>	<i>13,3-29,4</i>	<i>7,8-17,4</i>
<i>5</i>	<i>31,2</i>	<i>20,8</i>	<i>17,6</i>	<i>13,2</i>	<i>24,6</i>
	<i>21,5-41,0</i>	<i>14,8-27,0</i>	<i>11,2-20,0</i>	<i>8,4-15,0</i>	<i>17,4-39,0</i>

Ескерту: нумераторда – белгілі бір кезеңге арналған рекреациялық жүктеменің орташа мәні, деноминаторда табиғи кешендерге үздіксіз және үзіліссіз әсер ету кезінде осы жүктемелердің өзгеру диапазоны.

Объектіні тексеру рекреациялық мақсаттарда оның орталық бөлігі неғұрлым қарқынды пайдаланылатынын көрсетті, ол жоспарлау құрылымы шеңберінде парктің негізгі көрнекті жерлерін шоғырландыра отырып, ең ескі аймаққа сәйкес келеді: су каскадтары кешені, өсімдік экзоталарының сирек және сәндік түрлерінің көптігі. Бұл жерде рекреацияның екі негізгі түрі – жол және жолсыз. Жолдардан, соқпақтан шығу және саябақ күртешесі шегінде келушілердің еркін орын ауыстыруы, сондай-ақ оларда уақытша болу орын алады. Объектінің батыс бөлігінде бұл үшін аумақтық мүмкіндіктер шектеулі, себебі учаскелердің едәуір үлесі рекреация үшін қол жетімділігі қиын Санаттар (баурайлардың тіктігі 21–30°), демалушылардың қозғалысы негізінен жайластырылған бағыттар бойынша жүзеге асырылады.

Саябақта қалыптасқан рекреация нысандарының, орнықтылық сыныптарының және рекреациялық дигрессия сатыларының кеңістіктік таралуын талдау қолданыстағы функционалдық аймақтандыру парк аймағы шегінде екі рекреациялық функционалдық аймақтардың шекараларын қосымша анықтауға мүмкіндік берді: «рекреациялық ландшафттың орман-саябақ санаты» және «рекреациялық ландшафттың саябақ санаты». Соңғы рекреацияның басым нысандарына сәйкес кіші аймақтарға бөлінеді (23-сурет).

КАРТА АҢЫЗЫНЫҢ ҚАЗАҚША ТІЛІНДЕ СИПАТТАМАСЫ

Шартты белгілер

Зерттелген аумақтың шекарасы

Ғимараттар

Функционалдық аймақтар

Әкімшілік-шаруашылық (2,6 га)

Рекреациялық ландшафттың орман-саябақ санаты (3,1 га)

Рекреациялық ландшафттың саябақ санаты

Кіші аймақтар

Рекреацияның жол нысаны (7,8 га)

Рекреацияның жол және жолсыз нысандарының үйлесімі (11,5 га)

Спорттық-ойын-сауық іс-шаралары (1,2 га)

Рекреациялық депрессия кезеңдері: 1–5

23-сурет – Рекреациялық функционалдық аймақтарға бөлу схемасы «Форос» паркінің»

Рекреацияның жол нысанының кіші аймағы парктік картиналарға айқын әсер етпеуімен сипатталады, осыған байланысты оған арналған экологиялық рекреациялық сыйымдылықты жиі анықтау өзекті емес болып шықты. Бағалау тек екі функционалдық айырмада – «рекреациялық ландшафттың орман-саябақ санаты» функционалдық аймағында, сондай-ақ рекреацияның жол және жолсыз нысандарының үйлесімділігінде жүргізілді.

Алынған нәтижелер осы аумақтардың маңызды рекреациялық әлеуеті

туралы куәландырады. Жалпы экологиялық рекреациялық сыйымдылық екі функционалдық аймақ бойынша нақты жүктеменің шамасынан айтарлықтай (3 есе) асып түседі. Есептерге сәйкес, ауданы 10,6 га зерттелетін аумақтарда күн сайын 8 сағат ішінде бір мезгілде 127 адамнан аспайтын адам демала алады, алайда келушілер 42 адам-күн. тең жүктеме эквивалентін жасады. Апта күніне, ауа райы жағдайларына немесе басқа да факторларға байланысты жүктеме 19,5-62,5 адам-күн. шегінде болды. бұл ретте шекті рұқсат етілген мәндерге жетпеген.

рекреациялық әлеует әлдеқайда жоғары болды. Бұл функционалдық аймақ абаттандыру элементтерінің болмауымен және рекреанттармен келу қарқындылығының әлсіздігімен сипатталады. Экологиялық рекреациялық сыйымдылық пен бар жүктемелердің жиынтық шамаларын салыстыру осы аумақтың рекреациялық әлеуеті тек 1/13 бөлікке ғана пайдаланылатынын анықтады, ал «ландшафтың саябақ санаты» рекреацияның жол және жолсыз нысандарының үйлесімділігінің аймағында осындай арақатынас шамамен 1/3-ге жетеді. Бұл ретте 1 гектарға келтірілген нақты жүктемелердің орташа арифметикалық шамаларының айырмашылығы 7 есе (0,7 адам-күн./га – «рекреациялық ландшафтың орман-саябақ санаты», 4,94 адам-күн./га – жол және жолсыз рекреация нысандарының үйлесімі шегінде). Бұл рекреациялық әсердің негізгі бөлігі «рекреациялық ландшафт Парк категориясындағы» кіші зонаға тиетінін көрсетеді.

Көрсеткіштердің покартиналық бағалауы осы кіші аймақ шегіндегі көптеген учаскелерде нақты жүктемелер экологиялық сыйымдылықтан аспайтынын анықтады. Ауданның 25 % – га жуығы (2,8 га) үшінші, азын-тозуы бар шекаралық, рекреациялық дигрессия сатысы белгіленген өсімдік учаскелері алып жатыр. Олар негізінен парктің композициялық осьтерінің бірі – су каскадының бойында, сондай-ақ оның жағалау террасаларында шоғырланған. Алайда, бұл аумақтардағы орташа нақты жүктемелер олардың шекті рұқсат етілген мәндерінен төмен және тек демалудың ең жоғары кезеңдерінде ғана экологиялық рекреациялық сыйымдылықтың шамасына жетуі мүмкін, бұл әбден мүмкін. Мұнда негізгі міндет қазіргі бар шектерде аумақтарды рекреациялық пайдалануды сақтау және рекреациялық дигрессия сатысындағы табиғи кешендердің үштен көп өтуіне жол бермеу болып табылады.

Рекреациялық жүктемелердің едәуір артуы парктің 4 учаскесінде (0,2 га) тіркелді. Мәселен, үш күртешеді іс жүзіндегі жүктеме 1,6 есе, ал күртешенің біреуінде олардың экологиялық сыйымдылығынан 2,6 есе жоғары, сондықтан рекреациялық пайдалануды жедел реттеу, қалпына келтіру, шектеу және рекреанттарды осы іс-шаралар учаскелерінен алаңдататын іс-шараларды жүргізу талап етіледі. Саябақтың солтүстік бөлігінде, мысалы, келушілердің кетуін қамтамасыз ету «ландшафтың орман – саябақ санаты» аймағында іргелес аумақтардың аттрактивтілігін арттыру-абаттандыру элементтерін орналастыру, абаттандыру жасыл желектердің эстетикалық сапасын арттыру және т.б.

Осылайша, тұтастай алғанда рекреациялық сұранысты қанағаттандыруда саябақ аумағының едәуір мүмкіндіктеріне қарамастан, дигрессияның

шекті рұқсат етілген сатылары және тозу белгілері бар учаскелердің болуы табиғи кешендерді рекреациялық пайдалану мен олардың экологиялық мүмкіндіктері арасындағы теңгерімсіздікті анықтайды. Осыған байланысты рекреациялық пайдалануды реттеу жөніндегі іс-шараларды іске асыру рекреацияның түрлері мен нысандарының қалыптасқан арақатынасын ескеретін Ландшафттардың ұсынылып отырған функционалдық аражігін ажырату шеңберінде, оларда абаттандыру мен табиғатты қорғау режимдерін кластерлік енгізуді ұштастыра отырып, неғұрлым тиімді болады.

Талқылау үшін сұрақтар:

- 1) курорттық аумақтарды көгалдандыру және абаттандыру мәселелерін шешу үшін экологиялық рекреациялық сыйымдылық неге маңызды?;
- 2) табиғи кешендердің рекреациялық жүктемелерге орнықтылық кластарын және рекреациялық дигрессия кезеңдерін авторлар қалай анықтады?;
- 3) «Қырымның оңтүстік жағалауындағы таулы жағдайдағы саябақ ландшафтары үшін рекреациялық жүктемелер» кестесінде қандай ақпарат келтірілген?;
- 4) объектіні тексеру не көрсетті;
- 5) парктің екі рекреациялық функционалдық аймағының шекаралары не негізінде анықталды?;
- 6) авторлар қандай нәтижелер алды және олар не көрсетті?

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердаuletов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарға арналған. – Алматы: Баспа «BOOK PLUS», 2012. – 300 б. [142-148]
2. Дюкова Л.А., Сериков М.Т. «Форосский» санаториялық-курорттық кешенінің рекреациялық сыйымдылығын және парк аумағын нақты пайдалануды анықтау (Украина) // Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. – 2012. – № 2. – URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5973> (өтініш беру күні: 11.05.2020).

2.4. Оң және теріс мәні табиғат, қоғам және экономика үшін туризм

Сабақтың мақсаты: студенттердің табиғат, қоғам және экономика үшін туризмнің оң және теріс мағынасында бағдар ала білуін бекіту.

Қысқаша түсініктеме. Практикалық сабақ студенттердің табиғи және қоршаған ортамен, қоғам мен экономикамен өзара іс-қимылдарының кешенділігі мен қарама-қайшылықтары туралы түсінігін бекітуге және дамытуға бағытталған. Туризмді дамыту өзара байланысты шешім негізінде негізделген жоспарлау жолымен жүзеге асырылуы тиіс, бірақ көбінесе, қарама-қайшы міндеттер – адамдардың толыққанды демалысын қамтамасыз ету және рекреация мен туризм аудандарында туризм туындататын жағымсыз құбылыстардан қорғау. Туризм қабілетті айтарлықтай әсерін тигізуі саяси ол дамып келе жатқан елдер мен өңірлердің саяси, экономикалық, әлеуметтік-

мәдени және экологиялық ахуалын ескере отырып, мүмкін болатын оң және теріс әсерлерді нақты түсіну маңызды.

Негізгі сұрақтар:

1) туризмнің табиғатпен, қоғаммен және экономикамен өзара байланысы туралы түсініктердің ғылыми негіздерін талдау;

2) туристік аудан үшін туризмді дамытудың артықшылықтары мен кемшіліктерін зерттеу;

3) туристік аудан үшін туризмді дамыту мәндерінің әртүрлілігін жүйелеу.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Табиғат, қоғам және экономика үшін туризмнің оң және теріс мәні» тақырыбына үш бет көлемінде қысқаша тезис жоспарын құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

2. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз.

Ю. В. Волков туризм мағынасының қандай түрлерін ажыратады?

Көптеген авторлар туризм әсерінің төрт аспектісіне неге тоқталады?

Туризмнің ел экономикасына және туристік аймаққа тікелей және жанама әсері қандай?

Мультипликатор дегеніміз не және туризмнің мультипликативті әсері қандай болады?

Туризмнің елдің төлем балансымен және оның сальдосымен байланысы туралы айтып беріңіз.

Туризмнің аймақтық дамуға әсері туралы не білесіз?

Неліктен экономика тұрғысынан туризмді экономикалық кешен ретінде қарастыруға болады?

Туризмнің экономика мен қоғамға әсер етуінің маңызды салаларын сипаттаңыз.

Туризмнің қоғам өміріндегі әлеуметтік маңызы туралы айтып беріңіз.

Туристік аудандағы туризм мен экологиялық жағдайдың өзара байланысы туралы айтып беріңіз.

Туризмнің гуманитарлық әсері жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда қалай көрінеді?

3. Туризмді дамытудың кейбір артықшылықтары мен кемшіліктерінің тізімін мұқият қарап шығыңыз. Дұрыс жауаптарды «?» белгісімен белгіленген пішіндерге жазыңыз (24-сурет).

Тізім:

1) жергілікті тауарлар мен қызметтердің, жылжымайтын мүліктің, жердің және басқа да табиғи ресурстардың қымбаттауына әсер ету;

2) көптеген экологиялық және әлеуметтік проблемалардың пайда болуы;

3) экономиканың басқа салаларының дамуына теріс әсер ету;

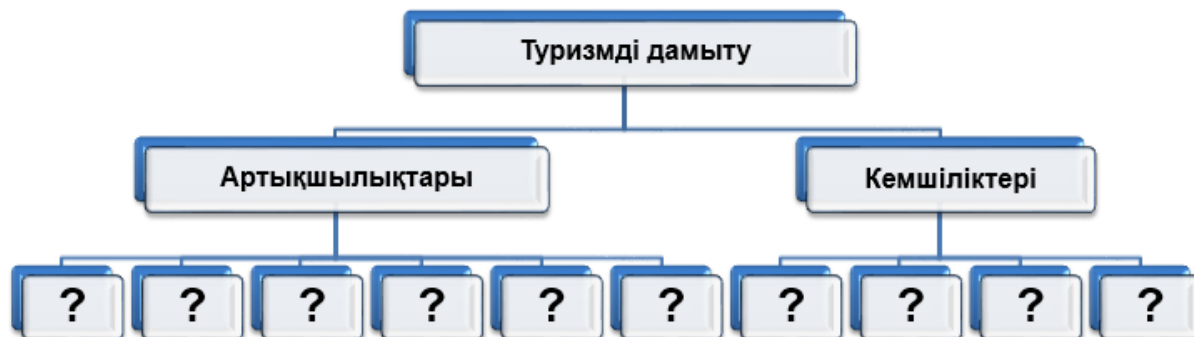
4) инвестицияларды, оның ішінде шетелдік инвестицияларды тарту;

5) жаңа жұмыс орындарын құру;

6) туристік импорт кезінде ақшаның шетелге кетуін ынталандыру;

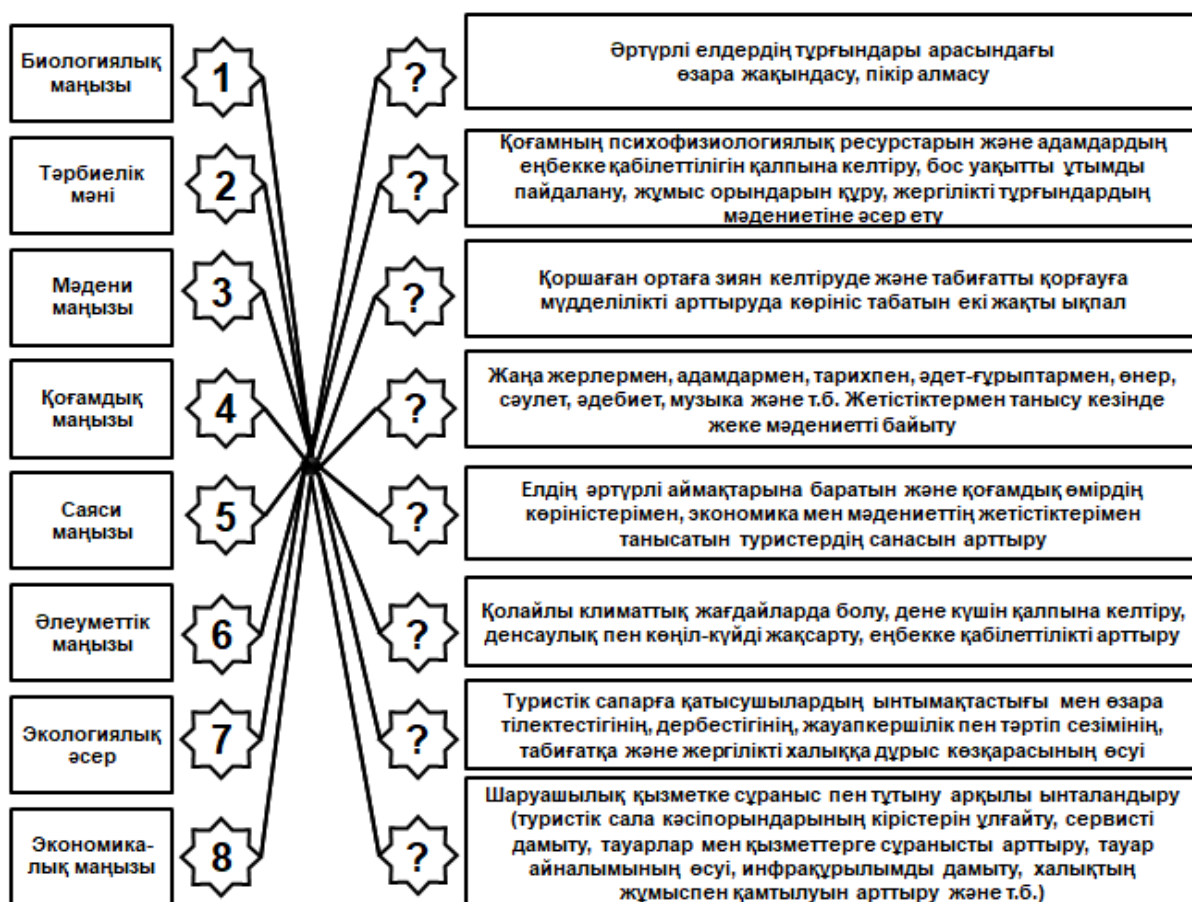
7) Қонақжайлылық және туризм саласынан жалпы ұлттық өнімге үлесін ұлғайту;

- 8) туристік ауданға ақша ағынын, оның ішінде шетел валютасының ағынын ұлғайту;
- 9) қабылдаушы туристік ауданның салықтық алымдарын ұлғайту;
- 10) туристер мен жергілікті халық пайдаланатын рекреация мен туризм инфрақұрылымын қалыптастыру.

Сурет 24 – Туризмді дамытудың кейбір артықшылықтары мен кемшіліктері

4. 25-суретті тексеріп, «?» белгісімен белгіленген сегіз бұрышты жұлдызша түрінде дұрыс жауапты жазыңыз.

25-сурет – Туризм құндылықтары

5. 23-кестені толтырыңыз, ұяшықтарға таңбаның орнына дұрыс жауаптар енгізіп «?». Тапсырманы орындау үшін 1–8 әдебиеттерді пайдаланыңыз.

23-кесте – Туризмнің оң және теріс мәні табиғат, қоғам және экономика үшін

Туризмнің маңызы	Табиғат	Қоғам	Экономика
Оң	?	?	?
Теріс	?	?	?

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [18-28]

2. Ердаветов С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарына арналған оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [191]

3. Наумова С.А. Әлеуметтік-мәдени қызмет пен туризмдегі экономика және кәсіпкерлік: оқулық. – Томск: Томск политехникалық университетінің баспасы, 2003. – 127 б.

4. Құрбанова А.М. Бұқаралық туризм: оң және теріс жақтары // Қазіргі ғылым мен білімнің жетістіктері. – 2016. – Т. 3. – No 12. – С. 191-193.

5. Азия мен Тынық мұхитындағы әлемдік мұраны түсіну: 2010-2012 жж. Есеп берудің екінші кезеңі. – Париж: Біріккен Ұлттар Ұйымының Білім, Ғылым және Мәдениет Ұйымы, 2013. – 153 б. [80-83].

6. Карачун А.Э., Черноокая А.Н. Туризмнің жағымды және жағымсыз жақтары. Business & Economy Research Papers [Электронды ресурс] / The Negative effects of tourism, 2018. – Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/54414/1/karachun_chernookayaSbornik9_tom3.pdf (қол жетім уақыты: 02.05.2018).

7. Интернет-ресурс «Туризм» [Электронды ресурс] / Ақпаратты-туристік портал, 2018. – Қолжетім режимі: <http://kmvline.ru/lib/turizm/43.php>; <http://kmvline.ru/lib/turizm/17.php>; <http://kmvline.ru/lib/turizm/36.php> (қол жетім уақыты: 02.05.2018).

8. Интернет-ресурс «Туризм дамуы – мемлекеттік және азаматтарға артықшылықтары» [Электронды ресурс] / WebTravel, 2010-2018. – Қолжетім режимі: <http://magical-place.ru/interesnoe/razvitie-turizma-preimushhestva-dlya-strany-i-grazhdan.html> (қол жетім уақыты: 02.05.2018).

2.5. Рекреациялық және туристік аумақтық білім беру, аудандастыру

Сабақтың мақсаты: ауданның рекреациялық және туристік қалыптасуы мен аудандастырылуы туралы теориялық түсініктерді бекіту, сондай-ақ аумақты рекреациялық аудандастыруды орындау дағдыларын дамыту.

Қысқаша түсініктеме. Практикалық сабақ рекреация мен туризмді дамыту мен кеңістікті ұйымдастыруды тиімді жоспарлаудың құрамдас бөлігі ретінде студенттердің рекреациялық және туристік ауданның қалыптасуы мен аумақты аудандастыру туралы түсініктерін бекітуге және дамытуға бағытталған. Ол қоғамдық еңбектің аумақтық бөлінісіндегі оның орнын және туристік-рекреациялық функцияларды орындау мүмкіндігін алдын ала айқындайтын аумақтың жағдайларын, ресурстары мен ерекшеліктерін жан-жақты талдау мен бағалауға негізделеді. ЮНВТО әлемнің бес туристік макроаймақтарын бөледі: Еуропа, Таяу Шығыс, Шығыс Азия және Тынық мұхит аймағы, Солтүстік және Оңтүстік Америка, Африка.

Негізгі сұрақтар:

- 1) туристік және рекреациялық аудан құрудың және аумақты аудандастырудың ғылыми негіздерін зерделеу;
- 2) ауданның туристік және рекреациялық құрылысы және аумақты аудандастыру туралы түсініктерді талдау;
- 3) туристік аудандардың таксономиясын зерттеу;
- 4) табиғи ландшафтардың алуан түрлілік дәрежесіне сәйкес Қазақстан аумағын рекреациялық аудандастыруды орындау.

Әдістемелік ұсынымдар

1. «Туристік және рекреациялық аудандарды құру және аудандастыру» тақырыбында бес беттен тұратын тезистік жоспар құрыңыз (1 және 2 әдеби көздер).

2. Төмендегі сұрақтарға жауап дайындаңыз.

Туристік және рекреациялық аудандастыру саласындағы кеңестік кезеңдегі зерттеулерді қысқаша сипаттаңыз.

Туристік және рекреациялық аудандастырудың тарихи тәсілдерін ашыңыз.

КСРО-ның В.С. Преображенскийдің басшылығымен жүргізілген кешенді рекреациялық аудандастыруын сипаттаңыз.

И. В. Зорин мен В. А. Квартальнов жасаған рекреациялық аудандастыруды сипаттаңыз?

Аумақты туристік және рекреациялық аудандастырудың маңыздылығын дәлелденіз және оның басқа аудандастыру түрлерімен байланысын түсіндіріңіз?

Ауданның қалыптасуы мен аудандастыру процестерінің жалпы және түбегейлі әр түрлі сипаттамаларын ашыңыз.

Ауданның қалыптасуының жалпы факторларын және туристік-рекреациялық аймақтың қалыптасуының нақты факторларын көрсетіңіз.

Кеңістікті дамыту түрлері туралы білім негізінде рекреациялық аймақты құру процесі туралы айтып беріңіз.

Рекреациялық аймақтың қалыптасуындағы аумақтық-құрылымдық және компоненттік-құрылымдық процестердің мазмұнын сипаттаңыз.

«Рекреациялық аудан» және «туристік аудан» ұғымдарын түсіндірудегі айырмашылықтарды түсіндіріңіз.

Ең тән қасиеттері мен белгілерін көрсете отырып, «туристік аймақ» ұғымына анықтама беріңіз.

«Туристік аймақ» ұғымы С. Лишевский ұсынған «туристік кеңістік» ұғымымен қалай байланысты?

Неліктен болгар ғалымы Марин Бочваров (Марин Бъчваров) XX ғасырдың 80-жылдарынан бастап Батыс Еуропада салалық және интегралды аймақтандыру проблемаларына деген қызығушылық төмендеді деп санайды?

Туристік және рекреациялық аудандастырудағы жүйелік және аймақтық факторлардың мазмұны мен ерекшеліктерін ашыңыз.

Туристік аудандардың шекараларын делимитациялау (жалпы жағдай мен бағытты анықтау) мәселесін ашыңыз.

ЮНВТО еуропалық туристік макроаймақтың туристік ауданы ретінде Қазақстан нені білдіреді?

3. 24-кестені толтырыңыз, «?» белгісі бар ұяшықтарға дұрыс жауаптар жазыңыз. Тапсырманы орындау үшін 1–3 әдеби дереккөздерді пайдаланыңыз.

24-кесте – Туристік аудандардың таксономиясы

Аумақты аудандастыру деңгейлері	Таксономиялық иерархия	Қысқаша сипаттамалары	Ескертулер
Макродеңгей	Аймақ және субрегион	?	Егер қажет болса
Мезодеңгей	Аудан және кіші аудан	?	Егер қажет болса
Микродеңгей	Шағын аудан, орталық, пункт, кәсіпорын	?	Егер қажет болса

Тапсырманы орындау алдында 1–3 әдеби дереккөздерді оқып шығыңыз.

4. 25-кестені мұқият оқып шығыңыз. Әр түрлі таксондар арасындағы айырмашылықты анықтауға тырысыңыз. Ол үшін 3-ші әдеби дереккөзді пайдаланыңыз.

25-кесте – А.И. Зорин шкаласы бойынша аумақтың рекреациялық әлеуетін бағалау

Таксондардың жіктелуі				Репрезентативтілік
Рекреация	Курорт	Экскурсия	Туризм	
Бірегей рекреациялық орталық	Бірегей курорт	Бірегей экскурсиялық орталық	Бірегей туризм орталығы	Жаһандық маңызы бар объект
Рекреациялық аудан	Курорттық агломерация	Экскурсиялық аудан	Туристік аудан	Объектілерді агломерациялау
Рекреация орта-	Курорт	Экскурсия-	Туризм ор-	Объектілер

лығы		ялық орталық	талығы	тобы
Рекреациялық торап	Курорттық орталық	Экскурсиялық торап	Туристік орталық	Объектілердің үйлесімі
Рекреациялық объект	Курорттық жер	Экскурсиялық объект	Туристік жер	Жеке нысан

Қазақстандық мазмұнды пайдалана отырып, «?» белгісі бар ұяшықтарға өз жауаптарыңызды енгізіп, 26-кестені толтырыңыз.

26-кесте – Қазақстанның әртүрлі аймақтарына таксономикалық дәрежедегі мысалдар

Аумақтар	Мысалдар	Не себепті?
Бірегей рекреациялық орталық	?	?
Рекреациялық аудан	?	?
Рекреациялық орталық	?	?
Рекреациялық торап	?	?
Рекреациялық объект	?	?
Бірегей курорт	?	?
Курорттық агломерация	?	?
Курорт	?	?
Курорттық орталық	?	?
Курорттық жер	?	?
Бірегей экскурсиялық орталық	?	?
Экскурсиялық аудан	?	?
Экскурсиялық орталық	?	?
Экскурсиялық торап	?	?
Экскурсиялық объект	?	?
Бірегей туризм орталығы	?	?
Туристік аудан	?	?
Туризм орталығы	?	?
Туристік орталық	?	?
Туристік жер	?	?

5. Төменде келтірілген жоспар бойынша ДТҰ еуропалық туристік макроаймақтың туристік ауданы ретінде Қазақстанның қысқаша сипаттамасын дайындаңыз.

Жоспар

1. Ауданның жалпы сипаттамасы: а) жалпы мәліметтер; б) географиялық сипаттама; в) физикалық-географиялық аудандастыру;

г) қалыптасу және даму тарихы; д) экономикалық дамудың қазіргі деңгейі және Халықаралық экономикалық қатынастар жүйесінде қолдану.

2. Туризмнің табиғи ресурстары: а) орография; б) климаттық жағдайлар және биоклимат; в) жер үсті және жер асты сулары; г) флористикалық және фа-унистикалық ресурстар; д) ЕҚТА туристік ресурс ретінде; е) ландшафттар және оларды кешенді бағалау.

3. Туризмнің мәдени-тарихи ресурстары: а) тарихи-мәдени ерекшеліктер; б) ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұра объектілері; в) материалдық мұра; г) тарих және мәдениет ескерткіштері; д) рухани мұра және дәстүрлі мәдениет; е) мәдени ландшафттар.

4. Әлеуметтік-экономикалық ресурстар және туризм инфрақұрылымы: а) көлік инфрақұрылымы; б) орналастыру инфрақұрылымы; в) тамақтану инфрақұрылымы; г) демалыс және ойын-сауық инфрақұрылымы; д) туристік инфрақұрылымның басқа да салалары; е) еңбек ресурстары; ж) туризмнің қаржылық және материалдық ресурстары; з) басқарушылық ресурстар; и) ақпараттық ресурстар; к) басқа да ресурстар.

5. Туристік ресурстардың қолжетімділігі: а) көліктік; б) кеңістіктік; в) әлеуметтік-экономикалық; г) саяси; д) қаржылық; е) Ақпараттық; ж) инфрақұрылымдық.

6. Туризмді кеңістіктік ұйымдастыру: А) туризмді ұйымдастыру нысандары; б) туризмді аумақтық ұйымдастырудың негізгі факторлары мен заңдылықтары; в) туризмнің кеңістіктік жүйелері; г) туристік аудандастыру; д) туристік орталықтар, олардың бейіні мен ерекшеліктері; е) туристік объектілер мен кешендер; ж) туристік марируттар.

7. Аумақты туристік пайдалану дәстүрі: а) туристік игеру кезеңі; б) туристік игеру дәрежесі; в) туристік пайдаланудың қазіргі заманғы нысандары; г) туризмді дамытудың дәстүрлі бағыттары; д) туризмді дамытудың бірегей бағыттары.

8. Туризмнің қазіргі жай-күйі мен дамуы: а) көшпелі туризм; б) келу туризмі; в) ішкі туризм; г) туризмді дамытудың проблемалары мен перспективалары; д) туризмді басқару құрылымы; е) туризмді дамытудың қазіргі жобалары мен бағдарламалары.

9. Туризм дамуының оң және теріс факторлары: а) экологиялық; б) табиғи; в) әлеуметтік-мәдени; г) экономикалық; д) құқықтық; е) саяси; ж) инфрақұрылымдық.

6. «Табиғи ландшафттардың әртүрлілігі бойынша Қазақстан аумағын рекреациялық аудандастыру» картосхемасын құрыңыз. Ұлттық атласта Қазақстан аумағының ландшафттық картасын және физикалық-географиялық аудандастыру картасын 120–123 беттерінде қарастыру (әдеби дереккөзді қараңыз 4).

Контурлық картаға 23 физикалық-географиялық провинцияның шекарасын енгізіңіз. Ландшафт картасын пайдалана отырып, әрбір провинцияда таралған ландшафт түрлерінің жалпы санын есептеңіз.

Шкаланы мынадай түрде дайындаңыз: 1) Қазақстан аумағындағы

ландшафт түрлерінің жалпы саны 201 құрайды; 2) бұл санды бес бірдей диапазонға (мысалы, 1–2, 3–4, 5–6, 7–8 және 9–10) бөліңіз; 3) әрбір диапазонды сапалық сипаттаманы (мысалы, ландшафт түрлерінің ең аз саны немесе олардың минималды әртүрлілігі-өте төмен дәреже, ландшафт түрлерінің ең көп саны немесе олардың ең көп түрлілігі-өте жоғары дәреже; өте төмен, төмен, орташа, жоғары, өте жоғары). Әрбір диапазонға шартты түс беріңіз. Әрбір провинцияны шартты түспен шкаланың қай диапазонына жататынына қарай, онда кең таралған ландшафт түрлерінің жалпы санына сәйкес бояңыз.

Сараптамалық бағалау әдісімен бес баллдық шкала бойынша әрбір физикалық-географиялық провинцияда таралған табиғи ландшафтардың емдік сауықтыру рекреациясы үшін қолайлылық дәрежесін белгілеңіз: 1 – өте төмен; 2 – төмен; 3 – орташа; 4 – жоғары; 5 – өте жоғары. Әрбір диапазонға штрихтаудың ерекше түрін беріңіз. Әрбір провинцияны бағалау нәтижелеріне сәйкес шартты штрихпен бояңыз.

Картосхеманың төменгі бөлігінде шартты белгілерді сызыңыз (26-сурет).

Табиғи ландшафттардың алуан түрлілік дәрежесі				
өте төмен	төмен	орташа	жоғары	өте жоғары
өте төмен	төмен	орташа	жоғары	өте жоғары
Табиғи ландшафтардың емдік-сауықтыру рекреациясы үшін қолайлылық дәрежесі				

26-сурет – Картосхемаға шартты белгілер
«Қазақстан аумағын рекреациялық аудандастыру
табиғи ландшафтардың әртүрлілік дәрежесі бойынша»

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. География туризма: оқулық. – М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. – 336 б. [142-177]
2. Ердаuletov С.Р. География туризма: «Рекреациялық география» и «Туризмология негіздері» курстарына арн. оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [174-182]
3. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [108-128]
4. Национальный атлас Республики Казахстан. – Алматы: РКП НКГФ РК, 2010. – Том I. Природные условия и ресурсы. – 125 б.

3. ТУРИЗМ НЕГІЗДЕРІ ЭКОНОМИКА САЛАСЫ РЕТІНДЕ

3.1. Туризм қоғамдық-шаруашылық жүйе ретінде. Туризм индустриясы және туристік саланың ерекшеліктері

Сабақтың мақсаты: туризм туралы теориялық түсініктерді қоғамдық-шаруашылық жүйе ретінде бекіту, туризм индустриясы және туризм саласының ерекшеліктері.

Қысқаша түсініктеме. Сабақ студенттердің туризм туралы түсінігін қоғамдық-шаруашылық жүйе ретінде бекітуге және дамытуға бағытталған, кіші жүйе арасындағы табиғатты, функцияларды және қазіргі байланыстарды танып білуге, оның ерекшелігін түсінуге және функциялардың механизмдерін ашуға мүмкіндік береді. Туризм индустриясы туристер үшін материалдық тауарлар мен материалдық емес қызметтерді өндіруге, бөлуге, айырбастауға және тұтынуға, туристік-рекреациялық ресурстарды игеру мен пайдалануға, туризмнің материалдық-техникалық базасының қосалқы ғимаратына қатысатын кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар жүйесі ретінде қарастырылады. Туристік сала-инфрақұрылым салаларының тобына алып келетін қызметтер немесе олардың құрамдас бөліктерін (көліктік қызмет көрсету, орналастыру, тамақтану, экскурсиялық қызмет көрсету, бос уақыт қызметі) өндіретін және ұсынатын кәсіпорындар мен ұйымдардың кешені. Туристік сала қызметтері салыстырмалы түрде біркелкі және көбінесе адамдардың демалуға, сауықтыруға және оларға ілеспе эмоционалдық қанағаттандыру, таным, өзін-өзі бекіту және т.б. қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған.

Негізгі сұрақтар:

- 1) Туризм индустриясы және туристік сала туралы ұғымдардың ғылыми негіздерін зерделеу;
- 2) Туризм индустриясы туралы түсініктерді талдау;
- 3) Туризм индустриясының ерекше сипаттамаларын зерделеу;
- 4) Туристік өнім өндіруге қатысатын кәсіпорындарды сипаттау.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Туризм қоғамдық-шаруашылық жүйе ретінде» тақырыбына 5 бет көлемінде қысқаша конспект құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

2. «Туризм индустриясы» тақырыбына 3-5 бет көлемінде тезис жоспарын құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

3. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз.

ДТҰ қабылдаған Г. Гуибилато және Г. Ваккерманның жүйелері ретінде туризмнің тұжырымдамалық моделі дегеніміз не?

Субъект кім болып табылады және туристік қызмет объектісі не болып табылады?

Туризм индустриясын туристік өнім өндіретін кәсіпорындар кешені ретінде сипаттаңыз.

«Туристік кәсіпорын» және «туристік ұйым» ұғымдарының мәні мен айырмашылықтарын ашыңыз.

«Туроператор» және «турагент» ұғымдарының мәні мен айырмашылықтарын ашыңыз.

Қазіргі мамандар «аумақты туристік игеру» және «аумақтың туристік дамуы» терминдерін қалай түсінеді және олардың арасында айырмашылықтар бар ма?

Аумақты туристік дамытудың кешенді және арнайы жоспарлары туралы түсінікті ашыңыз.

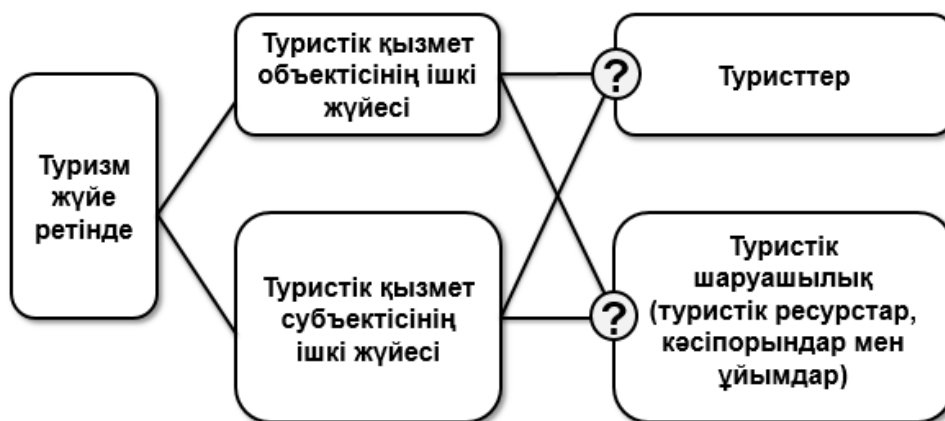
Қазақстан аумағының туристік даму жоспарлары туралы не білесіз?

Туристік тұтыну не себепті қиын және С. Водейко оның қандай кезеңдерін ұсынды?

В. Водейко туризмнің экономикаға әсерін қалай түсіндіреді?

4. Г. Гуибилато және Г. Ваккерман жүйелері ретінде туризмнің тұжырымдамалық моделінде макроорта құраушы ретінде мынадай орта көрсетілген: экологиялық; саяси; экономикалық; әлеуметтік; технологиялық. Туризмді дамыту үшін әрқайсысының мәнін қысқаша ашыңыз.

5. Туризм жүйе ретінде екі кіші жүйеден тұрады. Жүйелердің ішінен субъект кім болып табылатынын және туризм объектісі не екенін дұрыс анықтаңыз. Туризм жүйесінің субъектісі мен объектісін қысқаша сипаттаңыз (27-сурет).

27-сурет – Туризм менеджментінің субъектісі мен объектісі

6. 28-суретті мұқият қарап шығыңыз және «?» белгісінің орнына дұрыс жауабын жазыңыз.

Жауап нұсқалары: туристік кәсіпорындар, ұйымдар мен мекемелер; туристік шаруашылық; туристік ресурстар; туристік инфрақұрылым.

28-сурет – Туристік шаруашылықтың оңайлатылған құрылымы

7. 29-суретті мұқият қарап шығыңыз және «?» белгісінің орнына дұрыс жауабын жазыңыз.

$$\boxed{?} + \boxed{?} = \boxed{?}$$

Жауап нұсқалары: туристік шаруашылық; халық шаруашылығының басқа салалары; туризм индустриясы.

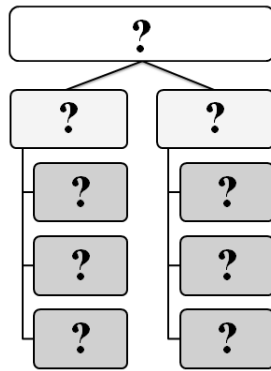
29-сурет – Туризм индустриясы «туристік өнім» өндірісін ұйымдастырудың кешенді жүйесі ретінде

8. Кейбір туристік қызметтердің тізімін оқып, 27-кестені толтырыңыз. Қызметтер тізімі: кәдесый өнімдерімен қамтамасыз ету; арнайы байланыс түрлерінің қызметтері; орналастыру; экскурсиялық қызметтер; сауда, валюталық-несиелік, ақпараттық, конгрестік және өзге де қызмет көрсету; тамақтану; мәдени-ойын-сауық және ойын іс-шаралары; туристік рәміздермен қамтамасыз ету; негізгі тізбеге кірмеген қызметтер; дене шынықтыру-сауықтыру қызметтері; көлік қызметтері; медициналық қызметтер. Әр топқа жататын қызметтердің атауын дұрыс таңдап, ұяшықтарға «?» белгісінің орнына жазыңыз.

27-кесте – Негізгі, қосымша және ілеспе туристік қызметтер

Туристік қызметтер		
негізгі	қосымша	ілеспе
?	?	?
?	?	?
?	?	?
?	?	?

9. «?» таңбасын ауыстыра отырып, схеманы дұрыс құрыңыз. Келесі мәтінге: клиенттерге ақпарат беру және кеңес беру; жаңа туристік өнімге меншікті және жеке қызметтерді құрамдастыру; паушалдық (кешенді) тур; туроператорлардың бағдарламалық пакеттері; белгісіз тұтынушы үшін қызметтер пакетін жасау; турагенттер; туристік кәсіпорындар; туроператорлар; шетелдік туристік кәсіпорындардың қызметтері (30-сурет).

30-сурет – Туроператорлар мен турагенттердің ерекшеліктері

10. Жұмыс дәптерлеріңе В.Фрейер бойынша туризм индустриясы құрылымының схемасын қайта жасаңыз және зерттеңіз (31-сурет). Схепада келтірілген әрбір элементтің туристік өнім өндірісімен байланысты екендігін қысқаша түсіндіріңіз.

31-сурет – В. Фрейер бойынша туризм индустриясының құрылымы

11. 28-кестені толтырыңыз, «?» белгісі бар ұяшықтарға туристік мекемелердің сипаттамаларын енгізіңіз. Тапсырманы орындау үшін 2-ші әдеби дереккөзін пайдаланыңыз.

28-кесте – Туристік мекемелер

Туристік мекемелер	Қысқаша сипаттамасы	Ескертулер
Санаторий	?	Егер қажет болса
Санаторий-профилакторий	?	Егер қажет болса
Емдеу пансионаты	?	Егер қажет болса
Демалыс үйі	?	Егер қажет болса
Пансионат	?	Егер қажет болса
Демалыс базасы	?	Егер қажет болса
Турбаза	?	Егер қажет болса
Турклуб	?	Егер қажет болса
Балықшылар мен аңшылар үйі	?	Егер қажет болса
Рекреациялық саябақ	?	Егер қажет болса
Тематикалық саябақ	?	Егер қажет болса

12. 29-кестені толтырыңыз, кәсіпорынның функциялары мен ерекшеліктерін «?» белгісі бар ұяшықтарға енгізіңіз. Тапсырманы орындау үшін 1-2-ші әдеби дереккөздерді пайдаланыңыз. Қосымша әдебиетті өз бетінше іздеңіз және толтырылған кестеден кейін жұмыс дәптеріңізге оның тізімін келтіріңіз.

29-кесте – Туристік өнім өндірісіне жәрдемдесетін кәсіпорындар

Кәсіпорын түрі	Кәсіпорындар құрамы	Басты функция	Ерекшеліктері
Орналастыру бойынша қызмет көрсететін кәсіпорындар	Қонақ үйлер	?	?
	Мотельдер	?	?
	Кемпингтер	?	?
	Пансионаттар	?	?
	Жеке пәтерлер мен үйлер	?	?
	Туристік базалар	?	?
	Демалыс үйлері	?	?
	Баспаналар	?	?
Тамақ кәсіпорындары	Мейрамханалар	?	?
	Асханалар, кафелер	?	?
	Тез дайындалалатын және дәмді Барлар	?	?
Көліктік қызмет көрсетумен айналысатын фирмалар	Авиакәсіпорындар	?	?
	Темір жол бөлімшелері	?	?
	Теңіз және өзен көлігі кәсіпорындары	?	?
	Автокәсіпорындар	?	?
Туристік өнімді әзірлеу және өткізу	Туристік агенттіктер	?	?
	Туроператорлар	?	?
	Экскурсиялық бюролар	?	?

жөніндегі туристік кәсіпорындар			
Жарнамалық-ақпараттық туристік мекемелер	Жарнама агенттіктері	?	?
	Жарнама бюролары	?	?
	Ақпараттық агенттіктер	?	?
Өндірістік туристік кәсіпорындар	Туристік және қонақ үй жиһаздарын өндіретін кәсіпорындар	?	?
	Туристік жабдықтарды өндіру жөніндегі кәсіпорындар	?	?
	Туристік кәдесыйлар шығаратын кәсіпорындар	?	?
Сауда кәсіпорындары	Туристік жабдықтарды сататын дүкендер	?	?
	Туристік кәдесыйларды өткізу жөніндегі дүкендер	?	?
	Жалға беру пункттері	?	?
Туризмдегі бос уақыт саласының кәсіпорындары	Кино және концерт залдары	?	?
	Түнгі клубтар, казино және т.б.	?	?
	Театрлар, мұражайлар, сурет галереялары және т.б.	?	?
Әуесқой туризм мекемелері	Туристік клубтар	?	?
	Альпинистік клубтар	?	?
	Туристік велосипед клубтары	?	?
	Әуесқой су туризмі клубы және т.б.	?	?
Ғылыми және жобалау мекемелері	Туристік ғылыми-зерттеу институттары мен зертханалары	?	?
Туристік оқу орындары	Жоғары және орта арнайы туристік мекемелер	?	?
	Туристік кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау институттары	?	?
Туризмді басқару органдары	Комитеттер және туризм департаменті	?	?
	Қоғамдық туристік ұйымдар және бірлестіктер	?	?

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердаuletov C.P. География туризма: «Рекреациялық география» и «Туризмология негіздері» курстарына арн. оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [199-213]

2. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [90-95]

3.2. Туристік нарық және шаруашылық

Сабақтың мақсаты: туристік нарық және шаруашылық туралы теориялық түсініктерді бекіту.

Қысқаша түсініктеме. Сабақ студенттердің туристік-рекреациялық ресурстарын, туристік кәсіпорындар мен ұйымдарды, туристік инфрақұрылымды (рекреация мен туризмнің материалдық-техникалық базасын) және басқа да құрамдас бөліктерді қамтитын жүйелі феномендер ретінде туристік нарық және шаруашылық туралы түсінігін бекітуге және дамытуға бағытталған. Туристік ұсыныстың негізгі элементі ретінде әрекет ете отырып, туристік шаруашылық рекреация мен туризмді аумақтық ұйымдастыруға, сондай-ақ туристік ағындардың қарқындылығына негіз қалаушы әсер етеді.

Негізгі сұрақтар:

1) туристік нарық және шаруашылық туралы ұғымдардың ғылыми негіздерін зерделеу;

2) туристік нарық туралы түсініктерді талдау;

3) туристік шаруашылық туралы түсініктерді талдау

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Туристік нарық» тақырыбына бес бет көлемінде қысқаша конспект жасаңыз (әдеби дереккөз 1).

2. «Туристік шаруашылық» тақырыбына бес бет көлемінде тезис жоспарын құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

3. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз.

«Туристік нарық», «туристік сұраныс» және «туристік ұсыныс» ұғымдарына анықтама беріңіз.

Неге туристік нарықты әртүрлі көзқараста қарастыруға болады? Мысалдар келтіріңіз.

Туристік нарықты географиялық (аумақтық) өлшем негізінде қалай жіктеуге болады?

Туристік нарық қандай ерекшеліктерге ие және оған не әсер етеді?

Туристік шаруашылық дегеніміз не және оның құрылымы қандай?

Тікелей және жанама туристік шаруашылықтың айырмашылықтарын ашыңыз?

Туристік шаруашылықтың ілеспе базасы нені қамтиды?

Түнгі базаны, оның маңызды сипаттамаларын, құрылымын және туризмді дамыту үшін маңызын сипаттаңыз.

Қандай орналастыру құралдарын ұжымдық топқа жатқызады?

Әдетте жартылай пансион, толық пансион, қонақ үйдегі таңғы аспен қамтамасыз ету қандай әріптік белгілермен белгіленеді?

Тамақтану базасын, оның маңызды сипаттамаларын, құрылымын және туризмді дамыту үшін маңызын сипаттаңыз.

Қоғамдық тамақтану объектілерін жіктеу негізіне қандай белгілер жатады?

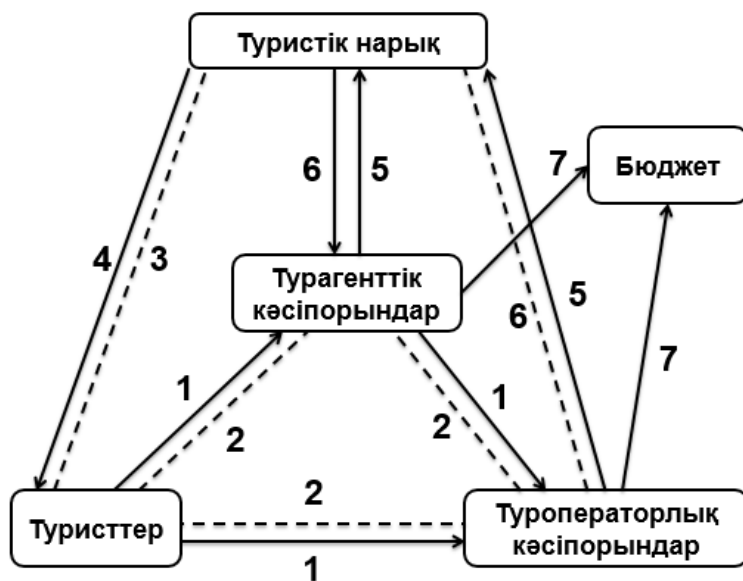
Коммуникациялық базаны, оның маңызды сипаттамаларын, құрылымын және туризмді дамыту үшін маңызын сипаттаңыз.

Туризмді дамыту үшін ілеспе (қосалқы) базаны, оның маңызды сипаттамаларын, құрылымын және маңызын сипаттаңыз.

Туристерге қандай ойын-сауық түрлері ұсынылуы мүмкін?

«Әдилет» жүйесін пайдалана отырып (<http://adilet.zan.kz/rus/>) 13.06.2001 ж. № 211 «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Мемлекеттік заңда туристік шаруашылықтың қандай элементтері аталатынын анықтаңыз?

4. Туристік айналым – турист пен туристік кәсіпорын арасында пайда болатын экономикалық және заңдық (азаматтар-СҚО-құқықтық) қатынастар жүйесі және туристік ағындардың, туристік өнім қозғалысының бағыттарын, туризмді дамытуға инвестицияларды және туристік қызметтен түскен кірістерден бюджетке ақшалай қадамдарды анықтайтын жүйе. Туристік айналым сызбасын сипаттаңыз (32-сурет).

Шартты белгілер: 1 – турист жолдама үшін ақша төлейді; 2 – туристке турпутевкаға беріледі; 3 – турист турпутевканы турөнімге, яғни нақты туризм қызметтеріне айырбастайды; 4 – турөнімді іске асыру барысында турист туристік әсер алады, яғни туристке оның ақшасын жанама қайтару процесі жүреді; 5 – кәсіпорын туристік нарықты, туристік индустрияны дамытуға және турөнімнің жаңа түрлерін жасауға инвестициялар жүргізеді; 6 – кәсіпорын турөнімдердің жаңа түрлерін немесе турөнімдердің жаңа түрлеріне тапсырыс алады; 7 – кәсіпорын салықтар мен алымдарды бюджетке төлейді.

32-сурет – Туристік айналым схемасы

5. 197 беттегі 1 әдеби дереккөзінде келтірілген «туристік сұраныс және туристік ұсыныс туралы түсінік» схемасын мұқият оқып шығыңыз.

1) «туристік сұраныс» және «туристік ұсыныс» ұғымдарының анықтамаларын жазыңыз.

2) олар өте тығыз байланысты екенін анықтаңыз.

3) туристік бағдарламалар – туристік құндылықтар мен туристік қызмет көрсетудің компоненттерін қысқаша сипаттаңыз.

4) «туристік аттрактивтілік (тартымдылық)» ұғымын ашыңыз.

6. В.Б. Сапрунова 1997 жылы туристік сұраныс факторларын қарастырды, олар туристік өнімдер мен қызметтерді тұтынушы санасының «қара жәшігінде» оларды сатып алуға тұрақты ниетке айналады (әдеби дереккөз 1, 193 бет). Ол оларды төрт топқа бөлді: 1) жалпы экономикалық факторлар; 2) мәдени және қоғамдық-психологиялық сипаттағы факторлар; 3) әлеуметтік-демографиялық факторлар; 4) тұлғалық-мінез-құлық факторлары. 30-кестеде ұсынылған факторлардың әрқайсысы қандай топқа жататынын анықтаңыз. Оны «?» орнына бірінші, екінші, үшінші немесе төртінші топтағы ұяшықтағы «+», белгісін теру арқылы аяқтаңыз.

30-кесте – Туристік сұраныс факторлары

Факторлар	Факторлар топтары			
	1	2	3	4
Тұрғылықты жері бойынша қоныс аудару мөлшері	?	?	?	?
Жасы	?	?	?	?
Мүліктік жағдайы	?	?	?	?
Хобби	?	?	?	?
Тұлғалық ерекшеліктері	?	?	?	?
Білімі	?	?	?	?
Жынысы	?	?	?	?
Қоғамның рухани құндылықтарының ба- сымдықты	?	?	?	?
Қалада немесе ауылдық жерде тұруы	?	?	?	?
Мамандығы	?	?	?	?
Тұтыну психологиясы	?	?	?	?
Тұратын жері	?	?	?	?
Сабақ түрі	?	?	?	?
Отбасылық жағдайы	?	?	?	?
Рухани құндылықтар жүйесі	?	?	?	?
Жұмыспен қамтылған халықтың жұмыс және бос уақытының арақатынасы	?	?	?	?
Отбасы құрамы	?	?	?	?

Әлеуметтік тобы	?	?	?	?
Өмір салты	?	?	?	?
Жаппай тұтынушының материалдық әл-ауқатының деңгейі	?	?	?	?
Мақсатты қондырғылар мен себептер	?	?	?	?

7. 213-беттегі 1 әдеби дереккөзінде келтірілген «туристік қызметтер кешені» сызбасын мұқият оқып шығыңыз. Оны жұмыс дәптеріне мұқият салыңыз. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз.

1) негізгі, қосымша және ілеспе топтарға қандай туристік қызметтер жатады?

2) Қандай кәсіпорындар мамандандырылған, қосымша және ілеспе қызмет көрсететін топтарға жатады?

3) туристік қызметтер мен оларды жеткізуші кәсіпорындар өзара қалай байланысты?

8. «Туристік шаруашылық» схемасын қолмен сызыңыз (33-сурет). Оны мұқият оқып, қысқаша ауызша сипаттама дайындаңыз.

Шартты белгілер

Туристік ресурстар: А – табиғи (1 – рельеф (орография), 2 – табиғи сулар (гидрография), 3 – климат, 4 – флора, 5 – фауна, 6 – басқалар); Б – мәдени – тарихи (7 – материалдық, 8 – рухани); В – әлеуметтік-экономикалық (9 – еңбек, 10 – инфрақұрылымдық, 11 – өндірістік – шаруашылық, 12 – қаржы-инвестициялық, 13 – саяси, 14 – басқалар); Г – ақпараттық (15 – бұқаралық ақпарат құралдары, 16 – электрондық кітапханалар, 17 – электрондық деректер базасы, 18 – сайттар және сервистер, 19 – ақпараттық және геоақпараттық порталдар, 20 – басқалар).

Түнгі база: қонақ үйлер, турбазалар, қонақ үйлер, мотельдер, пансионаттар, кемпингтер, баспаналар, демалыс үйлері, санаторийлер, профилакториялар, жеке пәтерлер, саяжайлар және т.б.

Тамақтану базасы: 1 – гастрономиялық мекемелер (мейрамханалар, дәмханалар, барлар, асханалар, дәмхана, буфеттер және т.б.); 2 – сауда мекемелері (дүкендер, шатырлар, дүңгіршектер, лавкалар және т.б.); 3 – жабдықтау мекемелері (базалар, қоймалар).

Коммуникациялық база: 4 – көлік-коммуникациялық желі (темір жолдар, автожолдар, әуе жолдары, телефон желісі, факс, интернет жүйесі және т.б.); 5 – көлік құралдары (локомотивтер, вагондар, автомобильдер, автобустар, кемелер, ұшақтар және т.б.); 6 – көлік қозғалысын ұйымдастыру қызметтері; 7 – көлік және байланыстың техникалық базасы (депо, парктер, базалар, ТҚС, жанармай құю және т.б.).

Ілеспе база: 8 – туристерге туристік-рекреациялық ресурстарды пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ететін құрылыстар мен нысандар (жағажайлар, купальнялар, фуникулерлер, туристік соқпақтар, шолу алаңдары және т.б.); 9 – туристерге спортпен айналысу мүмкіндігін қамтамасыз ететін спорт алаңдары мен нысандар (стадиондар, ипподромдар, спортзалдар, хоккей алаңдары, теннис корттары, Бассейндер және т.б.); 10 – туристерге ойын – сауық мүмкіндігін қамтамасыз ететін мекемелер мен нысандар (казино, дискотекалар, бильярд, кинозалдар, театрлар, көрмелер, жәрмеңкелер және т.б.); 11 – тұрмыстық қызмет мекемелері (химиялық тазалау, кір жуу, шаштараз, монша және т.б.); 12 – туристік жабдықтар мен кәдесыйлар өндірісі (шатырлар, жатын бөлмелері, рюкзактар, үрлемелі қайықтар және т.б.); 13 – туристерге туристік саяхат жасау мүмкіндігін жеңілдететін ұйымдар мен мекемелер (жарнамалық проспектілер, карталар, плакаттар шығару, гидтер қызметтері, валюталық айырбастау пункттері және т.б.); 14 – туристік қозғалысты басқару.

33-сурет – Туристік шаруашылық С.Р. Ердавлетовке сәйкес

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердавлетов С.Р. География туризма: «Рекреациялық география» и «Туризмология негіздері» курстарына арн. оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [199-213]

3. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [90-95]

3.3. Туризм маркетингі және туристік қызмет көрсету сапасы

Сабақтың мақсаты: туризм маркетингі (немесе туристік маркетинг) және туристік қызмет көрсету сапасы туралы түсініктерді бекіту, сондай-ақ сауалнама жүргізу әдісі негізінде оны бағалай білуге үйрету.

Қысқаша түсініктеме. Сабақ студенттерге туризм маркетингі және болашақ кәсіби қызметтің күрделі және көпаспективті салалары ретінде қызмет көрсетудің сапасы туралы түсініктерді қалыптастыруға және бекітуге бағыт-

талған. Туристік маркетинг туризм нарығындағы туристік кәсіпорынның мінез-құлық тұжырымдамасының, стратегиясының және тактикасының негізі болып табылады. Оның мақсаты-нарық талаптары мен қажеттіліктерін дер кезінде тану және ондағы өзіндік мінез-құлықтың стратегиясын құру. Ерекше-туристік маркетинг жаңалықтары көбінесе туристік өнімнің ерекшеліктеріне және туристік қызметтерді өндірушілер мен тұтынушылардың ерекше белгілеріне байланысты. Туристік қызмет көрсетудің сапасы көбінесе туристік маркетингпен байланысты, өйткені маркетингтің маңызды міндеттерінің бірі қажетті және сапалы туристік өнімдер мен қызметтердің аса маңызды қасиеттері мен сипаттамаларын анықтау.

Негізгі міндеттер:

- 1) туризм маркетингі туралы түсініктердің ғылыми негіздерін зерделеу;
- 2) туристік қызмет көрсету сапасының мәнін ашу;
- 3) туристерге қызмет көрсету тұрғысынан «жайлылық» ұғымын талдау және оның элементтерін сипаттау;
- 4) туристік қызмет көрсету сапасын бағалауға туристердің сипаттамаларының әсерін анықтау;
- 5) туроператорлық кәсіпорынның жұмыс сапасын бағалауға арналған сауалнаманы зерттеп, турагенттің жұмыс сапасын бағалауға арналған сауалнаманы дайындаңыз.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Туризм маркетингі» тақырыбына бес бет көлемінде қысқаша конспект құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

2. 34-суретте маркетингтік қызметтің негізгі кезеңдерін туризмді мақсатты дамытудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде көрсететін схема көрсетілген. «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы № 406 қаулысы (<http://adilet.zan.kz>). Бес кезеңнің әрқайсысында орындау қажет және маңызды қызмет түрлерін қысқаша сипаттаңыз.

34-сурет – Маркетингтік қызмет кезеңдері туризм дамуының құрамдас бөлігі ретінде

3. Туризмдегі маркетинг кешенінің қарапайым үлгісін зерттеңіз. «?» шартты таңбасымен белгіленген әрбір элемент үшін жұмыс мәнін (маңыздылығын) және мазмұнын ашыңыз (35-сурет).

35-сурет – Туризмдегі маркетингтік кешен моделі

4. «Туристік қызмет көрсету сапасының мәні мен құндылығы» тақырыбына бес бетке дейін қысқаша конспект құрастырыңыз (әдеби дереккөз 1).

5. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз.

«Туризм маркетингі» және «туристік қызмет көрсету сапасы» ұғымдары үшін анықтама беріңіз?

Халық шаруашылығының басқа салаларының кәсіпорындарымен ортақ туристік маркетингтің ерекше сипаттамаларын сипаттаңыз?

Туризм маркетингі немесе туристік маркетинг тұжырымдамасын пайдаланудың алғашқы бастамашысы туралы айтып беріңіз.

Туристік кәсіпорынның маркетингтік мақсаттары мен стратегиялары түсінігін ашыңыз?

Маркетингтік жоспар туралы не білесіз?

Маркетингтік бағдарлама шеңберінде маркетингтік зерттеулердің түрлі сатыларындағы жұмыстың мазмұнын қысқаша сипаттаңыз.

Неліктен қызмет сапасы заманауи туризмнің негізгі және әрдайым өзекті мәселесі болып табылады?

Туристік қызметтердің сапасы экономикалық санат ретінде түсінігін ашыңыз.

Туристерге сапалы қызмет көрсету критерийлері мен көрсеткіштері туралы айтып беріңіз?

Қоғамдық тамақтану кәсіпорындарының туристерге сапалы қызмет көрсету өлшемдері мен көрсеткіштері туралы айтып беріңіз?

Бөлшек сауда кәсіпорындарындағы туристерге сапалы қызмет көрсету критерийлері мен көрсеткіштері туралы айтып беріңіз?

Туристерге оларды тасымалдау кезінде сапалы қызмет көрсету критерийлері мен көрсеткіштері туралы айтып беріңіз?

Туристерге сапалы экскурсиялық қызмет көрсету критерийлері мен көрсеткіштері туралы айтып беріңіз?

Туристік қызмет сапасын бағалау әдісін сипаттаңыз.

6. 31-кестені толтырыңыз, «комфорт» ұғымының элементінің қысқаша сипаттамасын «?» символының орнына енгізіңіз. Тапсырманы орындау үшін 2 әдеби дереккөзді пайдаланыңыз.

31-кесте – «Жайлылық» ұғымының элементтері»

Түсінік элементтері	Қысқаша сипаттамасы
Тұрмыстық	?
Ақпараттық	?
Психологиялық	?
Физиологиялық	?
Экономикалық	?
Эстетикалық	?

7. 32-кестені толтырыңыз, туристік сипаттамалардың қызмет сапасын бағалауға «?» белгісінің орнына өзіңіздің мысалыңызды енгізіңіз.

32-кесте – Туристер сипаттамаларының қызмет сапасын бағалауға әсері

Туристік сипаттамалар	Туристердің қызмет көрсету сапасын бағалауға әсер ету мысалдары	Ескертулер
Жасы	?	Егер қажет болса
Жынысы	?	Егер қажет болса
Білімі	?	Егер қажет болса
Әдеттері	?	Егер қажет болса
Тәрбие ерекшеліктері	?	Егер қажет болса
Жайлылық туралы түсінігі	?	Егер қажет болса
Халықтың мәдени дәстүрлері (турист халық өкілі ретінде)	?	Егер қажет болса
Физикалық жағдайы	?	Егер қажет болса
Психологиялық жағдайы	?	Егер қажет болса
Туристің физиологиялық және анатомиялық ерекшеліктері (ерекше қажеттіліктері бар адамдар)	?	Егер қажет болса

8. Туристік маркетингтің нақты мақсаттарына байланысты туристерді сегменттеудің (жіктеудің) әртүрлі өлшемдері (33-кесте) қолданылуы мүмкін. Қазақстанның шарттары мен ерекшеліктеріне қарай туристерді саралаудың әрбір нұсқасы үшін бір мысал келтіріңіз. Кестені жұмыс

дәптеріңізге салып, өз мысалдарыңызды «?» таңбалы ұяшықтарға енгізіңіз.

33-кесте – Туристерді сегменттеу (жіктеу) тәсілдері

Сегменттеу өлшемдері	Қысқаша сипаттамасы	Мысалдар
Географиялық белгілері бойынша	Туристердің біртекті топтарға елдер, аймақтар және олардың шығу тегі басқа аумақтық бірліктерге бөлінуі	?
Геодемографиялық белгілері бойынша	Туристердің «Қала – ауыл» белгісі немесе урбанизация деңгейі (елді мекендердің көлемі) бойынша біртектес топтарға бөлінуі	?
Демографиялық белгілері бойынша	Туристердің жасы, жынысы, отбасы жағдайы, отбасы құрамы бойынша біртектес топтарға бөлінуі	?
Әлеуметтік-экономикалық белгілері бойынша	Туристердің біртекті: табыс деңгейі, әлеуметтік мәртебесі, сабақ түрі (кәсіптері), білім деңгейі бойынша топтарға бөлінуі	?
Психографиялық белгілері бойынша	Туристердің бос уақытын қалай өткізетінін (хобби, ойын-сауық және т.б.), неге мән беретінін, олардың туризмнің әр түріне деген қарым-қатынасы қандай екеніне сәйкес біртектес топтарға бөлінуі	?
Мінез белгілері бойынша	Туристердің біртекті белгілі бір кәсіпорынға, оның ұсынысына немесе туристік дестинацияға (сауда маркаларына, туристік орталықтарға немесе аудандарға қолдау көрсету дәрежесі), туристік өнім (қызмет) туралы хабардар ету, оған реакция және пайдалану сипатына (іздістірілетін пайда немесе артықшылықтар) байланысты сәйкес топтарға бөлінуі	?
Туристік өнімге және/немесе қызметке сұраныс түрі бойынша	Туристердің біртекті: туристік қажеттіліктер мен саяхат жасауға ниеті бар адамдар; жоғары сатып алу қабілеті бар адамдар; мінез-құлқы бар адамдар; туристік қажеттіліктері минималды және саяхаттауға ниеті жоқ адамдар болып бөлінуі	?
Басты сатып алу белгісі бойынша	Туристердің туристік өнімдерді және/немесе қызметтерді сатып алушылар	?

	ретінде: «үнемді»; «персоналицирленген»; «әдепті»; « апатетикалық» топтарға бөлінуі	
Өмір салты бойынша	Туристердің біртекті :ләззат сүйетіндер; тенденциозды; отбасылық; демалушылар болып топтарға бөлінуі	?
Демалыс кезінде белсенділігі бойынша	Туристердің біртекті: тыныш демалыс әуесқойлары; көңілді әуесқойлар; ашық аспан астындағы іс-шараларды сүйетіндер; спорттық демалыс әуесқойлары; білім мен оқу мақсаты негізінде; түрлі оқиға әуесқойлары топтарына бөлінуі	?
Белгілер жиынтығы бойынша	Туристерді сегменттеу үшін әртүрлі критерийлердің үйлесімі қолданылады- көп өлшемді сегменттеу	?

9. Қысқаша сипаттамаларды оқыңыз және олардың негізінде туристердің түрлерін анықтаңыз.

1) Демалыс кезіндегі белсенділікке сәйкес туристердің түрлері.

А. Н мырза күн сайын сағат 12-де оянып, жүзу бассейніне барады. Ол бассейнің жанында әңгімелесетін, барда бірге коктейль ішетін демалушыны кездестіреді, сәл жүзіп, музыка тыңдайды. Түстен кейін ол басқа демалушымен волейбол ойнайды. Кешкі уақытта басқа демалушымен жоспарланған кешкі асы бар. Кешкі астан кейін таңертеңге дейін болатын дискотекаға бару жоспарланған.

Б. М ханым оянып, жағалаудағы ең беделді мейрамханада таңғы асқа барады. Содан кейін ол бір сағат бойы жағажайда күнге қыздырынады, содан кейін сұлулық салонына барады. Ол сол мейрамханада тамақтанады. Түстен кейін суреттер көрмесіне барады.

В. Л қарт ерлі-зайыптылар Францияның астанасы-Париж қаласында демалуды жөн көреді. Олардың турына келесі элементтер кіреді: тұрақты рейспен ұшу, эконом-класс билеттері, үш жұлдызды қонақ үйде эконом-класс нөмірі, континенттік таңғы ас базасында тамақтану. Қала бойынша олар қоғамдық көлікпен жүреді. Барлық бос уақыттарын көрнекті жерлерді қарауға және мұражайларға, саябақтарға, белгілі адамдардың өмірі мен қызметіне байланысты орындарға, экскурсияларға арнайды. Түскі ас және кешкі ас ішуді жергілікті тұрғындарға арналған шағын дәмханалар мен мейрамханаларда ішуді ұйғарады.

2) Өмір салтына сәйкес туристердің түрлері.

А. М ханым демалыс уақытында демалуға жиналды. Ол үшін шағын пансионатқа барады. Күндіз ол әдетте велосипед тебеді және жорыққа барады. Ол біраз уақытын жалғыз қалуға және ландшафт сұлулығынан ләззат алуға жұмсайды. Егер ауа райы нашар болса, ол кешке пансионатта қалады және осы уақытта кітап оқып, басқа демалушылармен сөйлеседі. Кешке ол әдетте концерттерге барады.

Б. Н жанұясы демалыс уақытын теңізде өткізуге арнайды. Олар қонақ үйдің терезеден жақсы көрініс көрінетін жайлы бөлмесіне тоқтайды. Күндіз олар серфингпен және желкенді спортпен айналысады, кейде гольф пен теннис ойнайды. Олар үшін кешкі ас мәзірінің әртүрлі болуы және оларға жақсы қызмет көрсетілуі өте маңызды. Кешкі астан кейін олар кейде дискотекаға барады немесе барда уақыт өткізеді.

В. Л отбасы демалыс кезінде теңіз жағасында демалуға арналған үйді жалға алады. Олар төрт адамнан құралған. Көбінесе олар уақыттарын таза ауада өткізуді қалайды. Бос уақыттарында доп ойнайды, кітап оқиды, күнге қыздырынады, шомылады. Олар барлық үй міндеттерін бөліп алған: барлығы бірге азық-түлікке барады, әркім өз төсегін жинайды, ата-анасы мен үлкен қызы тамақ дайындайды. Кешке отбасы әдетте мейрамханада кешкі асқа барады. Егер үйде қалса, онда үстел ойындарын ойнайды.

3) Туристік өнімді сатып алушы ретінде туристердің түрлері.

А. Н мырзаның тапсырыстық туры келесі элементтерден тұрады: бес жұлдызды қонақ үйдегі люкс нөмірі, «толық пансион» түрі бойынша тамақтану, жоғары сыныпты автокөлікті жалға алу, жеке экскурсиялар, жоғары сапалы демалыс-ойын-сауық қызметтері.

Б. М мырза үш орындық нөмірде тұрады, өзіне-өзі қызмет көрсету асханасында тамақтанады, бірнеше рет топтық экскурсияларға барды, бос уақытын жағажайда өткізді.

В. АҚШ-тан Л отбасы Испанияның ауылдық жеріне демалысқа шықты. Олар қонақ үй базасында тұруды таңдады. Өз тұрғын үй-жайларын жинағанды жөн көреді. Қабылдаушы отбасыда үй шаруасы көп болған кезде, жақын маңға серуендеуге шығуға тырысады, сатып алу үшін жақын қалашыққа барады, таза ауада доп ойнайды.

10. Туроператор кәсіпорнының жұмыс сапасын бағалау сауалнамасын оқып шығыңыз (34-кесте). Осыған ұқсас турагенттік кәсіпорынның жұмыс сапасын бағалау үшін сауалнама жасаңыз.

34-кесте – Туроператор кәсіпорнының жұмыс сапасын бағалау сауалнамасы

№	Қызмет сапасы	Баға				
						
1	Кеңсенің ыңғайлы орналасуы мен қолайлылығы					
2	Турагенттік кәсіпорындармен жұмыс істеудің нақтылығы мен жеделдігі					
3	Ұзақ уақыт бойы қызмет тұрақтылығы					
4	Ұсыныстар мен қосымша қызметтердің кең ауқымы					
5	Ұсынылатын қызметтердің жоғары сапасы					
6	Көрсетілетін қызметтер спектрін кеңейту					

	бойынша тұрақты жұмыс					
7	Қызметтер бағасы мен сапасының оңтайлы болуы					
8	Тиімді баға саясаты (төмен баға, жоғары комиссиялық, бонустар жүйесі)					
9	Қызметкерлердің кәсіпқойлығы және серіктестерге жеке көзқарас					
10	Ақпараттық ашықтық, жарнамалық іс-шаралардың ойлылығы, жоғары сапалы каталогтар					
11	Қарым-қатынастың іскерлік және жеке деңгейлеріндегі ашықтық					
12	Турагенттер кәсіпорындары атынан тұрақты клиенттермен сенімді және достық қарым-қатынас					

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердаuletov С.Р. География туризма: «Рекреациялық география» и «Туризмология негіздері» курстарына арн. оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [240-248, 225-232]

2. Зорин И.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А. Туризм іс-әрекет түрі ретінде. – М.: АспектПресс, 2008. – 118 б.

3.4. Туризм менеджменті және мемлекеттік реттеу туристік қызметтер нарығын дамыту

Сабақтың мақсаты: Туризм менеджменті және туристік қызмет нарығын мемлекеттік реттеу туралы теориялық түсініктерді бекіту.

Қысқаша түсініктеме. Сабақ туризм менеджменті және қонақжайлылық индустриясын және туризмді мемлекеттік реттеу туралы студенттердің түсініктерін қалыптастыру мен біріктіруге, туристік қызметтер нарығының табыстылығын және тұрақтылығын дамытуға түбегейлі әсер ететін маңызды сипаттамалар ретінде бағытталған..

Негізгі міндеттер:

1) Туризмдегі Менеджмент және туристік қызметтер нарығын мемлекеттік реттеу туралы ғылыми ұсыныстарды зерделеу;

2) Туризмдегі менеджмент элементтері мен туристік қызметтер нарығын мемлекеттік реттеу ерекшеліктерін талдау және сипаттау.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Туризмдегі Менеджмент және туристік қызметтер нарығын мемлекеттік реттеу» тақырыбына бес бет көлемінде қысқаша конспект құрастырыңыз (1 әдеби дереккөз).

2. Төменде берілген сұрақтарға жауап дайындаңыз (әдеби дереккөздер 1–6).

«Менеджмент» және «менеджер» ұғымдарын қалай анықтайды?

Экономиканың басқа салаларының менеджментімен салыстырғанда туризм менеджментінің ерекшеліктері неде?

Туристтік кәсіпорынды басқаруға тән төрт белгіні білесіз бе?

Туристтік фирманың мақсаттары мен стратегиясы туралы қысқаша әңгіме дайындаңыз.

Туристтік қызметті мемлекеттік реттеудің мақсаттары қандай?

Туризмді реттеудің нормативтік түрлері дегеніміз не және олардың мәні неде?

Туристтік қызметті мемлекеттік реттеудің жетекші құралы қандай?

Туристтік қызметтерді сертификаттау деген не және оған қандай негізгі талаптар қойылады?

Заң шығару тетігін және туризмді дамытудағы заңнамалық актілердің рөлін ашыңыз.

«Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» 2001 жылғы 13 маусымдағы № 211 Заңының маңызды бөлімдерін сипаттаңыз.

Туризм саласындағы еңбек нарығын реттеудің негізгі проблемалары қандай?

3. Анықтамалардың әрқайсысы «менеджмент» ұғымының маңызды құрамдас бөлігі екенін дәлелдеңіз.

1) Менеджмент-басқару өнері.

2) Менеджмент-қойылған мақсаттарға жету қабілеті.

3) Менеджмент – бұл жүйе элементтерін реттеу үдерісі.

4) Менеджмент – бұл ұйымның жұмыс істеу мақсаттарына қол жеткізу мақсатында материалдық-техникалық, адами, ақпараттық және басқа да ресурстарын басқару жөніндегі қызмет.

4. Н.Б. Кириллова 2012 жылы менеджмент теориясы мен тәжірибесін зерттеу негізінде төрт тарихи кезеңді бөлді:

1) ежелгі кезең (б. з. д. 9–7 мың жыл – б. з. XVIII ғ.);

2) индустриялық кезең (1776–1890 жылдар));

3) жүйелеу кезеңі (1856–1960 жылдар));

4) ақпараттық (1960 жыл-қазіргі уақытта).

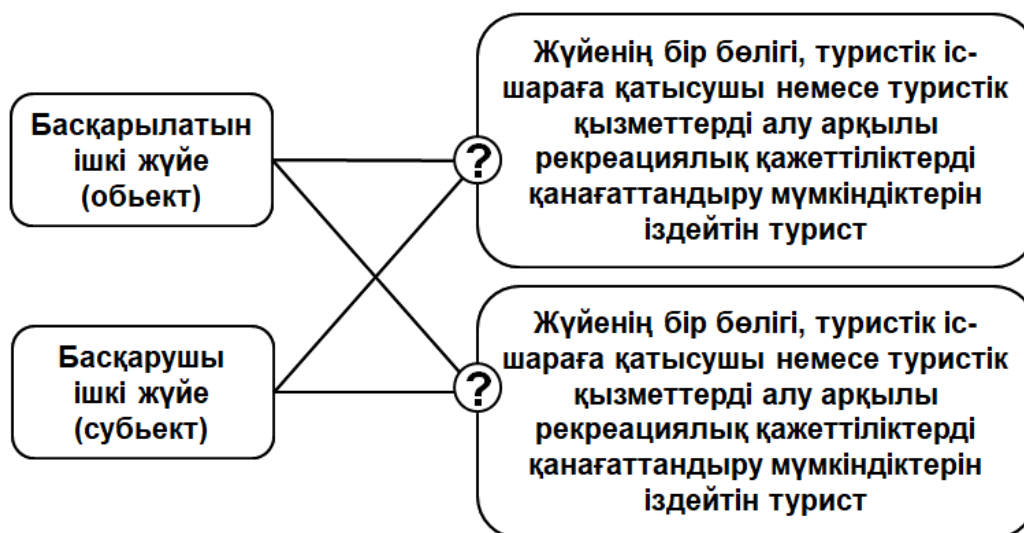
Әр кезеңнің қысқаша сипаттамасын дайындаңыз (әдеби дереккөз 4).

5. 36-суретке қарап, әр элементтің сипаттамасын дайындаңыз. Тапсырманы орындау үшін 5-ші әдеби дереккөзді пайдаланыңыз.

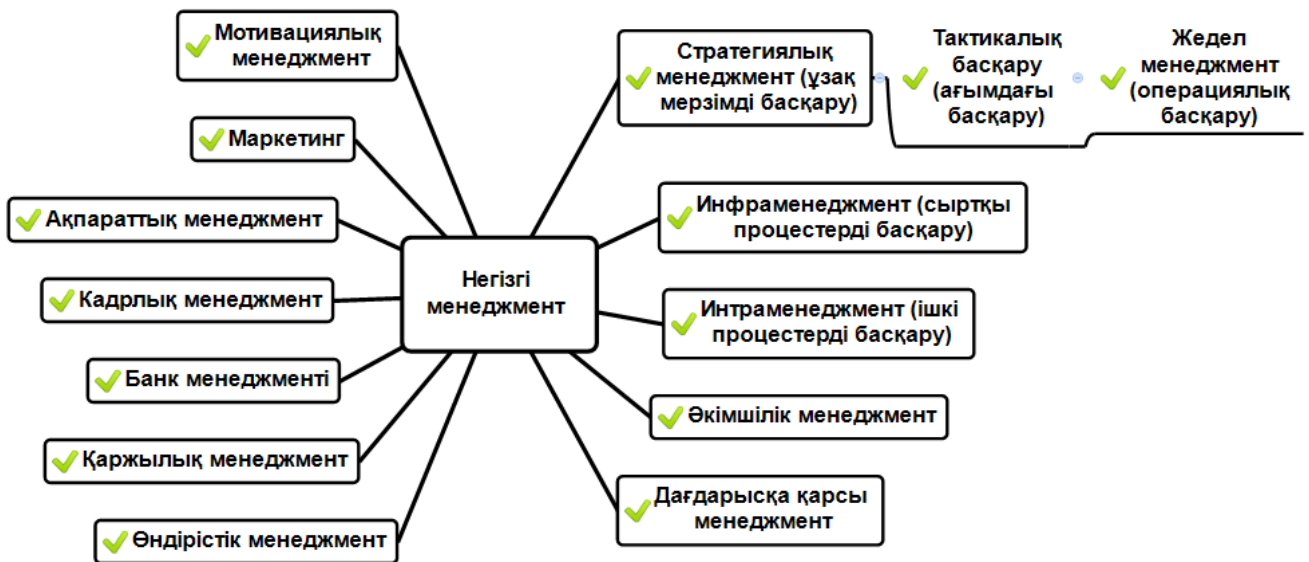
36-сурет – Менеджментке ғылыми тәсілдер

6. Туризм менеджменті жүйесі басқарушы кіші жүйеден (субъектіден), басқарылатын кіші жүйеден (объектіден) және олардың арасындағы байланыстар кешенінен (37-сурет) тұрады. Субъект кім болып табылатынын, ал туризм менеджментінің объектісі не екенін дұрыс анықтаңыз.

37-сурет – Туризм менеджментінің субъектісі және объектісі

7. 38-суретті қарап шығыңыз, онда спецификалық менеджменттің түрлері көрсетілген. Әр түрінің қысқаша сипаттамасын дайындаңыз.

38-сурет – Негізгі менеджмент және өзіндік менеджменттің түрлері

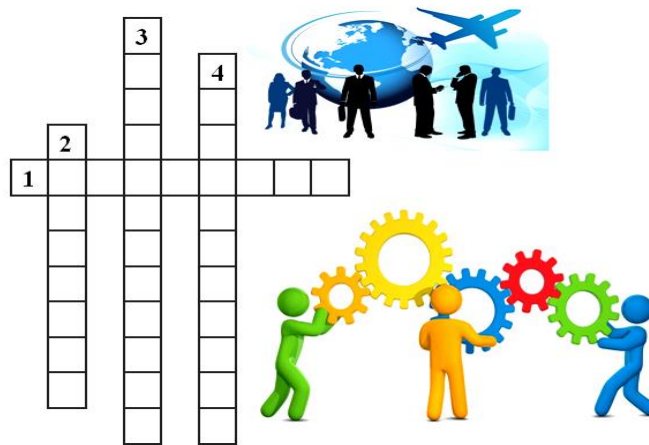
8. Басқару пирамидасын зерттеңіз (39-сурет), оны суреттеңіз және қажетті ақпаратты «?» белгісінің орнына жазыңыз. Қазақстанның туристік саласының ерекшеліктерін ескере отырып, әрбір элементтің сипаттамасын дайындаңыз.

Жауап нұсқалары: төменгі буынды басқару; жоғары буынды басқару; орта буынды басқару.

39-сурет – Басқару пирамидасы

9. Туризм менеджментінің функцияларына арналған кроссвордты шешіңіз (40-сурет).

40-сурет – Кроссворд

Сұрақтар:

- 1) Ынталандыру мен қызметке жауапты процестердің жиынтығы;
- 2) белгіленген мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін, басқарылатын объектінің жұмыс істеу процесін және нақты жай-күйін байқау және тексеру жүйесі;
- 3) қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін ресурстарды оңтайлы бөлу, болашаққа мақсаттар, міндеттер мен іс-қимылдарды қоюға байланысты қызмет немесе процестер жиынтығы;
- 4) процестерге ретке келтіруді енгізу және олардың тиімділігін арттыру мақсатында бөліктер мен элементтер арасындағы өзара байланысты құру немесе жетілдіру жөніндегі қызмет.

Жауап нұсқалары: бақылау; мотивация; ұйымдастыру; жоспарлау.

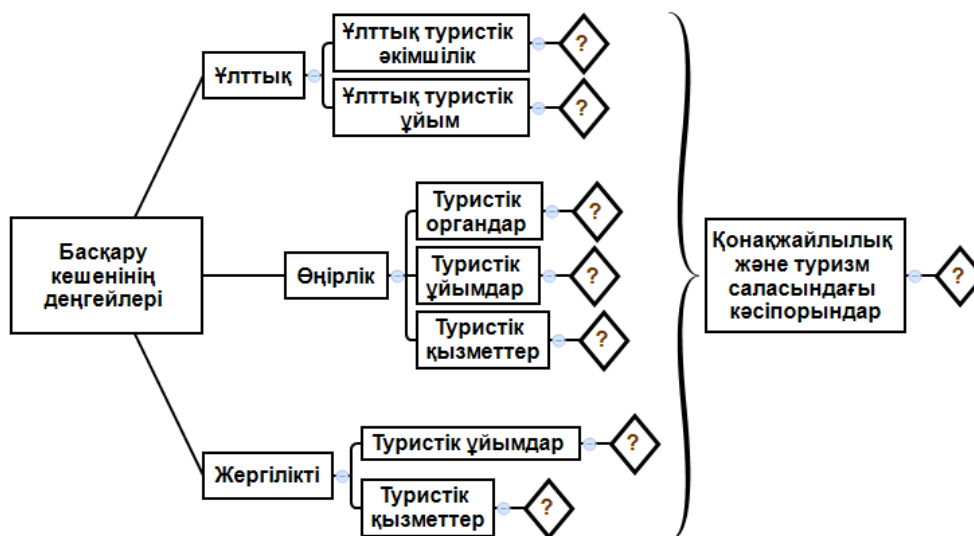
10. Мультимедиялық презентация түрінде туризм менеджментінің келесі тоғыз ерекшелігіне сипаттама дайындаңыз.:

- 1) туризмнің ену тереңдігі;
- 2) әрқашан түсініксіз емес, сондықтан мақсатқа жету үшін қиын;
- 3) аймаққа шектеулі ықпал ету;
- 4) мүдделі клиенттің әсері;
- 5) туристік өнімнің ерекшелігі;
- 6) туристік өнімнің сыртқы әсері;
- 7) туристік сұраныстың ерекшелігі;
- 8) туристік қызметтердің кешенділігі;
- 9) туризмнің маусымдылығы

Әрбір ерекшеліктің сипаттамасы екі слайдтан артық болмауы керек. Презентациядағы слайдтардың жалпы саны – 20. Презентация құрылымы келесідей: бірінші слайд – тапсырманың атауы мен оның орындаушылары көрсетілген титулдық парақ; екіншіден 19 – ға дейінгі слайдтар презентацияның негізгі мазмұны; 20 слайд-қолданылған ақпарат көздерінің тізімі.

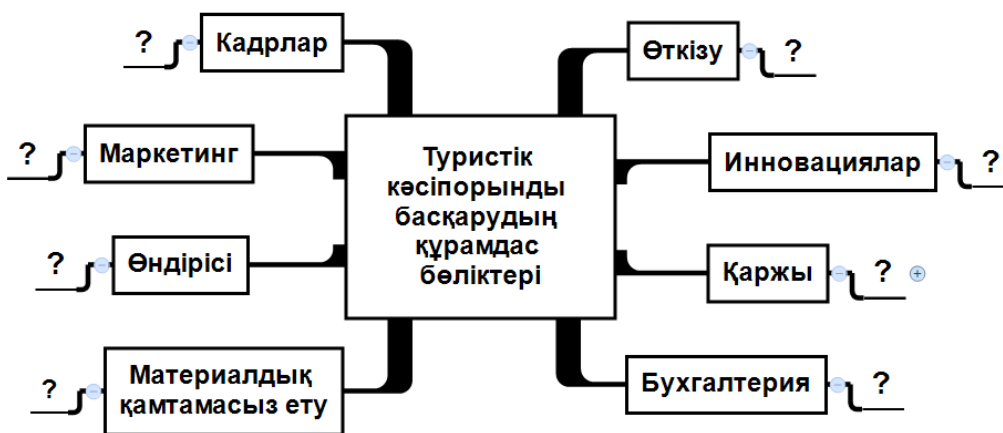
11. Басқару кешенінің моделін зерделеп, оны қайта суреттеңіз және «?» шартты белгінің орнына қажетті ақпаратты жазыңыз. Қазақстанның туристік

саласының ерекшеліктерін ескере отырып, әрбір элементтің сипаттамасын дайындаңыз (41-сурет).

41-сурет – Басқару кешенінің моделі туристік қызметтер нарығы үшін

12. Туристік кәсіпорынның менеджмент моделін оқып, «?» шартты белгісімен белгіленген әрбір элементтің сипаттамасын дайындаңыз (42-сурет).

42-сурет – Туристік кәсіпорынның менеджмент моделі

12. Тізімде туристік нарықты дамытуға ұмтылатын елдердің туристік саясатының тоғыз мақсаты және Қазақстандағы туристік қызметті мемлекеттік реттеудің алты басым бағыты көрсетілген. Бірінші топқа не жататынын, ал екінші топқа не жататынын анықтаңыз. Тапсырманы орындау үшін 2001 жылғы 13 маусымдағы № 211 «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Заңының 6 әдеби көзін және мәтінін пайдаланыңыз.

Мақсаттар мен басым бағыттардың тізімі:

1) балалар, жасөспірімдер, жастар, мүгедектер және халықтың аз қамтылған топтары арасында туристік және экскурсиялық жұмысты ұйымда-

стыру үшін жеңілдікті жағдайлар енгізу;

2) туризм саласында жұмыс істегісі келетін адамдарға туристік білім беру және кәсіптік даярлау жүйесін ұйымдастыру;

3) туристік көлік парктері желісінің сенімділігін, қауіпсіздігін және рентабельділігін арттыру;

4) ішкі, сыртқы, әлеуметтік және әуесқой туризмді қолдау және дамыту;

5) туризммен айналысатын ұйымдардың ынтымақтастығын көтермелеу;

6) туризмнің әлеуметтік маңызы бар түрлеріне жеке инвестицияларды ынталандыру мақсатында жеңілдіктер беру;

7) туристік қызмет көрсету қағидаларын қабылдау және туристік қызметтердің сапасын бақылау;

8) жарнама саласын дамытуға, жәрмеңкелер, фестивальдар, спорттық және ойын-сауық шоу және басқа да іс-шараларды ұйымдастыруға жәрдемдесу.

9) туристік саланы инвестициялау үшін қолайлы жағдайлар жасау;

10) ішкі және халықаралық туризмнің қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін туристік қызметтің тиімді жүйесін құру;

11) туризмнің экономиканың жоғары рентабельді саласы ретінде қалыптасуы;

12) жұмыспен қамтылған орындардың үлесін ұлғайту, өлі маусымда туристік индустрия кәсіпорындарының рентабельділігін арттыру;

13) туристік индустрия объектілерін жарақтандыруды жақсарту; табиғи жағдайлардың ерекшеліктерін ескере отырып, туризмді дамыту; өңірлік туризмді дамыту тұжырымдамаларын әзірлеу; жер пайдалану және рекреациялық алқаптарды қорғау ережелерін белгілеу;

14) туристік ресурстарды пайдалану кезінде мемлекеттік мүдделерді есепке алу, табиғи және тарихи-мәдени мұраны қорғау;

15) қолда бар туристік әлеуетті тиімді пайдалану.

Практикалық сабаққа арналған әдебиеттер

1. Ердаuletov C.P. География туризма: «Рекреациялық география» и «Туризмология негіздері» курстарына арн. оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [233-240, 249-254]

2. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [344-372]

3. Сенин В.С. Халықаралық туризм ұйымдастыру: оқулық. – М.: Қаржы және статистика, 2003. – 400 б. [128-133]

4. Кириллова Н.Б. Әлеуметтік-мәдени саладағы менеджмент. – Екатеринбург: УрФУ, 2012. – 186 б. [6-7, 84]

5. Королев Ю.Б., Коротнев В.Д., Кочетова Г.Н. және басқалар. АӨК менеджменті. – М.: КолосС, 2007. – 424 б.

6. Феденева И.Н., Нехорошков В.П., Комарова Л.К. Туризм индустриясын ұйымдастыру: оқулық / бас ред. В.П. Нехорошков. – 2-ші басылым, аударма және қосымша. – М.: «Юрайт» баспасы, 2018. – 205 б. [57]

3.5. Халықаралық туризм және оны дамытудың қазіргі үрдістері

Сабақтың мақсаты: халықаралық туризмді дамыту ерекшеліктері мен үрдістері туралы білімді бекіту.

Қысқаша түсініктеме. Сабақ халықаралық туризмді дамытудың үрдістері туралы оқушылардың идеяларын шоғырландыруға және дамытуға бағытталған, бұл экономиканың осы саласынан кірістерді ұлғайтуға мүдделі елдердің ба-сымдықты бағыттары болуы керек. Халықаралық туризм заманауи әлемдік эконо-миканың нақты, жоғары табысты және қарқынды дамып келе жатқан секторы ретінде қарастырылады.

Негізгі мәселелер

1. Халықаралық туризмді және оның дамуын ғылыми тұрғыдан түсіну.
2. Халықаралық туризм даму тенденцияларын талдау.
3. ЮНВТО-ның әлемді туристік өңірлер мен бөлімшелерге бөлу схемасын қарастыру.

Әдістемелік ұсыныстар

1. «Халықаралық туризмді дамытудағы үрдістер» тақырыбы бойынша бес беттен тұрады (әдеби көзі 1).

2. Төмендегі сұрақтарға жауаптарды дайындаңыз.

Мемлекеттер арасында сыртқы экономикалық қатынастардың қандай формалары бар және олардан халықаралық туризмді қайдан алуға болады?

Халықаралық туризмге тән қандай ерекше (ерекше) қасиеттер елдердің сыртқы экономикалық қатынастарының нысаны болып табылады?

Халықаралық туризмде экспорттау, импорт және қайта экспорттау және олардың ерекшеліктері туралы айтып беріңізші?

Халықаралық туризм арқылы экспорттың артықшылықтары қандай?

Сыртқы туризмді дамытудың негізгі дәлелдерін келтіріңіз және сипаттаңыз.

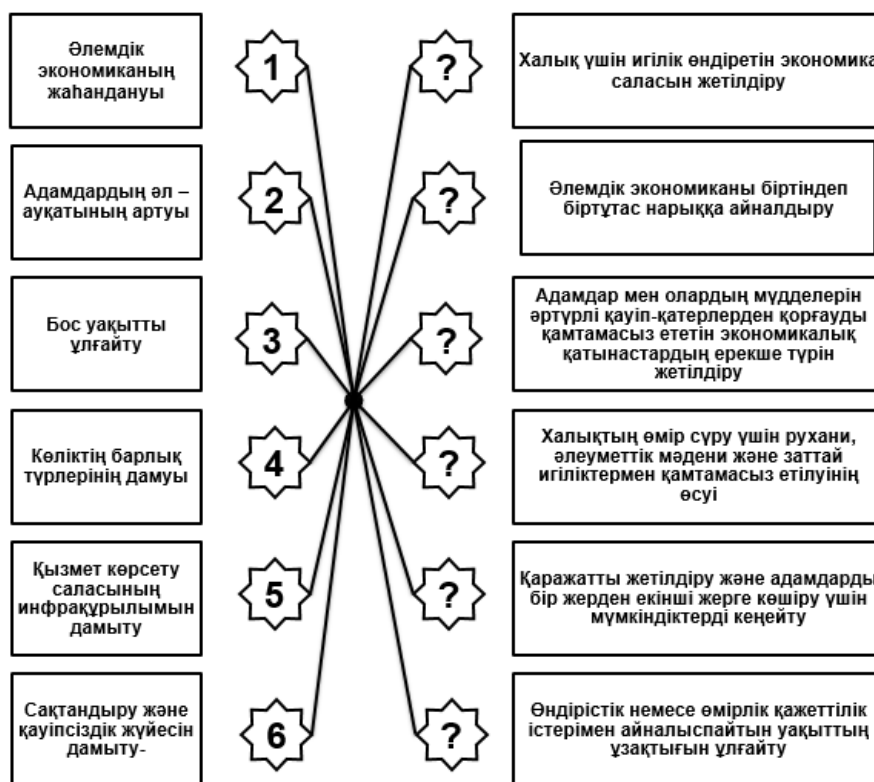
Бірнеше елдің экономикалық дамуына халықаралық туристік мамандықтың әсері нақты мысалдармен кеңейтілсін.

Халықаралық туризмді дамытудың қандай факторлары статикалық болып саналады және қандай факторлар динамикалық болып табылады?

3. Халықаралық туризмді дамытуға келесі факторлардың әсерін сипаттаңыз:

- 1) саяси жағдай мен елдердің қарым-қатынасы;
- 2) демографиялық құрылым, процестер мен проблемалар;
- 3) материалдық-техникалық ресурстар, құралдар және жабдықтау;
- 4) урбанизация қалалық тұрғындардың санын көбейту, қалалық тұрмыс жағдайларын және қалалық елді мекендерді кеңейту процесі ретінде;
- 5) азаматтардың материалдық әл-ауқатын жақсарту;
- 6) халық арасында бос уақытты ұлғайту;
- 7) қоғамның әлеуметтік-кәсіптік құрылымындағы өзгерістер.

4. 43-суретті тексеріп: Белгісімен белгіленген сегіз бұрышты жұлдыздағы суретте дұрыс жауапты енгізіңіз.

43-сурет – Халықаралық туризм үшін өсу факторлары

5. 44-суретті зерттеу және халықаралық туризмді дамытуда 10 мегатрендтің қысқаша сипаттамасы.

44-сурет – Халықаралық туризмді дамытудың мегатренді

6. Сурет 45 туризмді жоғалтуды және дамытуды көрсетеді. Суретті оқып, оған берілген ақпаратты дәлелденіз немесе теріске шығарыңыз.

45-сурет – Туризмді тоқтату және дамыту

7. Бірінші бағандағы халықаралық туризмнің даму үрдістерін және екінші бағандағы олардың сипаттамаларын көрсететін 35 кестені толтырыңыз. Тапсырманы орындау үшін әдеби көзді 2 пайдаланыңыз.

35-кесте – Халықаралық туризмді дамыту тенденциялары

Трендтер	Сипаттамалары	Ескертулер
1) ...	?	Егер бұл қажет болса
2) ...	?	Егер бұл қажет болса
3) ...	?	Егер бұл қажет болса
және т.б.	?	Егер бұл қажет болса

8. 36-кестені толтырыңыз. Тапсырманы орындау үшін 3-әдебиет және әлемнің саяси картасын қолданыңыз.

36-кесте – ЮНВТО-ның туристік аймақтары мен кіші аймақтары

Аймақтар	Қосалқы аймақтар	Ел
1) ...	1) ... және т.б.	1) ... 2) ... 3) ... және т.б.
2) ...	1) ... және т.б.	1) ... 2) ...

		3) ... және т.б.
3) ...	1) ... және т.б.	1) ... 2) ... 3) ... және т.б.
және т.б.	және т.б.	және т.б.

Практикалық сабаққа әдебиет

1. Ердаuletov C.P. География туризма: «Рекреациялық география» и «Туризмология негіздері» курстарына арн. оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 б. [255-272]

2. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 б. [165-180]

3. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. Туризм географиясы: оқулық. – М.: Туризм федералдық агенттігі, 2014. – 336 б. [203-204]

НЕГІЗГІ ТЕРМИНДЕР ГЛОССАРИЙ

(А.С. Кусков, В.Л. Голубева, Т.Н. Одинцоваға сәйкес, толықтырулармен)

Әдіс – тапсырманы шешу немесе мақсатқа жету үшін қабылдануы қажет қадамдар мен әрекеттердің жүйеленген жиынтығы; бір-туыстық әдістер тобы-тәсіл.

Агломерация – іргелес қоныстарды жұтатын урбанизацияның кең аумағы бар ірі туристік орталықтың базасында пайда болатын аумақтық рекреациялық жүйенің түрі.

Акватория – жердің су бетінің шектеулі бөлігі, белгілі бір аймақпен, географиялық орналасуымен және басқа да ерекшеліктерімен сипатталады.

Антропогендік мүліктілік – экономикалық қызметтің нәтижесінде қоршаған ортаға және оның ресурстарына әсер ету;

Антропогендік нагрузка – табиғи кешенге сыртқы әсерлер (статикалық және динамикалық, тұрақты және уақытша), оның деформациясы және оның элементтеріндегі өзгерістер.

Аумақ – белгілі бір алаңмен, географиялық орналасумен және басқа да белгілермен сипатталатын жердің қатты бетінің шектеулі бөлігі.

Аумақтық рекреациялық жүйе (АРЖ) – өзара байланысты табиғи және трансформацияланған табиғи кешендер мен шаруашылық инфрақұрылым объектілерінің кеңістіктік-уақытша ұйымдастырылуымен және қоршаған ортада бірыңғай тұтас ретінде жұмыс істеу қабілеттілігімен сипатталатын, негізінен рекреациялық және туристік функцияларды орындайтын тарихи қалыптасқан немесе жасанды қалыптасқан, аумақтық-тұрақты жиынтығы.

Аумақтың рекреациялық дамуы – аумақты рекреациялық қызмет түрлерімен және объектілерімен қанығу деңгейін сипаттайтын рекреациялық игерудің нәтижесі.

Аэротория – жердің ауа конверттің бөлігі, нақты аймақ немесе су айдыны.

Бәсекеге қабілеттілік – белгілі бір объектінің (мысалы, туристік өнім) немесе субъектінің (мысалы, аумақтық рекреациялық жүйе) берілген жағдайларда бәсекелестерден асып түсу қабілеті;

Бағалау – объектінің (үдерістің, құбылыстың, жүйенің) қажетті жай-күйіне немесе басқа объектіге (үдеріске, құбылысқа, жүйеге) қатысты жай-күйін, қабылданған өлшеммен, өлшеммен, мөлшермен арақатынасты қамтитын анықтау процесі.

Бағдарламалық туризм – туристерге тұтынушының түріне және саяхаттың мақсатына оңтайлы сәйкес келетін, қажеттіліктерге сәйкес мазмұнды қызметке кепілдік беретін нормативтік берілген қызмет көлемін ұсыну.

Биота (грекше «biote» – өмір) – үлкен аумақта өмір сүретін тірі организмдердің тарихи қалыптасқан жиынтығы түрлер арасындағы экологиялық байланысты білдірмейді.

Бос уақыт (В.А. Квартальнов және И.В. Зорин бойынша) – субъект өз бетінше иелік ететін еңбектен және еңсерілмейтін сабақтардан бос уақыт.

Бос уақыт (Т.В. Николаенко бойынша) – жұмыс уақытынан тыс уақыт бөлігі, табиғи қажеттіліктерді қанағаттандыруға байланысты емес және еңбекке

жарамсыз сипаттағы қызметті орындауға мәжбүр (мысалы, кеңістікте орын ауыстыру).

Бірегейлігі – объектілер мен құбылыстардың кездесетін және қайталанбас дәрежесі.

Демалыс – физиологиялық қажеттіліктерді (саяхаттар, хобби, жинау, балық аулау, аң аулау және т.б.) қанағаттандыруға бағытталмаған кез келген адам қызметі.);

Демалыс аймағы – дәстүрлі пайдаланылатын табиғи немесе арнайы ұйымдастырылған аумақ, мұнда елді мекеннің тұрғындары демалыс уақытты өткізеді; әдетте жасыл аймақ шегінде орналасады, бірақ қоныстар ішінде (саябақтар, скверлер және т.б.) болуы мүмкін.

Демалыс орындары – демалыс үшін пайдаланылатын орындарды белгілеу үшін пайдаланылатын ұжымдық атау. Бұл топта курорттар, демалыс өткізуге арналған орындар және тұратын жеріне жақын орналасқан және қысқа емес демалыс үшін пайдаланылатын орындар бар.

Дестинация – белгілі бір аумақта орналасқан, туристің қажеттіліктеріне әкелетін және туризмнің тиісті түрлері бойынша сұранымға сәйкес оның орнын ауыстыруға, тамақтануға, ойын-сауыққа және басқаға деген сұранысын қанағаттандыратын қызметтер мен тауарлардың белгілі бір жиынтығын ұсынатын туристік орталық;

Дүниежүзілік мағлұмасы – адамзаттың мұрасын құрайтын көрнекті мәдени және табиғи құндылықтар.

Дүниежүзілік мұра ескерткіші – ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мұрасының халықаралық тізіміне енгізілген мәдениет ескерткіші немесе ерекше табиғи аумақ.

Ел – бұл белгілі шекаралар мен халқы бар, тәуелді немесе тәуелсіз аумақ.

Ескерткіш – еліміздің, халықтың, адамзаттың мәдени игілігінің бір бөлігін құрайтын және әдетте арнайы заңдармен қорғалатын объект.

Жағажай – арнайы жабдықталған суға түсу мен қабылданған күн ванна жағасында теңіздің, көлдер, су қоймалары, тоғандар, өзендер мен өзге де су.

Жайлылық аймағы – барлық физикалық адамның оңтайлы физикалық және әлеуметтік-экономикалық факторлар; адамдардың көпшілігі өзін жақсы сезінетін температураның, ылғалдылықтың және желдің комбинациясы.

Жасыл аймақ – қоршаған ортаны ластанудан тазарту, ауаны оттегімен байыту және халықтың демалуына жағдай жасау мақсатында ағаш өсімдіктері, бұталар, шөп шөптер мен жануарлар дүниесі сақталатын елді мекеннің айналасындағы белдеу.

Жорық немесе туристік сапар – туристік маршрут бойынша қозғалудың немесе орын ауыстырудың ұйымдастырылған акциялық тәсілдері кезінде туристердің сауықтылық және танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін туристік қызмет (туристік қызмет көрсету кешені, туристік өнім).

Инфрақұрылым – тұтас алғанда кез келген жүйенің қалыпты жұмыс істеуі және қоғамның сұраныстарын қамтамасыз ету үшін қажетті өзара байланысты құрылымдардың, көрсеткіштердің немесе объектілердің жиынтығы;

инфрақұрылымдарды: рекреациялық, көліктік, инженерлік, әлеуметтік, ақпараттық, нарықтық, экономика, табиғатты қорғау, басқару және т.б. ажыратады.

Кадастр – бірқатар жағдайларда олардың экологиялық әлеуметтік экономикалық бағалауымен объектілердің немесе құбылыстардың сапалық және сандық тізімдемесін қамтитын деректердің жүйелендірілген жиынтығы.

Картографиялау – картографиялық туындыларды жасау және пайдалану процестерінің, әдістері мен технологияларының жиынтығы;

Курорт – минералды көздермен, емдік балшықтармен немесе ерекше климаттық жағдайлармен (теңіз, көлдер, таулы ландшафттар, орман алқаптары, дала немесе шөлді климат жағдайлары) емдеу үшін пайдаланылатын табиғи емдік қасиеттері бар жер.

Курорттар – рекреация және туризм аумақтарының халықаралық атауы. Швейцарияда кез келген демалыс орны курорт деп аталады, ал Германияда ол заңмен белгіленген талаптарға сәйкес келуі тиіс. Жалпы қабылданған анықтамаларға сәйкес курорттарда кемінде үш көрсеткіш болуы тиіс: табиғи емдік факторлар; тиісті құрылыстар; белгілі бір емдік сипат.

Курортты табиғи – емдік факторлар-курорттарда және курорттық жерлерде науқастарды алдын алу, емдеу және медициналық реабилитациялау мақсаттары үшін пайдаланылатын табиғи-емдік факторлар. Негізгі курорттық факторлар-ландшафтық-климаттық жағдайлар, емдік балшықтар және минералды сулар.

Курорттық аймақ – денсаулықты нығайту, ауруларды емдеу және алдын алу үшін қолайлы табиғи емдік факторлары (климат, минералды сулар, емдік балшықтар және т.б.) бар жер. Табиғи емдеу факторларының игерілуіне қарай курорттық жер мемлекеттік немесе жергілікті маңызы бар курортқа айналады.

Қоршаған орта – атмосфералық ауаны, жер асты және жер үсті суларын, жерді, жер қойнауын, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін, климатты, сондай-ақ олардың өзара іс-қимылын қоса алғанда, табиғи және жасанды объектілердің жиынтығы.

Қоршаған ортаның тозуы – табиғат ішіндегі, табиғат пен адам арасындағы энергия мен энергия алмасуды қамтамасыз ететін, табиғаттың даму заңдарын ескермей жүргізілетін адамның қызметінің әсерінен туындаған экологиялық байланыстардың бұзылуы немесе елеулі түрде бұзылуы;

Қорықтар – аумағы немесе акваториясы табиғат қорғау, ғылыми және ғылыми-ағартушылық мақсаттарда пайдалануға арналған бірегей экологиялық құндылығы бар табиғи кешендер мен объектілерді қамтитын табиғат қорғау мекемелері. Ұлттық табиғи парктерге қарағанда шектеулі рекреациялық пайдалану бар, негізінен тек ағартушылық.

Қорықша – табиғи ресурстарды шектеулі пайдалану кезінде жануарлардың, өсімдіктердің жекелеген түрлері, су, орман және жер объектілері және т.б. қорғалатын ерекше қорғалатын аумақ (акватория).

Ландшафт (геожүйе, табиғи-аумақтық кешен) – шығу тегі мен даму тарихы бойынша біртекті, аймақтық және азоналдық белгілері бойынша жер қойнауы бірыңғай геологиялық іргетасқа, бір типті рельефке, жалпы климатқа,

гидротермиялық жағдайлардың, топырақтың, биоценоздардың біркелкі үйлесімділігіне, қарапайым геожүйелердің (фациялардың, шатқалдардың) бір сипаттамалы жиынтығына ие, аймақтық және азоналдық белгілері бойынша жер асты аумағы.

Ландшафтқа түсетін жүктеме – уақыт бірлігінде табиғи аумақтық кешен аумағының бір бірлігіне бару (белгілі бір мерзім ішінде аумақтағы рекреанттардың байқалатын саны).

Ландшафттарды рекреациялық бағалау – эстетикалық тартымдылыққа, адамдардың денсаулығы үшін табиғи ортаның оңтайлылығына, табиғи жайлылыққа, халықтың әртүрлі топтарының қол жетімділік дәрежесіне және әлеуметтік-психологиялық байланыстылығына сүйене отырып, демалыс мақсаттары үшін сол немесе басқа ландшафттың жалпы артықшылығын айқындау.

Ландшафтты эстетикалық бағалау-халықтың әртүрлі әлеуметтік, мүліктік немесе ұлттық-аймақтық топтарының қоршаған табиғи орта туралы түсініктерін қалыптастыру барысында адамның көңіл-күйіне жағымды әсер ететін жағымды эмоциялардың мөлшерін (қарқындылығын) анықтау.

Ландшафттың жайлылығы – ландшафттың қасиеті жүйке жүйесін тыныштандыратын және адам денсаулығының барлық кешенін қамтамасыз ететін қоршаған ортадағы тыныштықтың субъективті сезімін және объективті жай-күйін тудыру.

Ландшафттың көркемділігі – ландшафттың эстетикалық сапасын (жайлылығы мен ақпараттылығын) субъективті бағалау. Әдетте балмен көрсетіледі.

Ландшафтық архитектура – жердің пейзаждық ерекшеліктерін ескере отырып құрылыс; бақтарды, саябақтарды, рекреациялық аймақтарды жобалау және т.б.

Ландшафтық дизайн – ландшафтық архитектурадағы бағыт, ол сәулет-ландшафтық орта фрагменттерін мақсатты жобалауды, оның ішінде табиғи объектілердің белгілі бір ережелер бойынша өзгеру жолдарын (оларды «белгілеу» – заттық нысандар беру және т.б.), оларды адам қажеттіліктеріне ең жақсы бейімдеу мақсатында.

Ландшафтық парктер – серуендеу, экотуризм және ғылыми экологиялық және ландшафтық зерттеулер жүргізу үшін арнайы ұйымдастырылған әртүрлі табиғи аймақтар мен ландшафттардың типтік өкілдері.

Мәдени – тарихи мұра-халықтардың бұрын құрылған материалдық және рухани құндылықтары, сондай-ақ халықтардың өзіндік болмысын сақтау және дамыту үшін маңызды ескерткіштер мен тарихи-мәдени аумақтар мен объектілер;

Мәдени кешенді бағалау – әлемдік, сондай-ақ отандық мәдениетте мәдени объектінің иерархиялық Орнын белгілеу және туристік объектіні қарауға қажетті және жеткілікті уақытты анықтау үшін жүргізілетін сараптамалық рәсім.

Маркетинг – туристік өнімдерді тұтынушылардың негізгі топтарының қажеттіліктері мен талаптарын жүйелі және тұрақты талдау, сондай-ақ тиімді

туристік тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің оларды дайындауды тұрақты бәсекелік басымдықты қамтамасыз ететін концепцияларын әзірлеу;

Маусымдық – рекреация және туризм жағдайларының өзгеруіне байланысты туристік-рекреациялық қызметтің қайталанатын, осы орынға тән циклдігі (жылдан жылға).

Мемлекеттік – белгілі бір аумаққа, экономикалық және саяси билікке ие тәуелсіз (егеменді) ел, жеке әлеуметтік және мәдени мүдделерге біріккен әлеуметтік-мәдени мүдделермен бірлесе отырып, қоғамды ұйымдастырудың ерекше нысаны, ішкі және сыртқы егемендікке ие жеке басқару және қауіпсіздік жүйесі бар.

Мемлекеттік ұлттық табиғи парктер (МҰТП) – қоршаған ортаны қорғау, рекреациялық, білім беру, ғылыми және мәдени мақсаттарда пайдалануға арналған экологиялық, тарихи және эстетикалық құндылығы бар табиғи кешендер мен объектілер. мақсаттары.

Орман паркі – қысқа мерзімді еркін демалуға арналған және белгілі бір ландшафтық жүйеге біртіндеп қайта құру жолымен келтірілген абаттандырылған орман. Орман паркі рекреациялық, сәулет-көркемдік, санитарлық-гигиеналық, танымдық және орман шаруашылығы функцияларын үйлестіретін кешен болып табылады. Орман парктерінде еркін демалыс – уик-энд, экскурсиялар мен серуендеу, жағажайлар мен су станцияларында демалатын тыныш демалыс, балық аулау, шаңғы спорты және шаңғы серуені, саңырауқұлақтар, жидектер мен дәрілік өсімдіктерді жинау және рекреациялық сабақтардың басқа да түрлері болуы мүмкін.

Орнықтылық – жүйенің құрамы мен қасиеттерінің, оның функционалдық сипаттамаларының салыстырмалы динамикалық тұрақтылығы.

Өңірлік туризм – нақты өңірге туризмді дамытудың бір типті жағдайлары және туристік игерудің ұқсас деңгейі бар елдердің немесе аумақтардың жиынтығына тән туристік қызмет.

Өткізу әлеуеті – жергілікті ресурстар үшін елеулі зиян келтірмей, сапардан әсерге теріс әсер етпей және халықтың әлеуметтік-экономикалық мәселелерінсіз белгілі бір туристік объектіге төтеп бере алатын ең жоғары жүктеме.

Процесс («processus» латын тілінен – жылжыту) – құбылыстардың, жағдайлардың және өзгерістердің дамуындағы дәйекті кезең (кең мағынада); белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған дәйекті іс-әрекеттердің жиынтығы (тар мағынада).

Психологиялық сыйымдылық – туристердің психофизикалық жайлылығы жағдайын ескеретін табиғи кешенге рұқсат етілген жүктемелер нормаларының өлшемі.

Рекреология – адам экологиясының парадигмаларына негізделген рекреациялық жүйелер туралы пәнаралық ғылым; адамның тірі күштерін қалпына келтіру процестері мен әдістері туралы ғылым.

Рекреация – қалпына келтіру, сауықтыру және қызметтің осы түрлері жүзеге асырылатын кеңістік; адамның өндіргіш күштерін қалпына келтіру немесе осы қалпына келтіруге бағытталған қызмет ретінде болатын уақыт

массиві; кез келген қызметтің, кез келген уақыттың және барлық аумақтың функциясы; бос уақытты құру және дербес пайдаланумен айналысатын адамдардың қызметі.

Рекреация мен туризмнің әлеуеті – демалыс және туризм саласын дамыту үшін табиғи, мәдени-тарихи және әлеуметтік-экономикалық алғышарттардың жиынтығы.

Рекреация объектілері – әртүрлі рекреациялық қызметті іске асыру жағдайлары болып табылатын материалдық заттар, жүйелер, процестер мен құбылыстар, стандарттар, көптеген факторларға байланысты жандандырылатын тікелей рекреациялық қызмет үшін өзінің фоны.

Рекреация субъектілері – осы әлеуметтік-мәдени білім беру стандарттары негізінде рекреациялық қызметті жүргізетін адамдар.

Рекреация тұжырымдамасы әлеуметтік – мәдени рекреацияны әлеуметтік-мәдени феномен ретінде қарастыратын, халықтың мәдени мұраға қол жеткізуіне ықпал ететін тұжырымдама.

Рекреация тұжырымдамасы саяси – тұжырымдама, адам қоғамның басты өндірістік Күшін кеңейтіп өндіру жүйесіндегі рекреацияны қарастырушы.

Рекреация тұжырымдамасы технологиялық – рекреацияны туристік қызмет көрсету және халыққа қызмет көрсету бойынша технологиялық тәсілдер жүйесі ретінде қарастыратын тұжырымдама.

Рекреациялық әлеует – белгілі бір аумақта рекреациялық қызметті ұйымдастыру үшін табиғи, мәдени-тарихи және әлеуметтік-экономикалық алғышарттардың жиынтығы (Т.В. Николаенко). Кейде рекреациялық әлеует рекреациялық ресурстардың болуына байланысты анықталатын туристердің нақты және ықтимал саны арасындағы қатынасты атайды. Жиі рекреациялық әлеует деп аумақта белгілі бір бірегей немесе кем дегенде жергілікті тұрғындар үшін қызықты объектілердің болуы түсініледі.

Рекреациялық аудан – аумақтың табиғи және мәдени-тарихи кешендерін және оның экономикалық жағдайларын пайдалана отырып, олардың қажеттіліктерін неғұрлым жақсы қанағаттандыруға мүмкіндік беретін, рекреанттарға қызмет көрсетуге мамандандырылған экономикалық өзара байланысты рекреациялық кәсіпорындардың аумақтық жиынтығы.

Рекреациялық аудандастыру – рекреациялық қасиеттердің біртектілігі принципі және рекреациялық пайдалану сипаты бойынша аумақты бөлу. Оның басты белгілері – аумақтың рекреациялық игерілу шарасы және рекреациялық функциялардың құрылымы (емдік, сауықтыру, туристік, экскурсиялық). Рекреациялық аудандастыру – жеке және салалық аудандастырудың бір ғана аспектісі-рекреацияны көрсететін бір түрі.

Рекреациялық аумақ – адамдардың демалуына, олардың денсаулығы мен еңбек қабілетін қалпына келтіруге арналған құрлық немесе су беті учаскесі.

Рекреациялық география – жұмыс уақытынан тыс адамдардың қызметін ұйымдастырудың аумақтық жүйелерінің қызмет етуі мен дамуының географиялық заңдылықтарын зерттейтін ғылым; зерттеудің жеке объектісін зерттейтін және модельдейтін географиялық пән – аумақтық рекреациялық жүйелер; аумақтық рекреациялық жүйелерді зерттейтін ғылыми сала –

ғаламшардың аумақтары мен акваторияларында демалыс орындарының пайда болу, орналасу және қызмет ету заңдылықтары.

Рекреациялық желі – қандай да бір аумақтың немесе тұтас елдің шегінде орналасқан рекреациялық мекемелердің жиынтығы.

Рекреациялық жобалау – рекреация талаптарын ескере отырып, демалыс бағдарламаларын және оларға қызмет көрсету жүйелерін вариативті модельдеу.

Рекреациялық жүйе – орталық кіші жүйесі туризм субъектілері болып табылатын күрделі әлеуметтік басқарылатын (ішінара өзін-өзі басқаратын) жүйе, ал нысаналы функциясы-олардың рекреациялық қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру. Рекреациялық жүйе өзара байланысты кіші жүйелерден тұрады.

Рекреациялық жүктеме – демалушы адамдардың, олардың көлік құралдарының, уақытша және басқа да тұрғын үйлер мен өзге де құрылыстар құрылысының табиғи кешендерге немесе рекреациялық объектілерге тікелей әсер ету дәрежесі. Белгілі бір уақыт аралығында (әдетте бір күн немесе жыл) аудан бірлігіне немесе рекреациялық объектіге адам немесе адам-күн санымен көрсетіледі. Тиімді, шекті (ең жоғарғы рұқсат етілген) және деструктивті (өлімді) рекреациялық жүктемелерді ажыратады.

Рекреациялық жүктеме нормасы – бұл уақыт бірлігіндегі аудан бірлігінде байқалатын рекреанттар саны.

Рекреациялық жүктемелердің нормалары – бір жолғы жүктеме, мысалы, 1 га адам-сағаттарда уақыт бірлігінде адамдардың санымен өлшенетін.

Рекреациялық игеру – аумақты рекреациялық және туристік қызмет түрлері мен объектілерімен қанығу деңгейін сипаттайтын рекреациялық игеру процесінің нәтижесі.

Рекреациялық игеру – рекреациялық сабақтардың белгілі бір түрлері мен олардың комбинациялары үшін аумақты бейімдеудің көпжақты процесі.

Рекреациялық игерілу дәрежесі – аумақтың абсолюттік игерілу көрсеткіші, ауданның рекреациялық мекемелеріндегі орындардың жиынтық санының оның ауданына мың км²-ге тең.

Рекреациялық инфрақұрылым – рекреациялық жүйенің жұмыс істеуі үшін қажетті құрылыстардың, ғимараттардың, жүйелер мен қызметтердің жиынтығы.

Рекреациялық кеңістік – рекреациялық қызмет үшін пайдаланылатын әлеуметтік кеңістіктің бір бөлігі: демалушылар мен демалысты ұйымдастырушылардың қызметі нәтижесінде қалыптасады; рекреациялық қызметті ұйымдастыру үшін жарамды аумақ.

Рекреациялық қажеттіліктер – адамның тірі күштерін (физикалық, психикалық, зияткерлік) ұдайы қалпына келтіру қажеттілігі.

Рекреациялық қызмет – 1) өзінің әлеуметтік-мәдени жүйесінің стандарттарына сәйкес өз күштерін қалпына келтіруге бағдарланған адамдардың әртүрлі қызметі; 2) рекреациялық қажеттіліктерді іске асыруға, адамның дене және рухани күштерін қалпына келтіруге және дамытуға, оны зияткерлік жетілдіруге бағытталған және нәтижелердің ғана емес, процестің өзін-өзі бағалай отырып сипатталатын қызмет.

Рекреациялық қызметтің түрі – осы топтың барлық басқа да қарапайым рекреациялық сабақтары үшін әрқайсысы өзара алмастырылатын және баламалы қарапайым рекреациялық сабақтардың біртектес топтасуы.

Рекреациялық мақсаттағы жерлер – халықтың жаппай демалуы мен туризмін ұйымдастыруға арналған және пайдаланылатын белгіленген тәртіппен бөлінген жер учаскелері. Оларға нысаналы мақсаты бойынша пайдалануға кедергі келтіретін қызметке тыйым салынады.

Рекреациялық объект – демалу үшін ерекше тартымды қасиеттерге ие, ауданы бойынша шектеулі кез келген орын.

Рекреациялық орын – рекреациялық-географиялық кеңістіктің барлық қасиеттері бар, тұтас, біртекті және бөлінбейтін нәрсе ретінде қарастырылатын қарапайым бірлігі.

Рекреациялық пайдалану – аумақты туризм және демалыс мақсатында пайдалану кезінде туындайтын құбылыстардың жиынтығы. Мәні екі жақты байланыстан тұрады: аумақта демалушылар мен демалушыларға әсер ету. Бірінші жағдайда оң әлеуметтік салдарлар, екінші жағдайда – демалудың теріс экологиялық нәтижелері орын алады.

Рекреациялық ресурстар – рекреациялық сабақтардың әртүрлі түрлері мен нысандарын ұйымдастыру үшін пайдаланылуы мүмкін табиғи ортаның компоненттері, бірегейлігі, бірегейлігі, эстетикалық тартымдылығы, емдік-сауықтыру маңызы бар шаруашылық қызмет объектілері.

Рекреациялық ресурстардың шекті сыйымдылығы – демалушылар мен туристердің табиғи кешендерде жол берілетін шекті шоғырлану нормативтерінің бірі.

Рекреациялық сабақ – демалушылардың рекреациялық қызметінің қарапайым элементі.

Рекреациялық су айдыны – судағы демалыс орны ретінде (қайық, байдарка, Желкен спорты, туризм және серуендеу) және жағалауда суға шомылатын немесе онсыз пайдаланылатын кез келген су объектісі.

Рекреациялық сыйымдылық – демалушылардың кейбір санын арнайы жабдық тез тозусыз табиғи ортаның немесе аумақта (акваторияда) антропоәдени кешендердің азып-тозуынсыз психофизиологиялық жайлылықты және спорттық-нығайтушы қызметті қамтамасыз ету үшін қолайлы аумақтың немесе акваторияның қабілеті. Р.с. рұқсат етілген рекреациялық жүктеме ретінде уақыт бөлігінен тыс аудан бірлігіне немесе рекреациялық объектіге адам-күн санымен көрсетіледі.

Рекреациялық уақыт – адам қызметінің рекреациялық функциясын іске асыру уақыты (адамның тірі күштерінің кеңеюі); жеке адамның, топтың, қоғамның физикалық, рухани денсаулығын сақтау, қалпына келтіру және дамыту және зияткерлік жетілдіру үшін пайдаланылатын әлеуметтік уақытының бір бөлігі.

Саябақ – адамдар демалатын жерлерді безендіру және сауықтыруға арналған жасыл желектер мен шағын нысандар архитектурасының жолдармен, аллеялармен және су қоймаларымен үйлесуі.

Саяхат – адамдардың уақыт пен кеңістікте орын ауыстыруы, ал мақсатқа,

бағытқа, қозғалыс құралдарына және уақыт аралығына қарамастан, саяхат жасайтын адам саяхатшы деп аталады.

Саяхатшы – туристік өнім немесе туристік қызметті тұтынушы – жергілікті жердің, елді мекеннің, аумақтың немесе оның азаматтығына, ұлтына, жынысына, тіліне және дініне қарамастан осы жердегі кемінде 24 сағат, бірақ күнтізбелік жыл ішінде 12 айдан аспайтын немесе өз елінің шегінде тұратын жерінен тыс жерде болатын және кемінде ұжымдық немесе жеке орналастыру құралында бір түнеуді жүзеге асыратын, рахат үшін немесе танымдық, ойын-сауық, емдеу-сауықтыру, қонақ бөлмесі бар саяхаттайтын уақытша келушілер, және бұл ретте жергілікті көзден ақы төленетін уақытша болатын жерде қызметпен айналыспайтын адамдар.

Сенімділік – белгіленген шектерде өзінің негізгі характеристикасын сақтай отырып, оның берілген функцияларды орындау қабілеттілігінен тұратын техникалық жүйенің кешенді қасиеті

Табиғат пайдалану – материалдық және мәдени қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін табиғи және аумақтық жағдайлар мен ресурстарды пайдалану арқылы адам өмірінің әсерінен қоршаған ортаның өзгеру процесі.

Табиғат пайдалану туристік – туристік қызметті ұйымдастыру үшін табиғи ресурстар мен кешендерді пайдалану.

Табиғат пайдалану факторлары – қоршаған ортаның өзіне тән қасиеттері, шарттары мен ресурстары, олар үш топқа бөлінеді: 1) адам қажеттіліктерін қанағаттандырудың технологиялық, механизмдерін (тәсілдерін, құралдарын) сипаттайтын; 2) табиғи ерекшеліктерімен және қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жүйелермен байланысты аумақтық; 3) Қазақстан Республикасының аумағында қанағаттанатын қажеттіліктердің түрлерін көрсететін мінез-құлықтық-шаруашылық; 4) Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру жөніндегі іс-шаралар;

Табиғи рекреациялық ресурстар – белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір алаңда көрінетін және рекреация мен туризм мақсаттары үшін пайдаланылуы мүмкін табиғи денелер, құбылыстар, процестер немесе жекелеген жер бедерінің элементтері. Бұл анықтама мәдени-тарихи рекреациялық ресурстар (сәулет, тарих, этнография және т.б. ескерткіштері) үшін де әділ.

Табиғи туристік-рекреациялық қорларды қалпына келтіру – туристік-рекреациялық ресурстардың табиғи (реттеліп көрсетілетін және реттелмейтін) және жасанды түрде қосымша үдерісі, олардың сапалық және сандық сипаттамаларын қалпына келтіру.

Таксономия – әдетте иерархиялық құрылымы бар (география, этнография, тіл білімі және т.б. объектілері) шындықтың күрделі ұйымдастырылған салаларын жіктеу және жүйелеу теориясы. Термин 1813 жылы швейцариялық ботаник О. Декандольмен ұсынылған және ұзақ уақыт бойы жүйелеу синонимі ретінде қолданылған. Туризм бойынша арнайы әдебиетте рекреациялық қызмет циклына байланысты туристік орталықтардың толық таксономиясы ұсынылады: альпинистік; су; теңіз жағалауында; экологиялық; спорттық; аңшылық-балық аулау; шытырман оқиғалы; белсенді-сауықтыру; курорттық; мәдени-тарихи; қажылық; коммерциялық және кәсіпкерлік; фестиваль және

конгресс; экзотикалық; этнографиялық; ойын-сауық.

Тартымдылық – туристік-рекреациялық ресурстардың, табиғи және мәдени-тарихи объектілердің негізгі жүйелік меншігі, олардың туристік-рекреациялық құндылығын көрсетеді.

Типология – ғылыми әдіс, соның негізінде объектілерді жалпыланған модельдің көмегімен топтастыру. Типологияда қолданылатын негізгі логикалық нысандар – типтік классификация, жүйелеу, таксономия.

Тиімділігі («efficientia» латын тілінен) – ресурстарды рекреация мен туризмді дамыту мақсаттарына қол жеткізуде барынша аз мүмкін болатын шығындармен пайдаланудың өнімділігі немесе осы ресурстар санынан туристік өнімнің барынша мүмкін болатын көлемін алу.

Трансформация («transformatio» латын тілінен – түрленуі) – түрленуі, өзгеруі; табиғи жүйелердің қайтымсыз өзгеруін қалыптастыру процесі, көбінесе экологиялық тұрақтылықты бұзуға алып келеді (ландшафт инвариантын ауыстыру немесе оның тозуы).

Туризм – рахат алу және демалыс, сауықтыру және емдеу, қонақжай, танымдық, діни немесе кәсіби-іскерлік мақсатта, бірақ жергілікті көзден баратын жерде 12 айдан аспайтын мерзімге ақы төленетін қызметпен айналыспай, өз елінің шегінде тұрақты тұратын жерінен басқа елге немесе басқа жерге адамдарды уақытша ауыстыру.

Туризм инфрақұрылымы – туристік ресурстарға туристердің қалыпты деңгейін қамтамасыз ететін және оларды туризм мақсатында тиісінше пайдалануды, сондай-ақ туризм индустриясы кәсіпорындарының тыныс-тіршілігін қамтамасыз ететін кәсіпорындардың құрылыстар, инженерлік және коммуникациялық желілер, оның ішінде телекоммуникациялық байланыс, жолдар, сабақтас Туризм индустриясы кешені.

Туризм орталығы – туристік рекреациялық ресурстар негізінде туристік-экскурсиялық қызмет көрсету кешені құрылған қала, жер немесе объект.

Туризм ресурстары – табиғи, мәдени-тарихи және әлеуметтік-экономикалық объектілер мен құбылыстар.

Туризмдегі география – 1) салалық географиялық тәртіп, бос уақытты қолданудың табиғаты мен құрылымын зерттейтін және табиғи және техногендік сипаттағы байланыспен байланысты табиғи және техногенді ресурстарды (климат, жағажай, ландшафт, минералды сулар, тарих, мәдениет және т.б.) оның бос уақытын, сондай-ақ туристік ағымдардың бағытын; 2) туризм саласының (индустрия) аумақтық дифференциациясын зерттеумен айналысатын ғылыми тәртіп, оның дамуының алғышарттары, қалыптасу үдерістері туристік және рекреациялық аймақтар, аудандар, орталықтар және оларды қазіргі заманғы пайдалану.

Туризмдегі табиғат қорғау жұмысы – туристік-экскурсиялық кәсіпорындардың экологиялық тәрбие, ландшафт объектілерін қорғау, оларды қалпына келтіру және туризмнің ерекше құралдары мен әдістерін және экскурсияларды пайдалана отырып қалпына келтіру саласындағы міндетті мақсатты қызметі.

Туристік аудан – белгілі бір аттрактивтілік белгілері бар және туристік

инфрақұрылыммен және туризмді ұйымдастыру жүйесімен қамтамасыз етілген аумақ.

Туристік аудандастыру – оларда бір-бірінен ерекшеленетін ерекше туристік-рекреациялық белгілердің болуына сәйкес аумақты аудандарға бөлу процесі. ЮНВТО әлемнің бес туристік макроөңірін бөледі: Еуропа, Таяу Шығыс, Шығыс Азия және Тынық мұхит аймағы, Солтүстік және Оңтүстік Америка, Африка. Туристік аудандастыру-белгілі бір аумақтарды рекреация мен туризмде жоғары тиімділікпен және табиғатқа барынша аз әсер ететін практикалық қызметтің маңызды бағыты.

Туристік аумақ немесе акватория – кешенді туристік ресурстың түрі ең құнды туристік ресурстарды, сондай-ақ туристік мүдде объектілерін шоғырландырудың географиялық тұрғыдан белгіленген орны, туристік аймақтың құрамында тізілімдер мен кадастрларда және құжаттаманың өзге де түрлерінде басым мақсатты жұмыс істеу және туризм мақсатында оның шегінде пайдалану режимін енгізе отырып, көрсетілген.

Туристік индустрия – туристерге туризм процесінде тұтыну үшін қажетті және туризм процесін жүзеге асыру үшін жеткілікті туристік қызметтерді, жұмыстар мен тауарларды ұсынатын кәсіпорындар мен кәсіпкерлердің өзара байланысқан жүйесі.

Туристік карта – бағыт бағыты мен шарттарын, сондай-ақ туристерге қызығушылық тудыратын объектілерді (туристік қызығушылық орындары) көрсететін карта.

Туристік қызығушылық аймағы – осы сапада ресми жарияланған, туристерді қабылдау жөніндегі екі немесе үш орталық бар, тиісті актілермен расталған және тұру үшін қажетті орындар саны бар аумақтың бір бөлігі.

Туристік қызығушылық объектілері – көрнекті орындар, жақын объектілер және табиғи-климаттық аймақтар, әлеуметтік-мәдени көрсету объектілері және туристік сапарды немесе саяхатты жүзеге асыру процесінде туристің қажеттілігін және туристік қызметтердің немесе туристік өнімнің және турдың қажеттіліктерін турдың тікелей немесе ілеспе мақсаттарына барабар қанағаттандыруға қабілетті өзге де объектілер.

Туристік қызығушылық орталығы – туристерді тарту және ұстап тұру қасиеттеріне ие шектеулі аумақ, сонымен қатар туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін барлық жағдайы бар, оның ішінде қала құрылыстары, әртүрлі қызмет түрлері бар аумақ.

Туристік маршрут – географиялық тұрғыдан анықталған, ауданға және арнайы объектілерге бекітілген және әртүрлі дәрежедегі бөлшектермен, жүру бағдарымен, саяхаттармен сипатталады; белгілі бір географиялық кеңістікті кесіп өтетін және жолдың ерекшелігі, жол бойындағы мекемелер, туристік көрікті; бағдарлама мен қосымша туристік-экскурсиялық қызметтерді алу үшін туристерді белгілі бір уақыт ішінде географиялық нүктелерге көшірудің алдын-ала жол.

Туристік орталық – ерекше туристік-рекреациялық ресурстардың болуына, көліктік-географиялық жағдайдың қолайлылығына және турист үшін ол туралы қолжетімді ақпаратқа байланысты туристерді тартатын жер. Т.б. – туристік

ресурстардан басқа маңызды туристік контингентке қызмет көрсету үшін тиісті инфрақұрылымы бар аумақ (көлік, орналастыру, тамақтану, сервистік қызмет көрсету, ойын-сауық және т.б.); барлық рекреациялық мүмкіндіктерді қамтитын туристердің демалыс орны: табиғи, мәдени-тарихи, экологиялық, инфрақұрылымдық, этникалық, әлеуметтік-демографиялық; ерекше ресурстардың болуына, көліктік-географиялық жағдайдың қолайлылығына және турист үшін ол туралы қолжетімді ақпаратқа байланысты туристерді тартатын жер.парланған тәсілі.

Туристік рекреациялық ресурстардың кадастры – туристік рекреациялық ресурстарды жалпыланған (экономикалық немесе экологиялық) тұтыну (құндық немесе баллдық) бағалау. Кадастр өңірлік немесе тақырыптық нысандарда ұсынылуы мүмкін.

Туристік ресурстар – туристік көрсету объектілерін қамтитын табиғи, тарихи және әлеуметтік мәдени объектілер, сондай-ақ туристердің рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға, дене күшін қалпына келтіруге және дамытуға жәрдемдесуге қабілетті өзге де объектілер.

Туристік-рекреациялық аудандық білім беру – аумақтық еңбек бөлінісі және белгілі бір аумаққа туристік-рекреациялық функцияларды бекіту нәтижесінде болатын аудандық білім берудің жалпы процесінің жеке жағдайы.

Туристік-рекреациялық аумақ – адамдарды сауықтыру, жаппай демалу, туризм және экскурсиялар үшін пайдаланылатын аумақ.

Туристік-рекреациялық аумақтар – рекреация мен туризмді ұйымдастырудың әртүрлі түрлері мен нысандары үшін туристік-рекреациялық қызметте пайдаланылатын аумақтар.

Туристік-рекреациялық әлеует (ТРӘ) – рекреация мен туризмді дамыту үшін табиғи, әлеуметтік-экономикалық және мәдени-тарихи алғышарттардың жиынтығы.

Туристік-рекреациялық кешен (ТРК) – емдеу және сауықтыру мекемелерін, қызмет көрсететін кәсіпорындар мен ілеспе салаларды (сауда, қоғамдық тамақтану, тұрмыстық, мәдени және спорт мекемелері, экскурсиялық объектілер, жол-көлік желісі, кәдесый өндірісі және т.б.) қамтитын күрделі шаруашылық. ТРК – әртүрлі деңгейдегі аумақтардың жалпы шаруашылық кешенінің бір бөлігі, туристік және рекреациялық мекемелер мен инфрақұрылымның ілеспе ұйымдарының тығыз өндірістік және экономикалық байланыстармен, сондай-ақ кешен алып отырған аумақтың географиялық жағдайын, табиғи және экономикалық ресурстарын бірлесіп пайдаланумен біріктірілген үйлесімі.

Туристік-рекреациялық объект – рекреациялық және туризм саласында пайдаланылатын шектеулі алаңы бар жер: су айдыны, орман алаңы, табиғат ескерткіші және т.б.

Туристік-рекреациялық ресурстар – туристік өнім жасауға дайын табиғи және жасанды адам құрған объектілердің жиынтығы.

Ұлттық қорғалатын кеңістік – табиғи және табиғи-тарихи (ерекше) қорғалатын аумақтардың сомасы. Ұлттық саябақтарды, ұлттық жағалауларды, ұлттық рекреациялық аймақтарды, тарихи және мәдени

ескерткіштерді қамтиды.

Ұлттық мұра – ел халқының ортақ құндылықтарын құрайтын мәдени орталықтардың, сәулет ескерткіштерінің және басқа да құндылықтардың жиынтығы.

Ұлттық табиғи паркті аймақтарға бөлу – оның аумағын пайдаланудың әртүрлі режимі бар учаскелерге (бір массивпен немесе әр түрлі бөліктермен) бөлу. Әдетте, қорықтық, шаруашылық және рекреациялық аймақтар бөлінеді. Қосымша буферлік аймақ бөлінеді.

Ұсынымдар – аумақтың туристік рекреациялық әлеуетін ұтымды пайдалану, көбейту және қорғауға байланысты жұмыстарды жақсы және дұрыс орындау сияқты іс-қимылдар ретілігінің басшылық ережелері мен сипаттамаларының жүйесі.

Ұсыныстар – оларды толық жүргізген кезде қолда бар ресурстар мен мүмкіндіктерді оңтайлы пайдалануға, сондай-ақ оларды қорғау мен жаңартуды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін негізделген іс-қимылдар мен іс-шаралар.

Халықаралық туризм – бір ел тұрғындарының басқа елдің аумағында-өзге елдердің туристерімен туризмді жүзеге асыруымен байланысты қызмет.

Халықаралық туризмдегі география – әлемнің әртүрлі бөліктеріндегі негізгі туристік орталықтар мен туризм орталықтарының орналасуын, жаһандық туристік аймақтандыру проблемаларын, сондай-ақ халықаралық туризмді нақты аумақтық ұйымдастыруды, үрдістерді және оларды дамыту перспективаларын зерттейтін туризм географиясының бөлімі.

Халықтың қысқа мерзімді демалыс аймағы – халықтың тұрақты тұратын жерлеріне жақын орналасқан аумақ.

Шекті рұқсат етілген жүктеме – жүктемелердің деңгейін көрсететін нормативтік көрсеткіш, одан кейін қайтымсыз басталады.

Экзотикалық-тұрақты тұрғылықты жеріне қатысты демалыс орнының контрастылық дәрежесі.

Экологиялық ауыл – дәстүрлі орналастыру құралдарын пайдалана отырып, табиғи ортада демалуды және тамақтануды, сондай-ақ туристердің табиғи мінез-құлқын, үй жануарларын бақылауды және агрореациялық кешеннің басқа да элементтерін қамтамасыз ететін арнайы ұйымдастырылған аумақ.

Экологиялық жағдай – қоршаған ортаны сипаттайтын, қандай да бір фактордың тұрақты әсер ету деңгейін көрсететін және адамның қоршаған ортаға және оның жекелеген компоненттеріне әсер ету әсерлеріне сандық баға беруге мүмкіндік беретін физикалық, химиялық және өзге де көрсеткіштер.

Экологиялық қауіпсіздік – қоршаған ортаны әлеуетін ұтымды игеру және пайдалану, табиғи, антропогендік әсерінен табиғи, жергілікті, өңірлік және жаһандық деңгейде экологиялық тұрақтылықты сақтау жағдайларын қамтамасыз ету үшін жағдай мен шаралардың жиынтығы;

Экономикалық кеңістік – бұл көптеген объектілерді және олардың арасындағы байланыстарды қамтитын қаныққан аумақ: елді мекендер, өнеркәсіптік кәсіпорындар, шаруашылық игерілген және рекреациялық алаңдар, көліктік және инженерлік желілер, инфрақұрылым және т.б.

Экскурсант – азаматтығына, жынысына, тіліне және дініне қарамастан,

туризм мақсатында 24 сағаттан аспайтын жерге, елді мекенге, аумаққа немесе басқа елге уақытша (бір күндік) келуші.

Экскурсия – туристің немесе экскурсанттың рухани, эстетикалық, ақпараттық және басқа да танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін туристік қызмет.

Экстерриотальдық элементтер – елшіліктер мен консулдықтардың аумағы, сондай-ақ оның егемендігіне бағынышты мемлекеттің өз аумағынан тыс орналасқан әуе кемелері, кемелер мен теңіз кабельдері.

«Конспект» жадынамасы

Конспект (лат. «conspectus» – шолу, очерк) – қандай да бір ақпарат көзінің қысқаша мазмұны немесе қысқаша сипаттамасы. Конспект – бұл мәтіннің ерекше түрі, оның негізінде түпнұсқаның (бастапқы мәтін) ақпаратын талдау-синтетикалық өңдеу жатыр. Қызметтің мақсаты-жасырын ақпарат үшін ең құнды сыни бағалаумен анықтау, жүйелеу және қорыту. Екінші мәтінді жариялауға арналмаған нысанда ақпаратты жазбаша белгілеу құрастырушыны бастапқы көзге қайта қарау қажеттігінен босатады.

Конспектідегі барлық ақпарат барынша қысқа және түсінікті болуы тиіс. Конспектіде қамтылған ақпаратқа сәйкес оларды шартты түрде жоспарлы (жоспар және үзінді түрінде қысқаша шолудан тұрады), мәтіндік (логикалық байланысты үзінділер мен дәйексөздер) және еркін (алдыңғы екі түрінің белгілері бар) деп бөлуге болады.

Мәтіннің белгілері: тақырыптық, мағыналық және құрылымдық бірлігі бар. Тақырыптық және мағыналық бірлік барлық элементтердің тікелей немесе жанама түрде бастапқы дереккөзмен берілген тақырыпқа және жазу құралын орнатумен маңызды ақпаратты оны кейіннен қайта жасау арқылы жазып қоюымен байланысты.

Конспектіде құрылымдық-мағыналық бөлімдер бөлінеді, көп жағдайда графикалық түрде ресімделген, бірақ оларды таңдау тәртібі сияқты еркін болуы мүмкін. Байланыстылық конспектінің міндетті белгісі болып табылмайды, себебі жоққа шығарылған байланыстар жазушының жадында болады және олар ақпаратты «өрістету» қажет болған жағдайда қалпына келтірілуі мүмкін.

Конспектінің құрылымына мәтіндік ақпаратты берудің келесі қысқа формалары кіреді: бекіту, тізбелер, үзінділер, тезистер және т.б. конспектілерді жасау үшін қысқартулар, суреттер, дәйексөздер, мысалдар және нақты деректер пайдаланылуы мүмкін. Конспект ақпараты басты және маңызды назар аударады. Оны қысқа және мазмұнды жазу керек. Конспект жоспармен шатастырудың қажеті жоқ, себебі бұл ұғым әлдеқайда кең. Бірақ олардың ортақ – бұл мәтінді логикалық байланысқан құрамдас бөліктерге бөлу қабілеті.

Конспектілерді келесі белгілер бойынша жіктейді:

1) сығылу көлемі немесе дәрежесі (қысқаша, егжей-тегжейлі немесе кеңейтілген және аралас);

2) қайта өңделетін көздердің саны (монографиялық немесе бір көз бойынша жасалған және бірнеше көз бойынша жасалған жиынтық немесе шолу)

3) түпнұсқаға сәйкестік дәрежесі (интегралды және селективті).

Қысқа конспект үшін ең маңызды ережелерді, фактілерді таңдап алады, ал толық конспектіде ұсынылған ережелердің дәлелдерін, түсіндірмелерді, иллюстрациялық материалдарды белгілейді.

Аралас конспект ақпаратты ұсыну тәсілін біріктіруді болжайды, бірақ жоспардың, тезистің, схеманың және т.б. тармақтары түрінде түпнұсқаның кейбір элементтерін баяндауға жол береді.

Интегралды конспект барлық негізгі ережелер мен маңызды мағыналық

байланыстарды, яғни түпнұсқаның толық мағыналық схемасын береді.

Іріктемелі конспект құрастырушы үшін жаңашылдық пен маңыздылығын білдіретін, бірақ жиынтығында түпнұсқаның негізгі ережелерін көрсетпейтін, түпнұсқаның жеке элементтерін қамтиды. Селективті конспект жеке сипатқа ие және құрастырушының белгілі бір ақпаратқа қажеттілігін көрсетеді.

Конспектілеу үшін тақырыпты, қысқаша мазмұнды, негізгі ойларды және тезистерді жазу керек. Жазбаларды жүргізудегі басты қате-оқу материалының тым толық, іс жүзінде сөзбе-сөз ойнату. Бұл талап етілмейді, өйткені мұндай тәсіл тым көп уақыт алады, және сіз оны нәтижесіз жұмсайсыз, өйткені ең бастысы жіберіп, ұсақ-түйекке көңіл бөліңіз.

Конспектіде міндетті түрде мысалдар мен дәйексөз келтіріледі. Соңғысын ереже бойынша жасау керек-тырнақшаларды бөліп, пайдаланылған көзді көрсету керек. Тақырыптарды, бастырмаларды, терминдер мен ұғымдарды ұқыпты бөлу маңызды. Бұл ақпаратты тиімді жүйелеуге және ұзақ есте сақтауға көмектеседі. Бақылауға дайындық кезінде ең маңыздысы қысқа мерзімде табуға ыңғайлы болады.

Конспект жасай отырып, ақпаратты қызықты оқу үшін жинақтауға тырысыңыз. Егер мәтінде қысқартулар қолданылса (кейде олар қажет) олардың шифрын жазуды ұмытпаңыз. Бұл жауапты сәтте сіз қандай да бір қысқарту дегенді түсіну үшін уақыт жұмсамау үшін қажет. Есіңізде болсын, тіпті ең креативті идеялар айтарлықтай пайда болуы мүмкін.

Конспектілердің мысалдарын іздеу жүйесінде тақырып бойынша сұранысты жүктеп, Интернет арқылы көре аласыз. Желіде көптеген дәл емес, кейде дұрыс емес материалдар бар. Мұндай Конспектілер оның басты көзі ретінде емес, ақпаратты жүйелеу және нақтылау үшін қолданылады. Бұдан басқа, әдетте белгілі бір, нақты көрсетілген көзден ақпаратты конспектілеу талап етіледі.

«Жоспар-конспект» жадынамасы

Жоспар-конспект – жоспар түрінде дайындалған оқылған қысқаша мазмұн. Оны қысқа, жоғары жылдамдық және құрастыру оңай сипаттайды. Нәтижесінде мәтіннен құрастырушы ең бастысы, ақпаратты анық құрылымдайды, ал материалдың көп бөлігін есте сақтау онымен танысу кезеңінде болады. Конспект негізінде тақырып бойынша сұрақтар тізімі ретінде оқытушымен ұсынылатын жоспар болады немесе мәтінді оқығаннан кейін студенттің өзі құрастырады. Жұмыс барысында әрбір тармақ маңызды мәліметтермен толықтырылып, байланысты мәтінге айналады.

Негізгі кезеңдері жасау жоспар-конспектісін мынадай:

- 1) материалды мұқият оқыңыз;
- 2) негізгі идеяны анықтаңыз және негізгі сәттерді бөліңіз;
- 3) Күрделі жоспар жасаңыз;
- 4) қысқаша, бірақ ақпаратты әрбір тармақтарды кеңейтіңіз;
- 5) оқуды аяқтаңыз.

Жоспар-конспект ақылмен және болашаққа көз жеткізіңіз. Алдағы семинарда ғана емес, көп жылдар бойы күш-жігердің нәтижесі пайдалы болсын. Мұны жасауға көмектесетін бірнеше ережелер бар. Олардың ішінде мынадай:

1) материалды құрылымдаңыз: негізгі ережелерді және логикалық блоктардың тақырыптарын түспен бөлектеңіз; тіпті жүгіртпе қараған кезде де бұл белгілерді жазбаның мәні туралы еске салады;

2) тізімдермен, көп деңгейлі кестелермен, пирамидалармен «сұйылтылған» мәтінді қоса алғанда, «күн-оқиға» қағидаты бойынша нақты фактілерді құрастыра отырып, қысқаша және схемалық мәліметтерді келтіріңіз;

3) анықтамалар мен тезистер авторларының атауын белгілеп, сондай-ақ негізгі семантикалық жүктемеге ие сәттерді бөліп көрсету үшін NB (аббревиатурасы – «Nota bene» – ескерту) немесе леп белгісін қолда

4) маңызды деректерді алған түпнұсқа беттерінің нөмірлері жиегінде көрсетіңіз; осындай нақты сілтемелер курстық немесе дипломдық жұмысты жазғанда пайдалы болады:

5) сабақ берушіге жоспар-конспекті жасау кезінде туындаған сұрақтарды тіркеп, оларды далаға немесе арнайы бөлінген орынға жазып алып, ірі сұрақ белгілерімен бөліңіз;

Жоспар-конспектіні жасау кезінде түрлі-түсті қаламдар мен маркерлерді пайдалану, кестелер жасау немесе ақпарат блоктары, негізгі және екінші дәрежелі ұғымдар арасындағы өзара байланысты көрнекі түрде көрсету үшін схемалар салу ұсынылады. Жоспар-конспекті жазудың басты ережесі – ақпаратты дәйекті баяндау және логикалық құрылымды сақтау. Тақырыптар мен тармақтардың арасында, қажет болған жағдайда, белгілер жасауға және ақпаратты қосуға болатындай, жеткілікті бос кеңістік қалдыру керек. Айдарлар мен бөлімдердің атаулары, олар бойынша көзқараспен жүгіре отырып, конспектіде ашылатын мәселе туралы толық түсінік алу ғана емес, сонымен қатар оған жауап. Сауатты конспектілеу дағдысы қысқа мерзім ішінде

ақпараттың үлкен көлемін өңдеуге көмектеседі. Жоспар-конспектілерді жазу дағдысы бар студенттерге мәтіннің мәнін тез түсініп, басты ойларды бөліп, басымдықты мәліметтерді меңгере алады табу да мүмкін болатындай етіп тұжырымдалуы тиіс. Жоспар-конспект – бұл кез келген дереккөздің мазмұнын өте қысқа және жақсы жүйеленген жазу. Практикалық пайда-жоспар-конспектінің айқын мысалдармен және фактілермен бекітілген бекітілуі жадқа сенімді және берік соғылуы. Студент үшін жоспар-конспект-бұл білім мен ойларды ретке келтіру, зейін мен ақыл-ойды жаттықтыру үшін база. Егер кітап алдыңызда болса, материалмен танысу үшін мазмұнға хабарласыңыз. Содан кейін аннотация мен пайдаланылған әдебиеттер тізімін тексеріңіз. Сіз анықтаңыз, көп жұмыс істеуге тура келеді: монографией, зерттеу жұмыстарымен, оқу құралы, тезистерімен немесе жинағымен. Аты-жөніңізді ұғыныңыз және іздеу критерийлерін белгілеңіз: Сізге қандай мәліметтер мен жауаптар қажет. Мәтінді қаншалықты мұқият талдау керек екені анық. Бастапқы конспектілеу мақсатын басынан аяғына дейін орындаңыз, басымдықтар туралы ұмытпаңыз.

Механикалық көшіру қажетсіз ақпаратты қайта жазумен байланысты болады. Егер дереккөздің нақты беттері орнатылмаса, түпнұсқаның толық мазмұнымен танысу керек. Кілт сөздер қажетті ақпаратты табуға көмектеседі. Көздердің кіріспе бөлігінде әдетте мәселе белгіленген. Сіз мәселелерді қандай ракурста қарастыратынын түсінесіз және тақырыптың өзектілігін бағалаңыз. Кіріспе жиі қандай да бір оқиғалардың дамуының тарихи шолуын, басқа да ұқсас зерттеулерді талдауды қамтиды. Ғылыми еңбекті баяндау стилі логикалық және дәйектілікпен сипатталады. «Біріншіден» сөзінің артында «екіншіден» болады. Бірден немесе бірнеше беттен кейін, бірақ міндетті түрде пайда болады. Қорытуға және өзекті сөздерге назар аударыңыз. Проблеманың түсініксіз түсіндірулері туралы ескерту әртүрлі көзқарастар бар екенін көрсетеді. Бірінші табыңыз және қалғандарын іздеңіз!

Анықтамалар-конспектілеудің маңызды компоненті. Кейбір анықтама жиі талқыланады. Нәтижесінде автор жаңа трактовканы ұсынады. Егер бұл беделді ғалымның пікірі болса, сілтемені көрсетіңіз. Конспектілеу қабілеті-құнды дағды. Жоспар-конспектіні құрастырудың дұрыс техникасын меңгере отырып, сіз кітапханада өзіндік жұмыстың артықшылығын бағалайсыз, логикалық ойлауды үйренесіз, стильді тарылтыңыз. Оқу тиімділігі артады және уақыт пен күш жоғалуы азаяды.

«Тезистік жоспар» жадынамасы

Мәтіндер бізді барлық жерде қоршайды. Мәтін-философиялық және лингвистикалық, жалпы және жеке ұғым. Күнделікті өмірде көптеген адамдар мәтіннің лингвистикалық формасына, яғни жалпы мағынаға, мақсат пен формаға байланысты символдардың дәйектілігіне тап болады. Бұл түсіндірмеде мәтіндер аспаздық рецептіден бастап ғылыми теориялардың негізгі ережелеріне дейінгі барлық ақпарат көзі болып табылады және қалады. Біздің өміріміздегі алғашқы мәтіндер естілді, содан кейін біз айтуды үйрендік. Мәтіндерді оқуға, жазуға және талдауға болатынын білгенше жүйенің күрделілігіне ойламаған жоқ.

Мәтін-бұл күрделі және көп пайдалы жүйе, сондықтан олармен байланысты және оларға негізделген көптеген түрлі процестер бар. Мәтін айдарын меңгеру негізінде тілдік оқыту бойынша міндетті бағдарлама өткен кезде мектеп оқушылары кейбіреулермен кездеседі. Бұл дағдылардың құндылығын асыра бағалау қиын, өйткені ол ақпараттың үлкен массивін, кітаптардың, әдеби шығармалардың, лекциялар конспектілерінің мазмұнын түсінуге және есте сақтауға мүмкіндік береді, жай ғана ой процесін құрылымдайды және ұйымдастырады. Мәтіннің тезистік жоспары-бұл құрылымдаудың бар түрлерінің бірі. Ол әрбір байланысты мәтіннің белгілі бір құрылымы бар, ал оның бөліктері өзара қисынды байланысты. Әрбір бөлім мәтіннің жалпы мағынасын толықтыратын және оны мағыналық бөлімдерге бөлуге мүмкіндік беретін белгілі бір ойға ие. Бұл мағыналық негізі мәтін мен база үшін тезистің. Соңғысы, мәтіннің әрбір бөлігінің негізгі идеясын тұжырымдайтын қысқа формада тезистерден тұрады. Әдетте, мәтін авторы өз шығармасын бөлікке бөлуге тура келетіндерге өз пікірін қалдырды, өйткені сауатты жазылған мәтінде абзацтар өз ережелері мен тезистері бар. Тезисті одан шығару үшін мәтіннің әр бөлігінде не айтылғанын түсіну жеткілікті. Егер мәтіннің мағыналық негізі өте анық емес болса, қалай болуы керек? Егер бір ой мәтінде бірнеше рет оның әртүрлі бөліктерінде немесе бір мәнді тұжырымдалған болса не? Бұл жағдайда тезистік жоспарлардың басқа түрлері көмекке келеді, олардың арасында ең көп таралған: сұрақ; цитата; атау (қарапайым және күрделі). Олардың кез келгені мәтінде берілген ақпаратты реттеуге және оны қысқаша баяндаудың негізі ретінде пайдалануға көмектеседі. Бірде-бір жоспар жақсы есте сақтауға және мәтінді меңгеруге көмектеседі. Егер сөз сөйлеуге дайындалу үшін, сөйлеу, дәріс, реферат немесе мақала мәліметтерін есте сақтау міндеті тұрса, тезистік жоспар-ең жақсы тәсіл. Ол көмектесуі үшін оны дұрыс жасау керек. Тезистер мәтіннің негізгі мағыналық құрамдас бөлігі ретінде ақпарат беру үшін мәні бойынша біртекті емес. Бастапқы және екінші тезистер бөлінеді. Егер сөз тапсырманы орындау немесе сөз сөйлеуге дайындық туралы болса, екінші тезистермен ескермеуге және назар аудартуға болады, өйткені олар мәтіннің негізгі идеяларын қалпына келтіру және олардың логикалық реттілікте дамуы үшін тірек схемасының рөлін атқарады. Ол көмектесуі үшін оны дұрыс жасау керек. Шағын абзацтарға бөлінген қарапайым мәтіннің тезистік жоспарын жасау оңай. Кейбір

жағдайларда, мәтіндегі күрделі авторлық ақпарат беруді ескере отырып, бір абзац екі және одан да көп идеяларды қамтуы мүмкін. Ол кезде тезис жоспарын құрастырушының міндеті мұқият бақылау және олардың әрқайсысын бөліп алу болып табылады, өйткені әңгіме логикасында тіпті бір буынды жіберу барлық құрылысты бұзады. Қажет болған жағдайда, әрбір тезисті подтезистерге бөлуге болады. Мұндай тәсіл тапсырманы жылдам орындауға мүмкіндік береді.

Оңтайлы, қысқа және мазмұнды нәтиже алу үшін мәтіннің тезистік жоспарын жасауға кірісе отырып, төмендегі нұсқауларды орындаңыз.

1. Асықпай мәтінді оқыңыз. Мүмкін, оның мазмұны мен пішінінің барлық ерекшеліктеріне сүйену үшін бірнеше оқулар қажет болуы мүмкін.

2. «Автор не айтқым келеді?». Содан кейін мәтіннің негізгі ойын және автор оқырманды қорытынды идеяға итермелеген логикалық «баспалдақтарды» анықтаңыз.

3. Ойды мәтіннің құрылымдық бөліктерімен байланыстырыңыз. Егер ол жазу немесе электрондық құжатта жазылған болса, онда тиісті сөйлем мен абзацтың жанында көрсетіп, олардың әрқайсысын белгілеуге болады. Жеке ойлар тезистердің негізісі. Олардың мазмұны бойынша әр түрлі екеніне көз жеткізіңіз және бір-бірін қайталамасын.

4. Көзді жабыңыз немесе жазылған мәтінді алып тастаңыз, содан кейін әрбір жеке ойды сөзбен қайта құрыңыз. Сіздің міндетіңіз-оның негізгі мазмұны туралы айту, ұсақ-түйек пен бөлшектерден құтылу. Көркем, «сәндік» элементтерді қысқартыңыз, мәні бар, онсыз ой жоғалады.

5. Сіз жұмыстың негізгі бөлігін жасадыңыз: тезистер шығарып, тұжырымдадыңыз. Оларды мағынасы жоғалтпай қысқартуға болады – мұны жасаңыз. Егер олар тек мәні керек болса-жоспарды ресімдеуге көшіңіз.

6. Тезис жоспары әрбір тармақ үшін арнайы тақырып құруды талап етпейді: олар тұжырымдалған тезистер болып табылады. Оларды авторлық мәтінде келтірілген тәртіппен тізбектеп жазыңыз. Кейбір жағдайларда тезистер тәртібін өзгертуге болады, егер ол ақталса мазмұнда жақсы бағдарлануға көмектеседі.

7. Тезистерді жазып, нөмірлегеннен кейін бастапқы мәтінді жабыңыз және біраз уақыт алаңдатыңыз, басқа іспен айналысыңыз және жоспар туралы ойламаңыз. Содан кейін оны қайта оқып, бастапқы мәтіннің мазмұнын қалпына келтіруге тырысыңыз. Келесі күні мұны істеу жақсы. Егер мазмұн, дәлелдер логикасы және авторлық мәтін идеясы тезистік жоспар арқылы жаңғыртылса – сізді құттықтауға болады. Ол дұрыс құрастырылып, аудитория алдында жақсы сөйлеуге және жақсы баға алуға мүмкіндік береді

Тезис жоспарын құрастырудың тағы бір технологиясы бар.

1. Бөлектеніз мәтін абзацтарын. Әрбір абзацта мәтіннің басқа идеяларымен араласпайтын белгілі бір идея бөлінуі тиіс.

2. Материалдың қысқаша жоспарын жасаңыз. Таңғышты, әрекетті дамытуды, шарықтау мен айрықты бөлектеніз. Егер мәтін жанрлық мағынаға қатысты болса, дәлелденген ой, дәлелдер және қорытынды таңдаңыз.

3. Жоспар жасалған кезде, онда негізгі ережелерді, тақырыптарды (тезистерді) бөліп көрсету қажет. Мәтіннің әрбір абзацындағы басты ойды

дәйекті түрде – алдымен кіру үшін, содан кейін негізгі әрекет үшін, кейін қорытынды үшін таңдаңыз.

4. Басты ой бөлінген кезде оны дұрыс тұжырымдау қажет. Тұжырымдаманы азатжолдағы сөздер арқылы орындауға болады, жай ғана егжей-тегжейлерді, артық бөлшектерді, сипаттамаларды, мәнерлі құралдарды алып тастаңыз. Бұл кезеңде сіз бірнеше сөйлемнен тұратын бастапқы тұжырым жасадыңыз.

5. Енді тезис жоспарын жасаңыз. Ол үшін бірнеше тақырып ұсыныстарын бір-біріне біріктіріп, оны мүмкіндігінше қысқа етіп тұжырымдаңыз. Тезисте 80 таңбадан артық болмау керек. Ұсыныс қарапайым және түсінікті болуы керек.

6. Егер қандай да бір ойлар жоғалса, ал олар мәтінде маңызды болса, бірақ абзацты бөлікке бөлу орынсыз болса, әрбір тезистің астына жазыңыз.

7. Фигуралы жақшалардың көмегімен барлық тезистерді жазып, оларды бөлікке біріктіріңіз (2-қадамды қараңыз).

8. Әр бөлікке өз тезисіңізді таңдауға болады, бірақ подтезистерге бөлінбестен.

9. Алынған жоспарды таза нұсқада жазыңыз.

ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Александрова А.Ю. Халықаралық туризм. – М.: КНОРУС, 2010. – 464 бет.
2. Бабкин А.В. Туризмнің ерекше түрлері: оқулық. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 бет.
3. Балюк Н.А. Қызмет көрсету және туризмдегі ғылыми зерттеулер әдістері: оқу құралы. – Тюмень: Тюмень мемлекеттік университетінің баспасы, 2012. – 102 бет.
4. Баяндинова А.М. Туризмология негіздері: жоғары оқу орындарына арналған оқулық / А.М. Баяндинова, О. В. Подсухина. – Алматы: Эверо, 2016. – 214 бет.
5. Туризм географиясы: оқу құралы / А.Ю. Александрова редакциясымен. – М.: КНОРУС, 2016. – 592 бет.
6. Дмитриев М.Н. Туризм нарығының экономикасы: қызмет көрсету және туризм бағыттары бойынша ЖОО студенттеріне арналған оқулық / М.Н. Дмитриев, М.Н. Забаева, Е.Н. Малыгина. – Екінші басылым, қайта қаралған және кеңейтілген. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 311 бет.
7. Ердаuletov С.Р. Туризм географиясы: «Рекреациялық география» және «Туризмология негіздері» курстарына арналған оқулық. – Алматы: «BOOK PLUS» баспасы, 2012. – 300 бет.
8. Ердаuletov С.Р. Туризм тарихы. Дамыту және ғылыми зерттеу. – Алматы, 2010. – 312 бет.
9. Зорин И.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А. Туризм қызметтің бір түрі ретінде. – М.: АспектПресс, 2008. – 118 бет.
10. Кружалин В.И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. Туризм географиясы: оқу құралы. – М.: Федералды туризм агенттігі, 2014. – 336 бет.
11. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туризм негіздері: оқулық. – М.: КНОРУС, 2013. – 394 бет.
12. Тимиргалеева Р.Р., Матюнина М.В. Аймақтық туризмді дамытуды жоспарлау. – Симферополь: Ариал, 2017. – 108 бет.
13. Қазақстан туризмі: оқу құралы / Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі [авторлар тобы: С.Р. Ердаuletov, Ш.Т. Абдреева, З.М. Абишева тағы басқалар]. – Алматы: Бастау, 2015. – 520 бет.
14. Филимонова И.Ю., Чибилева В.П. Рекреациялық география. – Оренбург: Университет, 2015. – 203 бет.
15. Туризмнің экономикасы және ұйымдастырылуы: Халықаралық туризм: университеттерге арналған оқу құралы / Мәскеу туризм және қонақ үй мен мейрамхан бизнес академиясы; И.А. Рябова редакциясымен. – М.: КноРус, 2010. – 565 бет.